

LIBRI I LEVITIKUT

KOMENTARI

Agim Rama

Rruga e Paqes

2021

HYRJE

Libri i Levitikut (Kodi i kultit ose kodi priftëror) ka të bëjë me mënyrën se si Perëndia do që të adhurohet nga izraelitët në kultin nën Tendën e shenjtë (Tëbanesë) ose, më vonë në Tempull. Kjo tregon se si duhet të sillen priftërinjtë. Megjithatë, disa dijetarë mendojnë se ky libër i drejtohet popullit në gjithësi, kështu që izraelitët mund të kushtojnë flijime të drejta, që priftërinjtë të përgjigjen para popullit, që ta mos shfrytësojnë.

Tregon, gjithashtu, se si duhet të sillen levitët (ata që i ndihmonin priftërinjtë). Meqë Perëndia është i shenjtë dhe ngjall nderim të madh, këto ligje na kujtojnë udhëzimet për sjelljen në një central atomik. Parimet janë të njëjta: duhet t'i afrohet Perëndisë vetëm me kushtet e veta.

Në librin e Levitikut shpjegohet më tepër për rregullimin e adhurimit në shenjtëroren e shenjtë, dhe kjo permendohet jo imtësisht në librin e Daljes. Kurse në këtë libër shpjegohet për specifikimet dhe strukturën e Tendës së shenjtë, libri I Levitikut shpjegohet se si duhet kujdesur shenjtorja dhe sallën e fronit të Mbretit të madh. Kjo vepër është një traktat ligjor shumë i rëndësishme, sepse përmban rregullimet sipas së cilave duhej rregulluar jeta fetare dhe civile e kombit hebre pas pushtimit të Kanaanit.

Libri i Levitikut është një doracak referimi drejtuar priftërisë së DhV, dhe përbëhet nga dy ndarje ose tema kryesore me kapitullin 16 në mes, ku bëhet fjalë për rregullimet lidhur me ditën e pajtimit. Në 16 kapitujt e parë trajtohet për parimet dhe procedurat të fljimeve lidhur me heqjen e mëkatit dhe me pajtimin e individit me Perëndinë. Në 11 kapitujt e fundit trajtohet për etikën, moralitetin dhe shenjtërmin. Tema lidhëse e librit është ngulimi në shenjtërinë e Perëndisë, lidhur me kërkesën për shfaqjen e këtij atributi në jetën e izraelitëve. Lënda e librit është me natyrë priftërore dhe për këtë arsye ka të bëjë me kërkesat e besëlidhjes të Izraelit në një nivel që nuk gjendet gjetkë në

Pesëlibrash. Rregullimet dhe procedurat lidhur me ritet fetare të ditës së pajtimit janë ilustrim për këtë tendencë (R.K. Harrison: *Leviticus*).

Kodi ishte i pashoq për arsyet që vijojnë:

1) Çdo anë ishte dhënë drejtpërdrejt nga Perëndia. Mosbindja quhej rebelim kundër Tij. Ky kod s'ishte as relativ dhe as arbitrar. Kodi përfshinte tërë jetën personale si dhe kombëtare. Secila kategori ishte barabar e rëndësishme.

2) Në kod dallohet një pikëpamje shumë e lartë e jetës njerëzore. Brutaliteti ishte i përjashtuar dhe dënimi duhej të ishte në pajtim me krimin. Secili, si edhe mbreti, ishte i barabartë para ligjit. Përkundrazi, në qytetërimin hitas, dënimi që pranohej, varej nga klasa shoqërore e individit. Në Izrael, ligji ishte absolut përveç në rrethana lehtësuese.

3) Askush s'ishte i diskriminuar. Në fakt, ligji merrte parasysh njerëz pa privilegj: vejusha, jetime, të huaj, të arratisur dhe skllëvër.

E ç'mund të themi sot për këtë kod izraelit?

1) Ai na jep aftësi për të depërtuar në mendjen e Perëndisë.

2) Kodi i ishte dhënë një populli, i cili ishte zgjedhur tashmë nga Perëndia. Për këtë, pra, kodi s'ishte një mënyrë për të shpëtuar.

3) Sot nuk ekziston në botë ndonjë shtet teokratik, d.m.th. një komb drejtpërdrejt nën sundimin e Perëndisë. Sidoqoftë, do të jetë një shtet i tillë në kohën e sundimit mesianik të një mijë vjetëve, kur Izraeli do jetë i lindur rishtas me anë të Shpirtit të Perëndisë.

4) Qendra e qëllimeve të Perëndisë, sot, s'është më vetëm një komb drejtpërdrejt nën sundimin e Tij, por një popull, të cilit i takojnë popujt nga çdo komb. Ky popull quhet Kisha (Bashkësia e Mesisë). Kisha e vërtetë përbëhet nga të gjithë ata që besojnë në Jezusin, Mesinë, jeta e të cilëve është e shndërruar me anë të Shpirtit të Perëndisë. Për ta, vetëm kodi moral është i vlefshëm, megjithëse kodet e tjera na tregojnë shumë për mendjen dhe

karakterin e Perëndisë dhe janë shkruar për mësimin tonë.

Koncepti i shenjtërisë është një nga kyqet për të kuptuar librin e Kodit Priftëror. Një send ose një individ quhet i shenjtë, kur përdoret në adhurimin e Zotit ose kur ky individ shugurohet për shërbimin e Tij dhe kështu i takon. Ky parim mund të konstatohet në planin e kampit:

Vendi	Individi
shenjtërorja	priftërinjtë
kampi	populli
jashtë kampit	ata quhen përkohësisht të papastër.
shkretëtira	shpirtra të papastra (djallëzorë)

Sa më afër është diçka ose dikush Zotit, aq më shumë bëhet i shenjtë. Ky parim konstatohet në planin e tendës së shenjtë

Vendi	Individi
tremi i brendshëm	levitët
shenjtërorja e jashtme	priftërinjtë
shenjtërorja e brendshme	kryepriifti

Ndarjet kryesore e librit të Kodit Priftëror janë si vijon:

1. Rregullimet për kushtimin e flijimeve të ndryshme
  - a). Mësimet themelore rreth flijimeve
  - b). Hollësitë administrative
2. Shugurimi i Aharonit dhe bijve të tij dhe kushtimi i flijimeve të para pas ndërtimit të shenjërës.
3. Seri ligjesh që rregullojnë pastërti rituale
  - a). ushqimet dhe kafshët e pastra dhe a papastra
  - b). ritual rreth lindjes
  - c). tumorët e lebrotura në njerëz, veshje të ndotura dhe shtëpi
  - d). nxjerrje nga organet gjinitale
4. Rregullimet rreth Ditës së Shlyerjes së mëkateve
5. Kodi i shenjtërimit.

Ndoshta na çuditen disa elemente të Ligjit.

1. Siç duket, ka paragjykim kundër seksualitetit, por duket marrë parasysh se:

a). Zoti nuk pranon të adhurohet si idhull: refuzon gjithçka që ka të bëjë me adhurimin kananas, të cilit i punojnë mendja e sëmurë seksi dhe kulti i pjellorisë. Priftërit kananas merreshin me prostitucionin sakral dhe shërbënin lakuriq.

b). Zoti shpiku seksualitetin për t'u përdorur në kuadrin e martesës. Ai hedh poshtë çdo formë zvetënim: satani është i vendosur për të bërë krejt të kundërtën e planit të Zotit.

2. Koncepti i pastërtisë dhe të papastërsisë. I pastër do të thotë: i aftë për të ardhur në pranimin e Zotit për ta adhuruar. I papastër do të thotë të kundërtën. Faktorët që përcakton ose jo këtë kategori janë si vijon:

a) Ndonjë gjë që është i vdekur, ose që përmban qeliza të vdekura (si p.sh. gjak i menstruacionit, prurje e farës itd). Kontakti me gjëra të tilla e bën individin të papastër, sepse trupa ose qeliza të vdekura kanë të bëjnë me mëkatit (zbërthim, kalbëzim).

b) Ndonjë gjë që është në sy to Zotit, i pavend. Ndonjëherë nuk jepet asnjë arsye për këtë.

c) Disa kafsha klasifikohen si të papastra, mundësisht sepse ato ushqehen me gjak ose me kërmë. Kafshat zëvendësojnë njerëzit: në ritualin e pajtimit kafsha mund të sakrifikohet në vend të njeriut, sepse të dy kanë frymën e jetës që mbahet në jetë me anë që qarkullimin e gjakut.

3. Gjaku ndalohet të hahet, sepse ishte i rezervuar për përdorim në ritualin e shlyerjes të mëkatit. Në gjak është parimi i jetës që flijohet në vend të jetës së mëkatarit.

4. Pretendimi për të qenë i përsosur. Mbreti David pretendon në disa psalme të jetë i pa të metë, por kjo do të thotë se u është përmbajtur kushteve të jashtme të Ligjit. Katolikët do të thonin: Davidi ishte në gjendje të hirit. Ap. Pali tha më vonë: për sa i përket drejtësisë — asaj të Ligjit — i patëmetë (Fil 3,6).

5. Sakatim e përjashton njeriun nga pjesëmarrja në

kultin e Tempullit. Arsyja e kësaj (siç duket) padrejtësie është kjo: sakatimi ishte shpeshherë karakteristikë e kultit idhujtar. “Kur mblidhet bashkësia e Zotit, nuk duhet të jetë i pranishëm asnjë njeri që është i tredhur ose të cilit i është prerë organi seksual. Në të nuk duhet të marrë pjesë as ai njeri që ka lindur nga marrëdhënia me një prostitutë kultike. Edhe pasardhësit e tij janë të përjashtuar nga bashkësia e Izraelit, deri në brezin e dhjetë. (Lp 23,2-3). Adhuruesit e Baalit ose Astartës shpeshherë sakatoheshin në shenjë besnikërie ndaj këtyre idhujve. shih edhe Zah 13,4-6: “Atëherë profetët do të ruhen të mos i tregojnë haptas vegimet e tyre; ata nuk do të paraqiten të veshur me mantelin me qime cjapi të profetëve, kur të shpallin porosinë e tyre të rreme. Në qoftë se ndokush prej tyre vihet para përgjegjesisë, do të thotë: «Nuk jam profet. Jam bujk! Nuk kam ushtruar asnjë zanat tjetër qysh në fëmijëri.» E kur të vihen në dukje shenjat e plagëve në trup, do të thotë: «I kam marrë nga një përleshje me disa shokë kur po pinim!»”

6. Po pse në Dhiatën e Re, siç duket, flitet vetëm për Ligj në një terminologji kaq negative? Vetëm flitet ashtu ku nënkuptohet mallkimi që sjell ligji i shkelur, ose në lidhje me përmbajtjes së Ligjit si mjet për të merituar shpëtimin. Në Bibël kurrë nuk mësohet që mund të shpetojmë duke iu përmbajtur Ligjit. Udhë e shpëtimit, sipas Perëndisë, është gjithnjë me anë të një flije pajtuese – flisë së Mesisë. Jemi të falur dhe të shpëtuar vetëm për shkak të pranimin të Jezusit si flijim për mëkatet tona – vetëm atëherë mund të lindemi në familjen e Perëndisë dhe Shpirti i Perëndisë fillon t’i shkruajë ligjet e Perëndisë në zemrat tona. Me fjalë të tjera, Shpirti i shenjtë fillon të riprodhojë karakterin e Perëndisë në ne, por kjo varet nga qëndrimi ynë. Për këtë duhet të lexojmë dhe të dëgjojmë Fjalën e Perëndisë, Biblën.

7. Dënimi me vdekje ngarkohej për vrasje, krime seksuale duke përfshirë edhe përdhunim, adhurim i perëndive të huaja dhe ndërlirim në magji ose në tregi me sklevër, si dhe për birin e pabindur (Dt 21,18-21). Ndryshe nga kulturat e tjera vjedhje

dhe shkelja e ligjeve rreth pronarisë nuk dënoheshin me vdekje. Çdokush, duke përfshirë edhe mbretin, ishte i barabartë para Ligjit. Burgjet ishin caktuar për paraburgim. Legjislacioni i DhV kërkonte të kufizojë hakmarrje. Gjobat ngarkoheshin në trajtë parash të paguar palës së ofenduar si mjet kompensimi për padrejtësi dhe mund të ngarkohej me pajtim të dyanshëm, për të zëvendësuar dënimin me vdekje, për kurorëthyerje pëer shembull.

8. Zotërimi i tokës. Toka e premtuar quhej prona e Perëndisë dhe e dhënë qiramarrësve. Pas pushtimit të tokës çdo fis mori trashëgim pjesën e tij të teritorit sipas madhësisë së tij. Pas çdo 47 viteve kjo teritori duhej t'i kthehej pronarit të parë. Në këtë kohë anuloheshin edhe të gjitha borxhet. Çdo 7 vit toka duhej të rrinte ugar.

9. Stinat. Megjithëse kishte të korrat dhe të vjelat të ndryshme, kishte në të vërtetë vetëm dy stina: mbjelljet dhe korrjet. Yllësia e plejadës dominonte stinën dimërore (mbjelljet), kurse yllësia e Orionit dominonte stinën veruese (korrjet) (Amos 5,8). Kështu yjet shërbenin si aparat matës për bujkun. Gjatë dimrit kishte dy lloje shiu: kisha e parë (në vjesht) kurse kisha e dytë (në pranverë).

KOMENTARI

LEVITIKU

1,1 – 7,38 **Rregullore për flijimet**

1,1-2 Hyrje

Udhëzimet për flijimin të dhëna në Levitikus vijnë brenda kontekstit të rrëfimit për pjesën tjetër të Pesëlibërshit. Ato u dhanë, me iniciativën e Zotit, një populli që tashmë e kishte provuar hirin e shëlbimit të tij në Daljen nga Egjipti. Ato nuk ishin përpjekje njerëzore për të qetësuar hyjninë, për të arritur shpëtimin ose për të blerë favore. Përkundrazi, ato kishin për qëllim ruajtjen e marrëdhënies tashmë të vendosur nga veprimi shëlbues i Zotit, duke siguruar një mjet të vazhdueshëm për të trajtuar mëkatën dhe për të rivendosur shoqërinë. Ajo që ata mësuan ishte në përputhje me instinktin më të gjerë njerëzor për flijimin – se falja dhe shoqëria nuk ishin të lira.

Fjala flijim (hebr. *qorban*) është fjala më e përgjithshme për dhuratat dhe flijimet që njerëzit mund t'i sjellin Zotit (Krhs. Mk. 7,11). Ai përfshin të gjitha llojet e flijimeve të listuara më poshtë. Specifikimi paraprak këtu është që kafshët e flijuara duhet të merren nga tufat dhe kopetë shtëpiake, d.m.th kafshët e egra nuk ishin të pranueshme. Mund të ketë qenë dy arsye për këtë. Së pari, kafshët e egra nuk i përkisnin askujt dhe kështu nuk mund të kishin atë sens identifikimi me adhuruesin që do të kishte një kafshë shtëpiake nga kopetë e tij ose tufa. Së dyti, vetëm flijimi i një kafshe shtëpiake përfaqësonte çdo kosto aktuale për adhuruesin. Siç e kuptoi Davidi, flijimi i cila nuk kushtoi asgjë nuk ishte kurban fare (2 Sa. 24,24). Nga ana tjetër, zbulojmë se ishte e mundur për shumë të varfër të kushtonin një zog. Pra, çështja e koston nuk ishte thelbësore në efikasitetin e flijimit.

Shprehja kur sjell ndonjëri prej jush është i pacaktuar sepse frekuenca e blatimeve të tilla për familjet e zakonshme izraelite

nuk është deklaruar, dhe ato në çdo rast ishin vullnetare (të paktën tre të parat ishin). Flijimet për mëkate dhe flijimet e shpërblimit ishin të detyrueshme në rrethana të caktuara të përcaktuara, por flijimet e djegura, drithëra dhe shoqëri zakonisht silleshin vullnetarisht, kur adhuruesi ishte i prirur ta bënte këtë. Qartë, pra, nuk ishte vlera materiale e flijimit që kishte rëndësi kryesisht për Perëndinë, por motivimi i adhuruesit.

Kjo është një perspektivë e përforcuar në shumë vende të tjera në vetë DhV dhe më pas e nënvizuar nga Jezusi. Ndërsa Zoti mori iniciativën për t'i dhënë izraelitëve udhëzime se si do t'i sillnin flijimet e tyre, kishte gjëra më të rëndësishme që ai po kërkonte në marrëdhëniet e tij me ta, veçanërisht ato cilësi të jetës morale, bindjes dhe drejtësisë shoqërore që u ndërtuan në ligjin e besëlidhjes në eksod para se të ndërtohej Tenda e Shenjtë ose flijimet e përshkruara në Levitikus (Krhs. 1 Sa. 15,22, Ps. 50,13, Ho. 6,6, Am. 5,21-24, Mt 5,23+., Mk. 12,33). Përmbajtja e Levitikut duhet, pra, të vendoset në kontekstin më të gjerë të rrëfimit të tij përreth dhe gjithë zbulesës biblike.

Udhëzimet që ndjekin u dhanë nga Perëndia Moisiut për t'u dhënë të gjithë Izraelitëve. Kjo tregon një tipar tjetër të këtyre shtatë kapitujve të parë. Udhëzimet në lidhje me flijimin u dhanë, para së gjithash, për të mirën e vetë adhuruesve, d.m.th. njerëzve 'laikë'. Ata ishin ata që do të sillnin kafshët për flijim, do t'i vrisnin dhe më pas do të merrnin fjalë shlyese dhe do të rivendosnin shoqërinë me Perëndinë. Ky është fokusi i 1,1 – 6,7, i cili më pas ndiqet nga një pjesë më e shkurtër, në të cilën renditen përsëri të njëjtat flijime, por me theksin në detyrat dhe përfitimet e priftërinjve, të cilët morën pjesë të caktuara të ndryshme flijimet si mjetet e tyre kryesore të mbështetjes (6,8 – 7,38).

1,3-17 **Flijimi i shkrumbimit**

Flijimi i shkrumbimit ose holocausti kryeson listën e flijimeve, ndoshta sepse ishte më e zakonshme. Priftërinjtë u udhëzuan në Nr. 28 që të ketë holokauste çdo ditë, në mëngjes dhe në mbrëmje. Ishte gjithashtu flijimi më total, pasi që e gjithë kafsha

ishte djegur (përveç lëkurës, që iu dha priftit, 7,8). Në flijimet e tjera, disa pjesë të mishit ishin në dispozicion për t'u ngrënë nga °prif tërinjtë, ose adhuruesit, ose të dy.

Emri i flijimit (hebr. *ola*) ndoshta do të thotë « ajo që ngjitet », d.m.th. i gjithë flijimi« shkon »në tymb të Zotit. Flia do të ishte një mashkull pa të meta. Kafshët meshkuj kishin një vlerë më të madhe sakrifikuere, megjithëse në realitet bujqësor ato janë më të harxhueshme pasi që janë femrat ato që prodhojnë qumësht dhe gjeneratat e reja të kafshëve. Kafsha do të ishte e patëmetë. Vetëm më e mira ishte të isha mjaft i mirë për Zotin. Prandaj, flijimi duhej të ishte një çështje me vlerë dhe cilësi, edhe nëse kjo do të ishte në lidhje me rrethanat e adhuruesit. Të kushtosh kafshë me cilësi të dobët ishte një fyerje, jo sepse Zoti kishte nevojë për kafshë për hir të tyre, por për shkak të qëndrimit që tradhtoi në zemrën e adhuruesit – indiferencë e rastësishme dhe mungesë mirënjohjeje ose përkushtimi ndaj Zotit, sikur të mos ia vlente çdo gjë më të mirë. Kjo është ajo për të cilën Malaki u ankua (Mal. 1,6-14).

Udhëzimet për holokaustin janë të ndara në tre seksione, për bagëtinë (tufën) (3-9), delet ose dhitë (kopenë) (10-13) dhe zogjtë (14-17). Sidoqoftë, secila pjesë përfundon me saktësisht të njëjtën frazë, duke e përshkruar blatimin si një aromë të këndshme për Zotin. Po theksohet përsëri se vlera materiale e flijimit nuk është ajo që vlen kryesisht në sytë e Zotit. Ai do të ishte aq i kënaqur me zogun e të varfërit, sa me demin e të pasurit. As shumëzimi i flijimeve të shtrenjta do të rriste vlerën e tyre të brendshme për Perëndinë. Ai nuk është i impresionuar nga aritmetika, por nga bindja (Mi. 6,6-8, Hosh. 5,6).

Adhuruesi duhej të sillte kafshët e tij në hyrje të Tendës së Takimit. Kjo ishte struktura brenda dhe në skajin perëndimor të oborrit të Tendës së Shenjtë, ku ishin vendosur arka e besëlidhjes dhe sende të tjera mobiljesh të shenjta dhe ku prania e Zotit ishte e lokalizuar veçanërisht. Hyrja ndoshta do të thotë kudo brenda oborrit jashtë saj, pranë altarit të madh. Adhuruesi do ta sillte kafshën e tij te një prift dhe do të kishte një ceremoni

të vogël për të deklaruar flijimin e tij të synuar të pranueshme për Zotin. Adhuresi duhej të vinte dorën mbi kokën e kafshës (4). Ky nuk ishte thjesht një trokitje e lehtë, por një gjest i rëndësishëm i shtypjes ose i përkuljes. Nuk na thuhet se nëse thuhet diçka së bashku me gjestin. Mund të ketë përfshirë rrëfimin e mëkatit (siç kërkohet në 5,5 dhe 16,21) ose, në funksion të v. 4b, një lutje që kërkon që të bëhet shlyerja. Ose mund të ketë qenë në këtë moment që adhuresi do t'i deklarojë priftit dhe cilitdo tjetër të pranishëm, arsyen e flijimit të tij, siç e gjejmë në disa nga Psalmet (p.sh. Ps. 116).

Nuk na thuhet se çfarë donte të thoshte gjesti. Ndoshta kishte një kuptim të dyfishtë, në dritën e kontekstit dhe rasteve të tjera ku shpjegohet veprimi. Para së gjithash, do të ishte një veprim që deklaronte pronësinë dhe identifikimin. Vlen të kujtohet se zona e Tendës së Shenjtë duhet të ketë qenë një skenë e zhurmës dhe konfuzionit të konsiderueshëm, me shumë kafshë dhe adhures që u përziën së bashku. Kur adhuresi, me siguri së bashku me të gjithë familjen e tij, përfundimisht mori vëmendjen e një prifti të disponueshëm, atyre u duhej të identifikonin qartë se çfarë kafshe po kushtonin dhe për çfarë qëllimi. Vendosja e duarve në kokë ishte një mënyrë për të thënë: 'Kjo është kafsha jonë dhe ne e kushtojmë atë për arsyet tona të veçanta – për faljen e mëkatit, ose falënderimet ose shenjtërimet. Ne pretendojmë përfitimet dhe bekimet e këtij flijimi për veten tonë dhe kërkojmë që ajo të pranohet. '

Së dyti, duke pasur parasysh faktin se v. 4 specifikon që kafsha do të pranohet në emër të tij për të bërë shlyerjen për të, ka të ngjarë që vënia e duarve në kokën e kafshës të ketë një element përfaqësimi dhe zëvendësimi, d.m.th. kafsha po kushtohet në vendin e periferisë. Ai po vinte mëkatet e tij në kokë në mënyrë që vdekja e saj t'i hiqte dhe t'i pastronte nga ai, adhuresi. Kafsha do të mbante mëkatet e personit dhe do të vdiste në vend të tij. Në atë mënyrë do të bënte shlyerjen për të. Ky kuptim u shpreh qartë në ceremoninë e madhe kombëtare të Ditës së Shlyerjes, kur mëkatet e njerëzve u vunë në kokën e një

prej dhive. Në atë rast, dhia nuk u vra, por u dëbua për të “marrë me vete” mëkatet e njerëzve (Lv. 16,20-22).

Pas ceremonisë së vënies së duarve dhe deklaratës së pranimit, pjesa tjetër e procedurës u nda midis adhuruesit dhe priftit që po shkonte tek ai. Adhuruesi kishte pjesën më të madhe të punës për të bërë. Ishte detyra e tij të therte kafshën (5) në mënyrë të tillë që gjaku të mund të kullohej; për ta lëkuruar atë (6, lëkura më pas iu dha priftit, 7,8); për të copëtuar kufomën në copa (6); dhe për të larë ato pjesë të kafshës që ishin të ndyra (9), d.m.th. të mbuluara me baltë ose jashtëqitje, në mënyrë që prifti të mos ndotet në trajtimin e kufomës. Prifti kishte për detyrë të merrte gjakun dhe ta hidhte në anët e altarit. Siç u shpjegua më vonë në Leviticus, kjo ishte për t'i kushtuar jetën e kafshës vetë Zotit, sepse gjaku përfaqësonte jetën e saj, një jetë e dhënë tani në vdekje (17,10-12). Më në fund, prifti mori copat e kafshës nga duart e adhuruesit ndërsa ai e copëtoi atë dhe i vendosi ato në altar, ku adhuruesi dhe familja e tij i panë duke u djegur derisa të konsumohej e gjitha.

E gjithë veprimi i kombinuar i adhuruesit dhe priftit thuhet se prodhon një aromë të këndshme për Zotin. Kjo frazë kap kuptimin e drejtpërdrejtë të tymit dhe aromës së tij që ngrihet në qiell, por natyrisht synohet në mënyrë simbolike. Gjuha është antropomorfe (d.m.th. përshkruan përgjigjen e Zotit në aspektin njerëzor, sikur aroma aktuale e kënaqte atë), por çështja është teologjike. Flijimi i pëlqeu Zotit dhe prandaj arriti qëllimin e saj të dëshiruar, që ishte të bënte shlyerjen (4).

Për të bërë shlyerjen (hebr. *kiper*) është pika kryesore e riteve që përfshijnë gjak (Krhs. 17,11). Kipper mund të ketë dy kuptime kryesore. Mund të nënkuptojë «të fshish diçka të pastër, të pastrosh dhe të pastrosh» dhe mund të nënkuptojë «të paguash një shpërblim» në mënyrë që një dënim të shmanget ose të zvogëlohet një dënim më i rëndë (p.sh. Dal. 21,30, 2 Kr. 29, 24, Fu. 6,35, Nr. 35,31-33 [negativisht]). Kuptimi i parë duket më shumë në ritet e gjakut të blatimit të mëkatit, me anë të të cilave disa pjesë të shenjta dhe orenditë e tij u pastruan nga ndotja

(kap. 4). Në disa raste, një flijim për mëkatit dhe një holokaust u kombinuan për qëllimin e pastrimit të shlyerjes (14,19 f). Por ka më shumë të ngjarë që ndjenja e shpërblimit është ajo që përfshihej kryesisht në holokaustin. Ajo arriti efektin e shmangies ose zvogëlimit të zemërimit të Zotit në mënyrë që adhuruesi të kursehej nga ndëshkimi i mëkatit të tij. Kjo mbështetet nga disa shembuj DhV ku kushtimi i flijimeve të djegura ishte i efektshëm në shmangien ose zbutjen e zemërimit të Zotit (Zan. 8,21, Gj. 13,23, 1 Sa. 7,9, 2 Sa. 24,25, 2 Kr. 29,7-8, Jb. 1,5; 42,8) Qëllimi i shlyerjes së blatimit të djegur duhet të shihet si parësor, megjithëse është e qartë se ajo shoqërohej me forma të tjera reagimi ndaj Zotit, veçanërisht falënderime për bekime ose çlirim të veçantë (p.sh. Ezk. 8,35) dhe betimet e bindjes. Këto janë nganjëherë fokusi i Psalmeve ku përmenden holokauste (p.sh. Psal. 50,8-15, 66,13-15). Sidoqoftë, psalmistët e dinin mirë se falënderimi dhe bindja mund të kushtoheshin vetëm në bazë të hirit dhe faljes paraprake të Zotit.

Flijimi i sjkrumbimit ishte simbolik për zotimin e besëlidhjes në Dal. 24,3-8, por është mjaft e qartë se ajo që është në zemër të besëlidhjes nga pikëpamja e njerëzve është angazhimi i tyre ndaj bindjes, jo kryerja e tyre e flijimit (një përparësi e cila shprehet qartë në Ps. 40,6 dhe 1 Sa. 15,22). Është domethënëse që dy referencat e vetme të drejtpërdrejta për holokauste në DhR janë citime të këtyre dy vargjeve, të cilat shprehimisht vlerësojnë bindjen mbi flijimin (Mk. 12,33, Hebr. 10,6-8). Përdorime të tjera DhR të simbolikës sakrifikuese do të konsiderohen në fund të kësaj pjese.

2.1-16 **Blatimi i grurit ose bimore**

Ky blatim quhet thjesht një dhuratë (hebr. *minha*). Fjala përdoret zakonisht për dhurata të cilat mund të jenë shprehje nderimi ose homazhi (Zan. 32,14, 43,11, Gj. 6,19, 1 Sa. 10,27), mirënjohje (Ps. 96,8), ose besnikëri (2 Sa. 8,2, 2 Kr. 17,11). Këtu qartë i referohet një blatim specifik të drithërave ose drithërave. Blatimi i drithërave shpesh kushtohet së bashku me flijime të

tjera, veçanërisht holokaustet (p.sh. Nr. 15,1-16, 28,1-10, të cilat gjithashtu specifikojnë blatimet e pijeve të verës, të cilat nuk përmenden në Levitiku), por mund të të kushtohet vetëm, si një alternativë ndaj flijimeve të kafshëve për njerëzit e varfër. Në këtë rast mund të ketë të njëjtin kuptim përfaqësues dhe zëvendësues si një flijim kafshe.

Vetëm kur blatimi ishte me frytet e para (14-16) do të kushtoheshin drithëra të plota. Përndryshe, drithi duhej të “punohej”, të paktën në formën e miellit. Prandaj, ajo që po i kushtohet Zotit ishte një ndërthurje e asaj që ai kishte krijuar dhe siguruar së pari (vetë drithërat) dhe asaj që puna njerëzore kishte bërë prej saj. Ai nënkuptonte, pra, shenjtërimin e dhuratave të krijimit dhe fryteve të punës njerëzore te Zoti.

Kapitulli ka tre seksione, v. 1-3 merren me blatimet e miellit të papjekur; v. 4-10 merren me blatimet e gatuara; dhe v. 11-16 shtoni udhëzime të mëtejshme të përgjithshme. Përbërësit kryesorë në secilin rast ishin mielli dhe vaji. Temjani, i cili ishte simbolik i shenjtërisë dhe pranisë së Zotit dhe përkushtimit ndaj tij (Ps. 141,2), ose thjesht i gëzimit të adhurimit (Fu. 27,9), u shtua në pjesën e vogël që ishte djegur në altari (2). Vaji nganjëherë ishte simbolik i Shpirtit të Zotit në DhV (si në ceremonitë e vajosjes, p.sh. 1 Sa. 16,13), por nuk ka ndonjë tregues specifik se kjo ka për qëllim këtu. Vaji gjithashtu flet për gëzimin dhe bekimin në jetë (Ps. 45,7, Ec. 9,7+, Psal. 104,15, 23,5), dhe ka të ngjarë që vaji dhe temjani të kombinohen për të dhënë një ndjenjë vlere, gëzim dhe kuptim të shenjtë për blatimin.

Vetëm një pjesë e vogël (një pjesë e vogël, v. 2) e blatimit të drithit u dogj në altar. Kjo quhet pjesa përkujtimore (hebr. *azkara*), që do të thotë (e ndezur) ‘kujtesë’, por nuk është e qartë se kush kujtonte kujt. Disa e marrin si kuptim që adhuruesit iu kujtua që pjesa e vogël që ishte djegur ishte vetëm një shenjë e faktit se ai i detyrohej Zotit gjithçka që kishte (Krhs. 1 Kr. 29,14). Të tjerët e marrin atë si një kujtesë për Perëndinë e premtimit të tij të besëlidhjes për të bekuar dhe mbrojtur popullin e tij, duke

përfshirë, natyrisht, personin që bën këtë blatim të veçantë. Kuptimi i dytë mund të përshtatet më mirë me fundin e v. 2, ku ky blatim, si holokausti, thuhet të jetë një aromë e këndshme për Zotin.

Pasi kjo pjesë e vogël u kushtua nga zjarri, pjesa tjetër e drithërave u përkiste priftërinjve, qoftë miell i papjekur, apo bukë e ëmbëlsira të llojeve të ndryshme (10). Blatimet e drithërave ishin kështu një burim kryesor i mbështetjes për priftërinjtë, të cilët nuk zotëronin tokë dhe, për këtë arsye, nuk kishin asnjë mënyrë për të rritur të korrat e tyre. Është një pjesë shumë e shenjtë sepse u caktua për priftërinjtë. Me fjalë të tjera, ishte akoma thjesht miell ose bukë e zakonshme, por ishte lënë mënjanë për të qenë ndryshe nga ushqimi i përditshëm i familjes. Ishte për shërbëtorët e Zotit. “Shenjtëria” nuk do të thoshte diçka magjike ose thjesht fetare; do të thoshte ajo që ishte lënë mënjanë për të qenë e ndryshme. Ky kuptim do të bëhet më i qartë, veçanërisht në kuptimin e tij moral dhe praktik, më vonë në libër. Mielli mund të gatuhet në disa mënyra para se të kushtohet (4-10). Mund të piqet në furrë (4), ose në tigan (5), ose të gatuhet në një tigan (7). Padyshim që priftërinjtë do të shijonin shumëllojshmërinë!

Së fundmi, ka disa udhëzime në lidhje me përbërësit e ndaluar dhe të përshkruar. Blatimi i grurit do të bëhej pa maja ose mjaltë (11), por gjithmonë duhet të përmbajë kripë (13). Teksti nuk shpjegon arsyet për këtë, kështu që përsëri duhet të jemi të kujdesshëm në spekulimet tona. Si majaja ashtu edhe mjalti mund t'i kushtoheshin Zotit si frytet e para (Lv. 23,17, 2 Kr. 31,5), kështu që ndalimi në këtë rast nuk mund të jetë sepse ato konsideroheshin si të papastra në vetvete. Mund të ndodhë që majaja dhe mjalti janë përdorur në proceset e fermentimit dhe kështu kanë qenë simbolike të korrupsionit. Kjo pikëpamje forcohet nga komanda për të shtuar kripë, pasi kripa ishte sigurisht një agjent konservues në botën antike. Kripa ishte simbolike jo vetëm e rrjedhjes së korrupsionit, por edhe e

qëndrueshmërisë. Ajo shoqërohet me premtime konvencionale në Nr. 18,19 dhe 2

Kr. 13,5 Meqenëse këtu lidhet me blatimn e fryteve të korrjes, mund të ndodhë që të ketë një jehonë të besëlidhjes me Noeun dhe besnikërinë e pandërprerë të Zotit ndaj krijimit të tij (Zan. 8,20-22). Për rëndësinë e mëtejshme të krishterë të blatimit të grurit, shih fundin e kësaj pjese.

3,1-17 **Flijimi pajtimor**

Emri hebraik për këtë flijim (hebr. *selamim*) rrjedh nga rrënja *salet*, që do të thotë “të jesh i plotë, ose i plotë” dhe lidhet, pra, me *shalom*, fjalën për tërësinë, mirëqenien dhe paqen. Kuptimi i tij i saktë si emër për këtë flijim specifik nuk dihet me siguri. Blatimi i paqes (ose i përbashkët)” përdoret akoma gjerësisht dhe sugjeron që qëllimi ishte vendosja ose ruajtja e paqes, d.m.th. marrëdhënie të mira, midis adhuruesit dhe Zotit. Blatimi i shoqërive tregon më shumë në drejtim të marrëdhënieve të shëndetshme midis atyre që e kushtojnë atë dhe bazohet në faktin se ky blatimi i veçantë ishte rasti i një ahengu familjar që shijonte festën e rrallë të një feste mishi.

Arsyet personale për sjelljen e një blatimi miqësie janë të shënuara në 7,11-18 dhe përfshijnë falënderimet, përmbushjen e një betimi, ose vetëm ndonjë rast për një blatim të vullnetit të lirë (p.sh. 1 Sa. I). Arsyet publike përfshinin bërjen ose rinovimin e besëlidhjes (Dal. 24,5, Lp. 27,7), caktimin e një mbreti (1 Sa. 11,15) dhe kushtimin e tempullit (1 Mbr. 8,63 -66). Në rastin e fundit, numri i kafshëve të përdorura nga Solomoni nuk ishte çështje për të bërë përshtypje për Perëndinë, por për të siguruar një bollëk mishi falas për njerëzit për të festuar gëzimin e rastit.

Kapitulli ndahet në tre seksione, sipas llojit të kafshës së sjellë për flijim, bagëtisë (1-5), deleve (6-11) ose dhive (12-17). Pjesa praktike e ritualit ishte e njëjtë me atë të holokausteve (shih më 1,3-17). Dallimet kryesore nga blatimi i djegur ishin së pari, femrat, si dhe kafshët meshkuj (pa defekt) ishin të pranueshme dhe së dyti, vetëm pjesët dhjamore të kafshëve ishin djegur në

altar (d.m.t.h yndyra, veshkat, dhjami që mbulonte mëlçinë , dhe dhjami i bishtit të deleve, 3f., 9f, 15).

Mishi u nda midis priftit, i cili mori gjoksin dhe nyjen e djathtë të kofshës (7,28-34) dhe familjes së skuadrës, e cila mori pjesën tjetër. Pra, për priftërinjtë blatimet e shoqërimit ishin një burim kryesor i proteinave në dietat e tyre. Për adhuruesit ishte mundësia për një vakt të gëzueshëm festive në praninë e Zotit, e cila do të ishte shoqërore gjithëpërfshirëse (Lp. 12,7, 12, 19). Fakti që flijimi i miqësisë çoi në një vakt të përbashkët mund të jetë arsyeja pse nuk u bë asnjë parashikim për blatimn e një zogu, pasi asnjë zog i njohur për izraelitët nuk do të ishte aq i madh për një vakt familjar. Dikush mund të supozojë, megjithëse nuk thuhet këtu (por nënkuptohet në Lp. 12), se ata që ishin shumë të varfër për të hedhur një shoqëri që kushtonte një vakt të tyre do të ishin ftuar të ndanin në ato të të tjerëve në komunitet.

Ndalimi për të ngrënë dhjamin (17), i cili në vend të kësaj do t'i kushtohet me zjarr Zotit, nuk jepet ndonjë shpjegim, siç bëhet për gjakun (17,10-12). Sidoqoftë, dhjami ishte simbolik i asaj që ishte më e mira dhe më e pasura (Zan. 45,18; Ps. 81,16, ku përkthehet si "grurë" është ndezur. "Yndyrë" në hebraisht; Ps. 63,5, ku "më i pasuri i ushqimet 'janë ndezur, palcë dhe dhjamë' në hebraisht), dhe çështja mund të jetë që pjesa më e mirë e kafshës duhet t'i kushtohet Zotit. Konsideratat moderne dietike, të cilat do të aprovonin v. 17 për arsye shëndetësore, nuk do të kishin qenë të njohura nga Izraeli. Por, përderisa ato nuk ishin të panjohura për Zotin që bëri trupat tanë, ne mund të jemi të impresionuar me ta në atë nivel edhe nëse zgjedhim.

4,1 – 5,13 **Flijimi për mëkate**

Dy flijimet e ardhshme janë të ndryshme nga tre mëparshmet. Nga këndvështrimi i keqbërësit, blatimet e mëparshme ishin vullnetare dhe, sigurisht në rastin e flijimit të miqësisë, mjaft të rastit, por sjellja e një flijim për mëkate ose flijimit të shpërblimit ishte e detyrueshme në rrethanat e parashikuara. Një ndryshim i dytë është se, ndërsa flijimet e djegura dhe ato të shoqërimit

ishin përshkruar sipas llojit të kafshës së kushtuar, flijimi për mëkatin rregullohet në përputhje me statusin ose shkallën e fajit të atyre që u kërkohet ta sillnin.

Ndarja kryesore e Kr. 4 lidhet me vendin ku do të spërkatet gjaku i flijimit. Ishte spërkatur brenda vendit të shenjtë në Tendën e Takimit kur mëkati përfshinte kryepriftin (3-12) ose tërë kongregacionin (13-21). Ajo u spërkat në altarin kryesor të flijimeve jashtë Tendës së Takimit kur mëkati përfshinte një udhëheqës fisnor (22-26) ose një person të zakonshëm (27-35). 5,1-4 jep disa ilustrime të llojit të mëkateve të paqëllimta (ose mëkateve të mosveprimit) për të cilat një person mund të ndihet fajtor dhe të sjellë një flijim për mëkatin. Më në fund, 5,5-13 kushton flijime alternative që i mundësuan edhe personit më të varfër që të ketë qasje në fuqinë pastruese të blatimit të mëkatit.

4,1-2 Qëllimi i flijimit për mëkate. Kur ndokush mëkaton pa dashje (1) paraqet dy fjalë të rëndësishme që rregullojnë pjesën tjetër të kapitullit. Së pari, fjala për “mëkat” këtu (hebr. *hata*) do të thotë “të humbasësh shenjën, të dështosh ose të gabosh”. Flijimi i veçantë i përshkruar në këtë kapitull ka një emër që rrjedh nga një formë intensive e kësaj foljeje që ka kuptimin, “të mëkatosh, të pastrosh nga mëkati”. Quhet *hatat*). Kjo zakonisht përkthehet “flijim i mëkatit”. Por qëllimi i tij nuk ishte aq shumë të merrej me mëkatin vetë (megjithëse kishte një dimension shlyes, si të gjitha flijimet e gjakut) sesa të pastronte efektet e mëkatit, d.m.th. ndotjen ose ndotjen që ai shkaktonte. Ndërsa holokausti ishte flijimi kryesor për shlyerjen përmes përhapjes së zemërimit të Zotit, kjo blatim ishte kryesisht për pastrimin e vendit të shenjtë dhe altarit, në mënyrë që Zoti të vazhdonte të jetonte në mes të popullit të tij. Zoti nuk mund të banojë në papastërti, kështu që kjo flijim pastroi vendbanimin e tij. Prandaj disa studiues e përkthejnë atë, “flijim pastrimi”.

Së dyti, *padashur* (hebr. *bishegaga*) vjen nga një rrënjë që do të thotë “të endesh larg, si dhentë. Kështu që është përdorur në të gjithë këtë kapitull për të mbuluar mëkatet që nuk vijnë nga një

veprim i vullnetshëm i rebelimit dhe sfidimit të Zotit, por nga dobësia dhe dështimet e jetës sonë të përditshme. Mund të nënkuptojë pa dashje, aksidentale, të paqëllimshme. Ligji hebraik dallonte me shumë kujdes midis veprimeve aksidentale dhe të qëllimshme. Përdori shprehjen 'mëkatim me një dorë të lartë' për të përshkruar veprime të paramenduara dhe veprime të qëllimshme të ligësisë. Në ligj, këto duhej të trajtoheshin shumë ashpër (shembulli më i mirë i dallimit është në ligjin e vrasjes në Nr. 35), dhe në sistemin e flijimit nuk kishte asnjë flijim për lloje të tilla mëkati (Nr. 15,27 -31).

Flijimi për mëkate u përdor gjithashtu për të pastruar një person që ishte ritualisht i papastër, por jo në asnjë kuptim mëkatar, p.sh. një grua pas lindjes (12,6-8) ose dikush me një sëmundje të lëkurës (14,19) ose shkarkim trupor (15,15). Ishte, në përgjithësi, blatimi i cila bënte pastrim të ndryshëm nga falja, megjithëse ishte i lidhur me të (15,31).

4,3-12 Për mëkatin e një kryepriifti. Priifti i vajosur pothuajse me siguri nënkupton kryepriiftin në këtë kontekst (Krhs. Nr. 35,25). Për shkak të funksionit të tij përfaqësues, kur ai mëkatoi, i gjithë populli u njollos me fajin e tij. Ai kishte një rol me seriozitet të madh dhe, për këtë arsye, blatimi i pastrimit për mëkatin e tij ishte më i kushtueshmi nga të gjithë – një dem i ri. Dhe meqenëse ai jetoi dhe punoi në praninë e Zotit dhe në shenjtëroren e tij, mëkati i tij solli përdhosjen në vendbanimin e Perëndisë. Kështu që pastrimi duhet të bëhet brenda Tendës së Takimit.

Kur u soll dem, priifti duhej të vinte duart mbi kokën e tij (4), ashtu si adhuruesit e zakonshëm kur i sillnin kafshët e tyre një priifti për flijim. Kuptimi ishte i njëjtë. Demi do të mbante mëkatet e tij. Do të vdiste në vend të tij. Gjaku i Bullit do të derdhej për jetën e priiftit, do të pastronte vendin ku ai shërbente dhe do të hiqte kërcënimin nga njerëzit që ai përfaqësonte.

Veprimi me gjak në këtë pikë (5-7) ndryshon nga ajo që bëhet në flijimet e tjera.

Në holokaustet dhe holokaustet, gjaku u hodh kundër altarit për të bërë shlyerjen për mëkatin e keqbërësit. Këtu, një pjesë e gjakut u mbledh në një enë dhe u mbart në Tendën e Takimit, por jo menjëherë në shenjtëroren (kjo ndodhi vetëm në Ditën e Shlyerjes, Lv. 16). Atje, një pjesë e saj u spërkat në perden që ndau çadrën në dy dhe fshehu praninë më të shenjtë të Zotit (Dal. 26,31-37) dhe një pjesë tjetër u spërkat në brirët e altarit ku digjte vazhdimisht temjani (Dal . 30,1-10). Brirët ishin parashikime vertikale në katër cepat e sipërm të altarit. Pjesa tjetër e gjakut u derdh pastaj në këmbët e altarit kryesor të flijimit jashtë. Pjesët e dhjamit të kafshës u dogjën në altar (si blatimi i shoqërimit, 8-10), por e gjithë pjesa tjetër e kufomës u dogj jashtë kampit (11-12). Meqenëse flijimi ishte për mëkatin e kryepriiftit, dhe kështu indirekt për njerëzit në tërësi, asnjë nga mishi i saj nuk duhej të hahej nga prifti ose nga njerëzit.

4,13-21 Për një mëkat të të gjithë popullit. Për komunitetin përdoren dy fjalë të ndryshme. E para, 'eda, mund të nënkuptojë organin përfaqësues të pleqve si autoritetet ligjore ose shoqërore. E dyta, qahal, mund të nënkuptojë bashkësinë më të gjerë të mbledhur për adhurim. Përkufizimi i saktë i termave nuk mund të jetë i sigurt. Por ajo që parashikohet këtu është se kur është bërë ndonjë gabim (ndoshta në një gjykim ligjor ose ndonjë vendim tjetër të komunitetit) i cili vetëm më vonë del në dritë, atëherë sa më shpejt që bashkësia adhuruese të bëhet e vetëdijshme për të, dhe kështu të ndjejë faj për shkak të do të sjellin një flijim për mëkatin. Shprehja që ata janë fajtorë, ai është fajtor (13, 22, 27) kështu që ndoshta do të përkthehej më mirë "ndjeheni fajtor". Padyshim, kushdo që bën atë që është e ndaluar nga urdhrat e Zotit është fajtor. Çështja është se ata fillimisht nuk janë të vetëdijshëm për të. Kështu që vetëm kur ata bëhen të vetëdijshëm për gabimin e tyre dhe atëherë ndiejnë faj, atyre u kërkohet të paraqiten me një flijim për mëkatin. Pleqtë (15) ishin përfaqësues të komunitetit në të gjitha nivelet e jetës së Izraelit (krh. Dal. 24,1, 9; Nr. 11,16+.).

Ritet janë identike për të gjithë komunitetin si për kryepriiftin. Nga njëra anë, kjo konfirmon se priifti përfaqësonte të gjithë njerëzit, siç pamë më lart. Nga ana tjetër, kjo tregon se vetë Izraeli si një i tërë u trajtua si një priiftëri. Kështu që edhe prej tyre u kërkua shenjtëri dhe pastërti, dhe mëkati i tyre, madje mëkati i padashur, ndoti vendbanimin e Zotit. Një pjesë e seriozitetit të mëkatit mes njerëzve të Zotit, të lashtë ose modern, është se ai shkatërron dëshminë e tyre për Zotin e gjallë në mes të botës. Nëse e gjithë kisha gabon, atëherë ku mund të shihet vendbanimi i Zotit midis kombeve?

Në dy rastet e ardhshme, të cilat ishin relativisht më pak serioze, gjaku nuk u spërkat brenda në Tendën e Takimit, por në brirët e altarit të flijimit jashtë në oborr. Kafshët e flijimit ishin gjithashtu më pak të vlefshme se demi që kërkohet për kryepriiftin ose të gjithë komunitetin. Dallimi tjetër i madh midis dy rasteve të para dhe dy të dytave është se e gjithë kufoma e kafshës nuk ishte djegur jashtë kampit. Pasi të ishin flijuar pjesët dhjamore, pjesa tjetër e mishit mund të hahej nga priiftërinjtë (6,24-30), por jo nga adhuruesit.

4,22-26 Për mëkatin e një udhëheqësi. Udhëheqësi (hebr. *nas*) ishte një term i përdorur zakonisht për autoritetet në Izrael para se të kishin mbretër. U referohej krerëve të klaneve ose fiseve. Ishte një pozicion nderi dhe përgjegjësie dhe mbrohej nga ligje të rrepta (Krhs. Dal. 22,28). Kafsha e kurbanit në këtë rast ishte një dhi mashkull.

4,27 – 5,13 **Për mëkatet e njerëzve të zakonshëm**. Në këto raste kafshët standarde të flijimit ishin dhinë femra ose qengjat femra. Për njerëzit më të varfër, zogjtë dhe blatimet e drithërave ishin të pranueshme në secilin rast.

Meqenëse mishi i flijimeve për mëkatin e njerëzve të zakonshëm hahej nga priiftërinjtë ekskluzivisht, këto blatime ishin burimi kryesor i mishit për ta, ashtu si blatimet e drithërave ishin burimi kryesor i tyre i bukës. Kjo është ajo që qëndron pas akuzës së Oseas se priiftërinjtë e kohës së tij po ushqeheshin

“me mëkatet e popullit tim” (Ho. 4,8). Ndërsa fjala për mëkatin dhe blatimin e mëkatit ishte e njëjtë, pikëpamja e çoroditur e priftërinjve ishte: “sa më shumë mëkat, aq më shumë mish për ne”.

5,1-4 Veprat tipike. Këto vargje rendisin tre lloje të veprave tipike për të cilat një person duhet të sjellë një flijim për mëkatin. Së pari, dështimi për të dëshmuar në një rast kur dikush ka dëshmi materiale për të dhënë (1). Ligji izraelit i kushtoi një rëndësi të madhe integritetit të sistemit gjyqësor, dhe kështu i dha një çmim shumë të lartë dëshmitarit të vërtetë, deri në masën e përfshirjes së tij në dhjetë urdhërimet (Dal. 20,16; Krhs. Dal. 23,1-9, Fu. 12,17, 14,5, 24,28). Rënia e rreme e qëllimshme ishte një krim i rëndë i trajtuar më ashpër (Lp. 19,15-21).

Së dyti, papastërtia aksidentale (3). Dallimi DhV midis të pastrit dhe të papastrit do të diskutohet më vonë. Ne duhet të vërejmë se megjithëse DhR ka neutralizuar dallimin në lidhje me gjërat fizike (Mk. 7,1-23; Vap 10,9-16), apostujt nuk ishin më pak seriozë në nxitjen e të krishterëve të përpiqeshin për pastërtinë e jetës dhe të shmangnin ndotja morale dhe shpirtërore (krhs. Jak. 1,27).

Së treti, një betim i nxituar të cilin një person nuk arrin ta përmbushë (4). E mira ose e keqja është ndoshta një shprehje gjithëpërfshirëse që do të thotë “diçka fare” (c / Isaia 41,23). Fjalët kanë rëndësi, madje edhe fjalët që thuhën pa kujdes. Pra, një premtim i pakujdesshëm i perealizuar është një mëkat që ka nevojë për pastrim, veçanërisht nëse ishte përdorur një betim, pasi që përfshinte emrin e Zotit. Mësuesit e mençur të Izraelit paralajmëruan shumë për keqpërdorimin e fjalëve (Fu. 6,1-5; 12,18; 15,2; Koh. 5,2-7), dhe Jezusi dhe Jakobi mësuan që fjalët tona duhet të pasqyrojnë e vërteta e drejtpërdrejtë dhe, për këtë arsye, nuk kanë nevojë për mbështetje të betimeve (Mt. 5,34-36; Jak. 3,5-6).

Ai duhet të rrëfejë (5). Edhe mëkatet e dështimit, neglizhencës, injorancës ose pakujdesisë janë akoma mëkate

dhe duhet të rrëfihen në mënyrë që të pastrohen dhe të shlyhen. Për shumicën prej nesh, ndoshta numri më i madh i mëkateve tona tipike ditore bien në këto kategori. Ne mund të mos vendosim qëllimisht të rebelohemi kundër Zotit dhe të bëjmë mëkat, por në presionet e jetës dhe në dobësinë e natyrës sonë gjejmë në fund të një dite që duhet ta pranojmë, si lutja e rrëfimit në Librin e Përbashkët Lutja e shpreh atë, se “Ne kemi gabuar dhe jemi larguar nga rrugët e tua si delet e humbura, ne kemi ndjekur shumë mjetet dhe dëshirat e zemrave tona, kemi lënë pa bërë ato gjëra që duhet të bënim dhe i kemi bërë ato gjëra që nuk duhet ta kishim bërë ‘.

Ky është saktësisht lloji i sjelljes i parashikuar në përkufizimin e blatimit të mëkatit. Sa e rëndësishme është, pra, që këto dështime të përditshme nuk duhet të grumbullohen në një re të ndjenjave dëshpëruese dhe dobësuese të fajit, por duhet të rrëfihen dhe të falen. Dhe sa qetësuese është të dish që deklarata e shlyerjes dhe faljes (5,6, 10, 13) është edhe më e sigurt për ne përmes flijimit të Krishtit sesa ishte për izraelitët përmes shërbesës së priftit të tij në altar.

5,7-13 Nëse nuk ka mundësi. . . Këto vargje japin flijime alternative për njerëzit më të varfër në komunitet. Blatimi i drithit që mund të zëvendësonte blatimin e mëkatit (11-13) ishte një sasi shumë e vogël. Një e dhjeta e një efe ndoshta ishte rreth një litër miell, megjithëse ekuivalentët e saktë janë të panjohur. Ai nuk përfshinte vajin dhe temjanin e blatimit normal të drithërave, për ta bërë të qartë qëllimin e tij dallues (11). Përkundrazi, ajo duhej të përzihej me flijimet e kafshëve tashmë të djegura në altar, për të treguar se qëndronte dhe llogaritej si një flijim gjaku. Është një flijim për mëkatin (12).

Ekzistenca e këtyre flijimeve alternative është një tregues i qartë se ajo që donte Zoti më i dashur nuk ishte që njerëzit të vinin me flijime të bollshme, por që ata thjesht të vinin, për të përfituar nga falja e tij e bujshme, pa marrë parasysh sa pak kishin mundësi. Siguria e shlyerjes dhe faljes ishte e pakësuar (10, 13), sepse Zoti shikon në zemër dhe sepse në fund të fundit

e gjithë falja bazohet në flijimin unike të Krishtit, jo në vlerat relative të çdo flijimi që mëkatarët njerëzorë mund të bënin. Një person që e dinte se mund të vinte tek Zoti me asgjë më shumë se një filxhan miell dhe rrëfimin e mëkatit të tij dhe akoma të merrte falje po mësonte diçka themelore për hirin e Zotit të tij. Të mësuar nga një hir i tillë, edhe më i fuqishmi në tokë e dinte që Zoti nuk ishte i impresionuar nga flijimet më bujare, kur bëhej fjalë për një mëkat të qëllimshëm të dorës së lartë. E vetmja shpresë në rrethana të tilla ishte të vrapoja te i njëjti hir me një zemër të thyer dhe të penduar dhe të lutem për pastrim në bazë të karakterit të vetë Zotit për dashurinë dhe dhembshurinë (Ps. 51,1-2; 16-17).

5,14 – 6,7 **Flijimi i shpërblimit**

Tradicionalisht ky flijim, (hebr. *asham*), quhet flijim për shpërblim në shumë përkthime. Sidoqoftë, të gjitha flijimet e gjakut kishin të bënin me heqjen e fajit, me holokaustin që kryente veçanërisht atë funksion. Ajo që është dalluese në lidhje me blatimn e përshkruar në këto vargje është se ajo kishte të bënte me kthimin, ose kompensimin, që duhej të paguhej për shkak të disa shpërdorimeve të pasurisë ose dështimit në lidhje me gjërat materiale. Kështu që disa studiues e quajnë atë “blatimi i kthimit”. Ashtu si flijimi i miqësisë, ajo merr parasysh efektet horizontale të mëkatit. Disa lloje të gabimeve i shkaktojnë humbje të afërmit dhe adhuruesi duhet të dëmshpërblehet për gjëra të tilla, si dhe të kërkojë falje nga vetë Zoti.

Një fjalë tjetër hebraike për mëkatin (*maal*) është përdorur këtu, dhe përkthyer shkelje (5,15) dhe pabesi (6,2). Kjo do të thotë një shkelje e besimit, dhe kështu është e përshtatshme për llojet e mëkatit të renditura këtu, ku shkelësi është fajtor për ndonjë mungesë integriteti ose ndershmërie në marrëdhëniet e tij me priftërinjtë ose fqinjët e tij. Janë shënuar tre lloje të veprës penale.

Së pari, shkeljet në lidhje me gjërat e shenjta (5,14-16). Ky term i referohet pronës së shenjta në kuptimin e përgjithshëm të

gjithçkaje që i ishte shenjtëruar Zotit ose shërbimit të priftërinjve dhe shenjtërores. Ai përfshinte të gjitha blatimet dhe, për këtë arsye, të gjithë ushqimin që priftërinjtë morën prej tyre, si dhe shtëpitë dhe pasurinë tjetër të priftërinjve dhe të dhjetat që u takonin atyre (Krhs. Lv. 27). Pra, vepra penale, e cila shprehet në terma të paqartë, mund të përfshijë marrjen dhe ngrënien e ushqimit që u përkiste priftërinjve, ose dështimin për të paguar blatimin e duhura dhe të dhjetat (p.sh. Krhs. Dal. 30,11-16, 2 Mbr. 12,16). Ajo që kërkohet ishte si flijimi i një dashi dhe pagesa e kthimit, e llogaritur në vlerën e çfarëdo që ishte përvetësuar plus një të pestën e vlerës.

Vepra e dytë (5,17-19) shprehet në terma edhe më të paqartë. Në kontekst, kjo me siguri nënkupton çdo shkelje që një person mund të ketë kryer në lidhje me shenjtëroren dhe objektet e shenjta ose personat. Çështja është se personi në fjalë nuk e di atë, por megjithatë ndihet fajtor. Nëse dikush ka një ndërgjegje të shqetësuar dhe dyshon se mund të ketë ofenduar kundër gjërave të shenjta, por nuk mund të specifikojë saktësisht se si, ata mund të sjellin një flijim faji, pa kompensimin 120%, dhe t'i vendosin mendjet e tyre në qetësi me sigurinë e faljes (18).

Kategoria e tretë (6,1-7), lëviz nga bota e gjërave të shenjta në marrëdhëniet e zakonshme njerëzore dhe parashikon shkelje që përfshijnë disa prishje të besimit midis njerëzve mbi pasurinë. Janë dhënë katër shembuj (6,2-3), mashtrimi mbi pronën e depozituar, vjedhja, shtypja dhe gënjeshtria për pasurinë e humbur që dikush ka gjetur. Një gamë e ngjashme e mosmarrëveshjeve përfshihet në ligjin në Dal. 22,7-15. Aty, kthimi i kërkuar ishte dyfishi i vlerës së objektit, jo një e pesta shtesë si këtu. Ndoshta arsyeja ishte që ligji i Eksodit merret me rastet kur pala fajtor është sjellë në gjykatë dhe fajësia e tij është provuar nga provat, ndërsa ky tekst ka të bëjë me rrëfimin vullnetar të fajit me flijimin e duhur. Dënimi më i vogël në këtë rast do të inkurajonte njerëzit të "zotëronin" në vend që të prisnin të kapeshin ose akuzoheshin dhe të provohej fajtor.

Vihet re që dëmshpërblimi i plotë, plus i pesti i shtuar, duhet të bëhet para se të bëhet flijim. Nuk kishte asnjë pikë që të përpiquej të kërkonte faljen e Zotit derisa t'i bëheshin korrigjimet e duhura palës së dëmtuar. Aspekti horizontal i veprës duhet të ndiqet para se të merret me aspektin vertikal të saj. Të dyja këto dimensione të këtij lloji të mëkatit shprehen pikërisht në fillim të kapitullit, një person fajtor për mashtrimin e të afërmit të tij është njëkohësisht fajtor për mosbesim ndaj Zotit (6,2). Jezusi nuk ishte aspak i pari që pa lidhjen midis asaj që ai e quajti urdhërimet e para dhe të dyta të mëdha në ligj (Krh. Lv. 19,13, 18, Mt. 5,23+, 43+; 19,19; Rom . 13,8-10; Gal. 5,14; Jak. 2,8)

Prandaj, flijimi i shpërblimit plotëson listën e flijimeve që do të sillëshin nga izraelitët dhe familjet e tyre. Vlen të ndalohet të merret parasysh diapazoni i simbolikës së shprehur. Fjalori i mëkatit në DhV është shumë gjithëpërfshirës, siç ishte i nevojshëm për të përcjellë thellësinë dhe shumëllojshmërinë e kuptimit të tij për gjendjen njerëzore. Katër flijimet e gjakut përshkruajnë katër modele të dallueshme, megjithëse dukshëm të lidhura dhe të mbivendosura, të mëkatit dhe kushtojnë mjete shëruese që vlejnë për ato dimensione të ndryshme. Blatimi i djegur e sheh mëkatin si faj objektiv para Zotit dhe ai funksionoi si flijimi kryesor shlyes, duke siguruar shpërblimin me të cilin zemërimi i Zotit u qetësua dhe nuk u lejua që të shfrynte forcën e tij të plotë për mëkatarin. Blatimi i bashkësisë sheh që mëkati prodhon thyerje dhe pengesa midis njerëzve dhe, ndërsa siguron ende shlyerje në lidhje me Zotin, thekson nevojën dhe bekimin e marrëdhënieve të rivendosura dhe gëzimin e përbashkët. Flijimi për mëkate e sheh mëkatin si papastërti dhe ndotje, e cila në mënyrë të pashmangshme fyen praninë e Zotit të shenjtë, dhe kështu kushton mjetet e pastrimit dhe pastrimit në mënyrë që Zoti të vazhdojë të banojë mes popullit të tij. Blerja e fajit e sheh mëkatin si një gabim ose një borxh i cili duhet të shlyhet dhe, për këtë arsye, kërkon kthimin e plotë, si dhe flijimin. Të gjitha këto janë të vërteta që DhR pohon në mënyra të ndryshme dhe që

vazhdojnë të kenë një peshë të madhe teologjike shumë kohë pasi kafsha e fundit u flijua në altarët e Izraelit.

6,8 – 7,38 **Udhëzime për priftërinjtë**

Në pamje të parë duket se e gjithë kjo pjesë është thjesht përsëritje e kapitujve paraardhës. Por ndryshimi qëndron në fjalët hyrëse, “Jepi Aharonit dhe bijve të tij këtë urdhër” (6,8). Ajo që vijon janë udhëzime të destinuara kryesisht për priftërinjtë, në lidhje me detyrat e tyre të veçanta për secilën flijim, dhe gjithashtu se cilat pjesë të flijimeve kishin të drejtë. Kapitujt pararendës ishin kryesisht për udhëzimin e njerëzve të zakonshëm.

6,8-13 Holokausti. Dy gjëra kryesore janë paraqitur këtu. Së pari, kërkesa që zjarri në altarin kryesor të flijimit nuk duhet të shuhet. Kjo theksohet vazhdimisht (9, 12, 13). Përveç holokausteve të sjella nga njerëzit, neve na thuhet diku tjetër se priftërinjtë duhej gjithmonë të kushtonin një holokaust në mëngjes dhe në mbrëmje (Dal. 29,38-42). Kjo e fundit ishte flijimi i fundit i ditës dhe kështu ishte përgjegjësia e priftërinjve në ‘ndërrimin e natës’ të siguroheshin që zjarri të vazhdonte të digjej (Krhs. I Kr. 9,33; Ps. 134,1).

Nuk na është thënë arsyeja për këtë, kështu që shpjegimi ynë duhet të jetë i kujdesshëm. Zjarri sigurisht që shoqërohej me praninë e Zotit, si udhëzues mbrojtës (Dal. 13,2 I +.), Dhe gjithashtu si konsumues i mëkatit dhe mëkatarëve (Krhs. Lv. 10,1-3). Qëndrueshmëria e zjarrit të altarit, pra, mund të ketë sugjeruar praninë e përhershme të Zotit, ose nevojën e përhershme për shlyerjen për mëkatin dhe shenjtërimin e jetës, ose të dyja.

Së dyti, edhe për punën e rëndë fizike të pastrimit të hirit, prifti në detyrë duhej të vishte rrobat e duhura. Këto ishin rrobat prej liri unike për priftërinjtë (10). Por kur mori grumbullin e hirit nga ana e altarit jashtë kampit, ai duhej të ndërronte rroba të zakonshme (11). Ligji DhV ishte vazhdimisht i shqetësuar për të mbajtur të shenjtën dhe të përbashkëtën të ndarë nga njëri-tjetri.

Veçantia e gjithçkaje që kishte të bënte me priftërinjtë dhe shenjtëroren ishte një mësim i vazhdueshëm i objektit në veçorinë e synuar të vetë Izraelit, si një komb i shenjtë në mes të botës. Në një pjesë të paharrueshme të simbolikës së vepruar, Jeremia vuri në dukje se Zoti kishte dashur ta “vishte” Izraelin si rrobat priftërore prej liri, për të shfaqur lavdinë e tij. Por nga idhujtaritë e tyre ata ishin bërë të ndotur dhe të padurueshëm (Jer. 13,1-11). Një popull me shenjtëri të kompromentuar kishte humbur misionin e tyre priftëror në botë dhe, ashtu si brezi i lirit i Jeremias, ishte bërë ‘krejtësisht i padobishëm’ për Perëndinë.

6,14-23 Blatimi i grurit. Të gjithë priftërinjtë kishin të drejtë të hanin blatimet e ushqimit të sjella nga njerëzit, pasi pjesa përkujtimore ishte djegur, por ata duhet ta bëjnë këtë brenda oborrit të Tendës së Shenjtë. Fjalët, është më e shenjtë, do të thotë që mund të hahet vetëm nga priftërinjtë. Kjo veçori zbatohet gjithashtu për flijimet e mëkatit dhe fajit (6,25, 7,6) dhe i dallonte të tre nga flijimi i miqësisë, e cila u nda midis familjeve dhe miqve të keqbërësit. Vetë priftërinjtë iu kërkua të sillnin një flijim ditor (19-23) nga dita e shugurimit të tyre (20), dhe kjo duhej të digjej plotësisht, jo të hahej. Autori i letra drejtuar hebrenjve e bën këtë një pikë kontrasti me flijimin e vetëm, të fundit, të Jezu Krishtit (Heb. 7,27).

6,24-30 Flijimi për mëkate. Shenjtëria kishte një cilësi “ngjitëse”. Çdo gjë ose dikush që ra në kontakt me atë që ishte e shenjtë u prek nga ajo dhe duhej të trajtohej në përputhje me rrethanat (Krhs. 6,18). Ai e solli personin ose sendin në një afërsi me Zotin që mund të ishte i rrezikshëm, dhe kështu që gjëra të tilla duhej të laheshin (27) ose të shkatërroheshin (28).

7,1-10 Flijimi shpërblimit. Ky seksion kushton detajet e ritualit të flijimit së shpërblimit të cilat nuk ishin përfshirë në seksionin e mëparshëm në të. Ato janë të ngjashme me flijimin për mëkate. Ai gjithashtu specifikon se priftërinjtë kishin të drejtë për lëkurat e kafshëve të përdorura për holokauste (8), si dhe shumëllojshmërinë e blatimeve të drithërave (9-10).

7,11-36 Blatimi i miqësisë. V. 12-18 dallojnë tre lloje të rasteve kur një person mund të sjellë një blatim miqësie, si një shprehje e falënderimeve (12); si rezultat o / një zotim; ose si një blatim e vullnetit të lirë (16). Ekzistojnë rregullore të veçanta për të parën (12-15), por dy të fundit trajtohen së bashku (16-18).

Shprehja “ai duhet të pritët”; e cila përdoret më shpesh më vonë në libër, debatohet shumë. Ndoshta nuk do të thotë që një person që thuhet se ishte prerë u ekzekutua nga komuniteti (një formulë tjetër u përdor për dënimin me vdekje). Disa mendojnë se mund t’i referohet një forme të shkishërimit, d.m.th. të shkëputjes nga komuniteti i adhurimit. Por kjo mund të duket një dënim i butë për disa nga veprat e përmendura (p.sh. në kap. 20). Interpretimi më i mundshëm është se ajo ishte një formë e mallkimit hyjnor. Personi që ka ofenduar në mënyra të caktuara, shumë prej të cilave nga natyra e tyre nuk do të kishin gjasa të vinin në njoftimin publik të gjykatave, do ta ekspozonte atë ose atë vetë ndaj veprimeve të drejtpërdrejta ndëshkuese të Zotit. Kjo mund të nënkuptojë mirë vdekjen, por mund të përfshijë forma të tjera gjykimi. Në Kr. 20, për shembull, thuhet se edhe nëse bashkësia njerëzore nuk arrin të sjellë disa shkelës të ligjit para drejtësisë, vetë Zoti do t’i ‘presë ata, duke nënkuptuar ndërhyrjen e tij të drejtpërdrejtë.

V. 28-36 specifikojnë pjesët e flijimit të shoqërimit që i përkisnin priftit – gjoksi (30) dhe kofsha e djathtë (33; nëse nuk thuhet parakrahu apo prapa, por pjesa e përparme, ose shpatulla, është më e mundshme). Gjoksi përshkruhet si një flijim e tundur, e cila mund të nënkuptojë që mishi ishte tundur në një lëvizje anësore para altarit, mbase kjo ishte simbolike e paraqitjes së tij përpara Zotit dhe marrjes së tij përsëri. Kofsha përshkruhet si një kontribut që paraqitet (34). Kjo është një fjalë e pasigurt që komentuesit e lashtë hebrenj e interpretuan të nënkuptojë “lartësim”, d.m.th. mbase një lëvizje vertikale. Sidoqoftë, veprimet e sakta të përfshira dhe domethënia e tyre nuk janë më të qarta. Ajo që kishte rëndësi ishte se këto copa mishi u përkisnin priftërinjve si “pjesa e tyre e vajosur” (35),

d.m.th. pjesa e tyre me të drejtën e shugurimit të tyre (vajosja, v36).

Pasi të keni ardhur në fund të manualit për flijimet për adhuruesit dhe priftërinjtë, mund të duket jashtëzakonisht i komplikuar dhe ritualistik. Sidoqoftë, kjo do të ishte një përshtypje e gabuar, ndoshta për shkak të çuditshmërisë së tërë gjërave për ne. Në fakt, në krahasim me ritualet e njohura të flijimit të kulturave të tjera antike, sistemi izraelit ishte relativisht i thjeshtë dhe i drejtpërdrejtë. Ligjet që kemi studiuar kishin të bënin me ruajtjen e një dinjiteti dhe simbolizmi domethënës në atë që mund të ishte degjeneruar lehtësisht në kaos të zhurmshëm, duke u dhënë të dy laikëve dhe priftërinjve rregulla të qarta dhe të thjeshta për atë që duhet të bënin. Nevoja për mirësjellje dhe rregull vlen edhe për adhurimin e krishterë, siç thekson Pali (I Kor. 11 – 14).

Veçantia e sistemit sakrifikues të Izraelit gjithashtu mund të vërehet negativisht. Nuk kishte vend për ankth, d.m.th. përpjekja për të nxjerrë shenja, të mira ose të këqija, nga zorrët e kafshëve të flijuara. Zoti siguroi mënyra më të mira për të njohur vullnetin e tij (Krhs. Lp. 18,9-20). Nuk kishte vend për flijim njerëzor, madje as vetë-gjymtim dhe përdorim të gjakut njerëzor. Ritualet seksuale dhe pjelloria mungojnë tërësisht, sikurse edhe flijimet për të vdekurit ose ndonjë manipulim tjetër okult.

Dhurata e vetme që flijimet fituan nga Zoti ishte deklarata e faljes. Nuk kishte kuptim që favore të tjera mund të fitoheshin ose rryshfet nga hyjnia. Flijimet për arsye të tjera u sollën si përgjigje ndaj bekimit ose mbrojtjes së Zotit, jo me qëllim që ta 'blinin' atë. Nuk kishte asnjë vlerësim të flijimeve për sa i përket sasisë në favor të të pasurve ose të fuqishmëve. Përkundrazi, u mor masa për më të varfërit, të cilët morën faljen «po aq» sa çdo mëkatar tjetër. Në të vërtetë, sistemi i Izraelit ishte unik në atë që nuk kishte asnjë flijim të veçantë të rezervuar për mbretërit. Si shumë gjëra të tjera në Izrael, ai ishte përshtatur për nevojat e njerëzve të zakonshëm. Dhe është theksuar nga studimet socio-ekonomike se rituali i flijimeve të Izraelit nuk do të kishte bërë një

kërkesë të tepruar për burimet e familjeve mesatare. Ata pritej të jepnin më të mirën kur sillnin flijime, por nuk pritej të varfëroheshin nën një barrë të rëndë fetare, ose të pasuronin një elitë të fuqishme fetare.

Shënim. Flijimet levitike, DhR dhe e krishtera. Ne kemi vërejtur tashmë se si kombinimi i flijimeve paraqet një pamje gjithëpërfshirëse të efekteve të mëkatit dhe gjithashtu të dimensioneve të ndryshme të ilaçit të Zotit. Kur i drejtohemi DhR, zbulojmë se flijimet individuale përmenden rrallë me emër, por tema e flijimit është po aq e pasur dhe e larmishme sa në DhV, qoftë kjo e zbatuar për veprën e vetë Krishtit, ose për përgjigjen tonë si besimtarë dhe adhuruesit. Të gjitha dimensionet kryesore të shënuara më sipër kanë jehonat e tyre DhR.

Blatimi i djegur ishte flijimi kryesor që kushtonte shlyerjen dhe merrej me fajin e mëkatit. DhR paraqet vdekjen e Jezusit si një flijim të tillë, një interpretim që i kthehet vetë Jezusit (Mk. 10,45; Krhs. Rom. 3,25; Ef. 5,2; 1 Pjt. 1,18+ .; 1 Gjn. 2,1 +). Autori i Hebrenjve thekson se vdekja flijuese e Krishtit ishte një herë për të gjithë dhe kështu qëndron si në përmbushje, dhe në kontrast me, flijimet e përsëritura ditore të DhV (Heb. 10,1-18). Prandaj, besimtarët në Krishtin nuk kanë nevojë të sjellin asnjë flijim në lidhje me shlyerjen, sepse ai e ka kushtuar atë flijim përfundimtar të vetvetes në kryq.

Blatimi i mëkatit u mor me ndotjen dhe ndotjen e mëkatit duke përdorur gjakun e flijimit për të pastruar vendbanimin e Perëndisë. DhR gjithashtu thekson fuqinë pastruese të gjakut të Krishtit. Ai jo vetëm që heq fajin e mëkatit, por gjithashtu pastron ndotjen e tij. Hebrenjtë e tregojnë këtë në lidhje me vendbanimin qiellor të Zotit (Heb. 10,23+) dhe gjithashtu e zbaton atë në pastrimin e ndërgjegjes së besimtarit, në mënyrë që ai ose ajo t'i afrohet Zotit me besim (Heb. 9,11-14; 10,19-22) 1 Gjoni thekson gjithashtu këtë të vërtetë. Vdekja e Jezusit (gjaku i tij) ishte një herë e fundit, por fuqia e saj pastruese është diçka që duhet të zbatohet rregullisht në jetën tonë përmes rrëfimit (1 Gjn. 1,6 – 2,2).

Flijimi i shpërblimit këmbëngulte që gabimet e bëra ndaj qenieve të tjera njerëzore duhet të rregullohen me kthimin e duhur si pjesë e procesit të vendosjes së duhur me Perëndinë. Kjo vlen edhe për besimtarët e krishterë, siç e pamë më lart. ‘Na falni borxhet tona siç falim borxhlinjtë tanë ‘me siguri ishte menduar nga Jezusi të kishte një zbatim konkret, dhe jo thjesht për t’iu referuar ndjenjave ose qëndrimeve. Rëndësia e tij theksohet nga paralajmërimi i tij i tmerrshëm dhe shëmbëlltyra e lidhur me të (Mt. 6,12-15; 18,21-35). Por vetë natyra e flijimit të shpërblimit, si çështje kryesisht e kthimit ose dëmshpërblimit, sugjeroi gjithashtu një pamje të mëkatit në vetvete si një lloj borxhi në lidhje me Zotin. Mëkati duhet të paguhet. Metafora futet thellë në të menduarit njerëzor për keqberjen dhe ligësinë. Ne ende flasim për t’i bërë kriminelët të “paguajnë” për krimet e tyre. Kjo kur kontrollohet dhe kuptohet si duhet brenda kornizës së strukturave ligjore të shoqërisë, është krejt ndryshe nga hakmarrja personale e cila deklaron “Unë do t’ju paguaj për këtë”. ‘Ashami’ siguroi një mënyrë për t’i “paguar” Zotit kthimin e mëkatit, paralelisht me dëmshpërblimin e bërë palës së padrejtë për humbjen materiale të shkaktuar.

Në Isaia 53 vdekja e Shërbëtorit të Zotit paraqitet në terma flijues. Ai është ai që do të vuajë dhe do të vdesë në vend të të tjerëve, “si një qengj që çohet në thertore” (Isaia 53,5-7). Në v10 vdekja e tij përshkruhet posaçërisht si një ‘*asham*’, d.m.th. si një flijim fajti, duke bërë dëmshpërblim për padrejtësitë e të tjerëve në mënyrë që ata të llogariten të drejtë (11). Poezia e Isaia 53 ishte thellësisht me ndikim në teologjinë e DhR në lidhje me vdekjen e Krishtit (Krhs. Mt. 8,17; Lk. 22,37; 1 Pjt. 2,24-25). Vdekja flijuese e Krishtit nuk ishte vetëm një shpërblim për fajin tonë, dhe një pastrim i papastërtisë sonë, por edhe një pagesë e borxhit tonë. Natyrisht, ekziston një dimension metaforik i gjuhës dhe analogjia nuk mund të shtyhet për të pyetur se si ose kujt iu bë një ‘pagesë’ e tillë. Bibla, në të dy testamentet, thjesht përdor këto modele të ndryshme për të eksploruar thellësitë e pathyeshme të shpëtimit tonë. Detyra jonë, në fund të fundit, nuk

është të arsyetojmë, por të hyjmë në bekimin e tij me anë të besimit.

Blatimi i bashkësisë ishte një flijim që çoi në një vakt të përbashkët. Mishëroi kështu një dimension vertikal (pasi kishte të njëjtat rite gjaku shlyese si holokaustin) dhe një dimension horizontal (pasi çimento i marrëdhëniet njerëzore). Pra, ishte më e përshtatshme si një shprehje e zemrës së marrëdhënies së besëlidhjes së Izraelit me Perëndinë. Ishte, në një farë kuptimi, një vakt sakramental, me tipare të ngjashme me vaktin qendror të besëlidhjes së re, Darkën e Zotit. Jezui foli për atë vakt si «besëlidhja e re në gjakun tim», e cila kujton Dalin. 24,8, ku flijimet e bashkimit ishin përfshirë në flijimet që ratifikuan besëlidhjen e Sinait.

Adhurimi i krishterë, veçanërisht shërbimi i Kungimit të Shenjtë, duhet të jetë i gëzueshëm dhe i kujdesshëm nga shoqëria. Prandaj, mund të ketë qenë flijimi i miqësisë që autori i Hebrenjve kishte në mendje kur i nxiti të krishterët të mos harronin “të bënin mirë dhe të ndanin me të tjerët, sepse me flijime të tilla Zoti është i kënaqur” (Heb. 13,16). Është gjithashtu e dukshme që Pali këmbëngul të dy për meritat personale në përgatitjen e darkës së Zotit (ashtu si u kërkua pastërtia rituale izraelitëve që morën pjesë në shoqërinë duke kushtuar vakt; 1 Kor. 11,27-31; Krhs. Lv. 7,20) dhe gjithashtu mbi harmoninë shoqërore dhe konsideratën për anëtarët e varfër të komunitetit (1 Kor. 11,18-22).

Blatimi i drithit përfaqësonte një kushtim të dhuratave të Zotit dhe punës njerëzore ndaj Zotit. Duket e mundshme që blatimet e grurit (dhe ndoshta edhe blatimet e pijeve) të shoqëronin flijimet e tjera. Kishte kështu një lëvizje të dyanshme në të gjithë ritualin, shlyerjen dhe faljen që erdhi nga Zoti në përgjigje të gjakut të derdhur të flijimeve të kafshëve dhe kushtimin e jetës dhe punës, lavdërimit, falënderimeve dhe adhurimit të Zotit nga adhuruesi dhe familjen e tij. Po kështu në DhR, megjithëse flijimi kryesor është vetë-flijimi i Jezusit në kryq si baza përfundimtare dhe e mjaftueshme për pajtimin tonë me Zotin, gjuha e flijimit zbatohet

gjithashtu për përgjigjen e besimtarit ndaj Zotit. Trupat tanë, mendjet tona, lavdërimet tona dhe dhurimet tona materiale janë përfshirë në llojet e përshtatshme të flijimit që mund t'i kushtojmë atij (Rom. 12,1-2; Filip. 4,18; Hebr. 13,15-16).

Së fundmi, një aspekt tjetër i sistemit të flijimit DhV që ka homologun e tij DhR është mbështetja materiale e atyre që i shërbejnë popullit të Zotit. Një pjesë e konsiderueshme e të ardhurave për priftërinjtë erdhi nga pjesët e flijimeve që u ishin dhënë atyre, blatimet e grurit, gjoksin dhe kofshën e blatimeve të miqësisë dhe bukët shoqëruese, të gjithë mishin e mëkatit dhe flijimit të shpërblimit, lëkurën të flijimeve të djegura, dhe ndoshta ekuivalente parash për disa flijime faji. Mund të tingëllojë shumë, por ishte shumë e nevojshme pasi që fisit të Levit nuk iu dha asnjë tokë dhe kështu nuk kishte mjete të tjera të ardhurash. Ata ishin të varur nga besnikëria e njerëzve, ashtu si edhe klasat e tjera të njerëzve në nevojë (Lp. 14,28-29; 18,1-8).

Në DhR, ministrat nuk quhen kurrë priftërinj, por parimi që ata që i shërbejnë Zotit dhe popullit të tij si profesioni i tyre kryesor duhet të paguhet dhe të kujdesen siç duhet sigurisht miratohet. Jezusi tha kështu (Lk. 10,7), dhe Pali e mësoi atë me shumë theks (1 Kor. 9). Fatkeqësisht, Pavli ndonjëherë përdoret për të mbështetur pikëpamjen se punëtorët e krishterë duhet disi të jetojnë me besim, ose me punën e tyre. Kjo më pas mund të përdoret nga disa të krishterë, të cilët janë relativisht mirë të siguruar në punët e tyre laike, për të justifikuar varfërinë skandaloze të disa pastorëve, ungjilltarëve dhe punëtorëve të tjerë. Por e gjithë çështja e Palit në 1 Kor. 9 është se ai vetë është një përjashtim nga mësimet e tij që punëtorët e krishterë kanë të drejtë të mbështeten nga kishat, për shpenzimet e jetesës dhe me ekstra për një grua (4-5). Ai e argumenton këtë nga analogjia – me punët sekulare (7), me zgjerimin e një ligji DhV për kafshët që punojnë (8-10; Krhs. Lp. 25,4), nga ekuilibri i bekimeve shpirtërore dhe materiale (11), nga natyrale drejtësia (12), nga të njëjtat dispozita levitike për priftërinjtë (13) dhe nga komanda e drejtpërdrejtë e Jezusit (14). Ai vështirë se mund të

kishte ndërtuar një rast më të fortë! Pra, fakti që ai personalisht zgjodhi të heqë dorë nga të drejtat e tij për arsyet e tij (15-18) duhet të shihet si ajo që është – e jashtëzakonshme, jo normative. Pali nënvizon të njëjtën pikë diku tjetër (Gal. 6,6; 1 Tim. 5,17-16).

8,1 – 10,20 **Investitura i priftërisë**

Këto tre kapituj kthehen në rrëfimin e ngjarjeve në Mt Sinai të cilat po përshkruheshin në fund të librit të Daljes, por u ndërprejnë nga udhëzimet në lidhje me flijimet në Kr. 1-7. Ata rrëfejnë ngjarjet aktuale me të cilat udhëzimet e Dal. 28 – 29 u kryen. Kjo është arsyeja pse vargjet hapëse flasin për rrobat, vajin, kafshët dhe shportën. Këto objekte janë specifike sepse ato tashmë janë përshkruar në detaje në librin e Eksodit.

Qëllimi kryesor pas ceremonive komplekse të përshkuara në këto kapituj, të cilët duhet të kihet parasysh gjatë leximit të tyre, jepet në Dal. 29,44-46. Ishte që Zoti, i cili kishte shpënuar popullin e tij nga skllavëria në Egjipt, duhet të njihej prej tyre në një marrëdhënie besëlidhjeje intime ndërsa jetonte mes tyre. Prania e Zotit në mes të popullit të tij ishte bekimi kryesor i të qenit Izrael. Pa të, ata nuk kishin asnjë dallueshmëri dhe gjithashtu mund të qëndronin në shkretëtirë (Dal. 33,14-16). Kjo prani do të ishte e dukshme në shkëlqimin e rrobave priftërore nga njëra anë dhe në lavdinë e dukshme të Zotit në Tendën e Shenjtë nga ana tjetër (Dal. 40-44 +; Lv. 9,23-24).

Të tre kapitujt, të cilët duhet të lexohen së bashku, së pari përshkruajnë veprimin e Moisiut në përgatitjen e Aharonit dhe djemve të tij për hyrjen në shërbesën e tyre priftërore (8) dhe pastaj si e bënë këtë, duke arritur kulmin në bekimin, zjarrin dhe lavdinë (9). Më në fund, ata tregojnë se si ngjarja u dëmtua nga mosbindja dhe gjykimi tragjik (10). Ato qëndrojnë kështu së bashku me rrëfimet e tjera biblike që theksojnë rëndësinë e bindjes, rrezikun e mosbindjes dhe sesi edhe rastet më të gëzueshme ose solemne në jetën e popullit të Zotit nuk janë kurrë të imunizuar nga rebelimi njerëzor ose marrëzia e pastër

(p.sh. Dal. 32 – 34; Jos. 7; 1 Sa. 15,17-23; 2 Sa. 6,1-7; 2 Kr. 26,16-20; Vap 5,1-11)

8,1-36 **Shugurimi i Aharonit dhe i bijve të tij**

8,1-5 Përgatitja. Të gjitha materialet, të përshkruara tashmë, u mblodhën, së bashku me të gjithë asamblenë, që ndoshta nënkupton pleqtë përfaqësues që do të dëshmonin ngjarjet në gjykatën e Tendës së Shenjtë në emër të të gjithë komunitetit (Krhs. 9,1) (megjithëse ka dyshim se kishte aq spektatorë sa mund të gjenin një pikë shikimi). Faza siç urdhëroi Zoti (4-5) bën jehonë gjatë gjithë kohës. 8 dhe 9, duke theksuar bindjen e saktë ndaj fjalës së Zotit që Moisiu dhe Aharoni shfaqën, dhe kështu duke mprehur tronditjen prej 10,1.

8,6-9 rrobat priftërore të Aharonit. Pas larjes ceremoniale, Aharoni u vesh me rrobat speciale që ishin bërë për rolin e tij si kryeprift. Kishte një tunikë (ose pallto), një brez (ose rrip të gjerë), një efod (një pelerinë me rripa shpatullash), një parmak që përmbante Urim dhe Thummim (një farë zare ose pjesë të shenjtja, të përdorura për të marrë vendime në përgjigje ndaj pyetjeve) dhe një çallmë me një karficë të artë në pjesën e përparme, me fjalët “Shenjt për Zotin” të shkruara në të. Përshkrimi i plotë i këtyre artikujve është në Dal. 28, ku do të shihet se ato ishin me ngjyra shumë të pasura, të qëndisura dhe të zbukuruara. Nëse kishte ndonjë rëndësi të veçantë simbolike për secilin artikull, ajo nuk dihet më dhe nuk regjistrohet në tekst (me përjashtim të pektoralit, i cili mbante emrat e dymbëdhjetë fiseve të Izraelit dhe në mënyrë të qartë vinte në dukje rolin përfaqësues të priftit; shih Dal. 28,21, 29). Prandaj është e kotë të spekulohet. Sidoqoftë, përshtypja e përgjithshme ishte me bukuri dhe lavdi të madhe. Kjo jo vetëm që nxori në pah autoritetin dhe dinjitetin e detyrës që mbanin Aharoni dhe pasardhësit e tij, por gjithashtu pasqyroi dallueshmërinë e dukshme që duhet të fliste për shenjtërinë morale dhe shpirtërore.

8,10-13 Vajosja. Siç përshkruhet në Dal. 40,9-11, Moisiu vajosi me vaj të gjitha objektet dhe personat që do të përfshiheshin në adhurimin e Perëndisë. Vajimi ishte simbolik i mënjanimi, i kushtuar detyrave specifike për Perëndinë. Mbretërit u vajosën (Krhs. 1 Sa. 10, 1ff.; 16,13) dhe disa profetë u vajosën, megjithëse kuptimi mund të ishte metaforik aq sa ishte fjalë për fjalë në rastin e tyre (1 Mbr. 19,16; Krhs. Isaia 61, 1). Të tre (prifti, mbreti dhe profeti) u kombinuan në kuptimin DhR të Jezusit si 'Mesia', 'i vajosuri'.

8,14-30 Blatimet. Pasuan tre flijime, saktësisht siç përshkruhet në Dal. 29,10-34. Para së gjithash, një dem për blatimin e mëkatit (14-17) u vra në mënyrë që gjaku i tij të mund të përdorej për të pastruar altarin dhe kështu të parandalonte flijimet e ndotura, të cilat ishin një çështje serioze (Krhs. Mal. 1,7). Pastaj një dash për holokaustin (18-21), dhe më në fund dashi tjetër, dashi për shugurim, në atë që në fakt ishte një blatim shoqërimi (22-30). Nga ky flijim i fundit, pak gjak u lye në veshin e djathtë të Aharonit, gishtin e madh të djathtë dhe gishtin e madh të djathtë dhe në të njëjtat pjesë të bijve të tij (23-24). Kuptimi mund të ketë qenë që priftërinjtë, duke qenë mëkatarë si çdo person tjetër, kishin nevojë për pastrim të plotë, nga koka te këmbët, si të thuash. Kjo do të mbështetej nga fakti që në secilën prej këtyre flijimeve Aharoni dhe bijtë e tij duhej të vinin duart mbi kokat e kafshëve, gjë që ishte simbolike e rrëfimit dhe transferimit të mëkatit. Ose, nëse gjaku ishte këtu kryesisht për shenjtërim (si në v. 30), atëherë ai do të simbolizonte shenjtërimin e plotë të priftërinjve për të dëgjuar fjalën e Zotit dhe për t'iu bindur asaj, për të bërë detyrat e caktuara dhe për të ecur në rrugët e tij (veshët, duart dhe këmbët). Në të dy aspektet, Mesia si kryepriifti ynë i tejkalon priftërinjtë levitikë. Ai nuk kishte nevojë të sakrifikoje për mëkatin e tij dhe bindja e tij ishte e përsosur (Heb. 4, 14 – 5,9; 7,27; 10,5-10).

8,31-36 Shugurimi. E gjithë procedura e shugurimit zgjati shtatë ditë, kohë gjatë së cilës Aharoni dhe bijtë e tij nuk do të dilnin nga shenjtërorja. Kapitulli përfundon me një theks të fundit

në bindjen, kështu që ju nuk do të vdisni (35-36), një tjetër paralajmërim i zymtë i tronditjes që do të vijë në 10,2.

9,1-24 **Aharoni dhe bijtë e tij fillojnë shërbimin e tyre**

Modeli i këtij kapitulli është shumë i ngjashëm me Kr. 8. Dallimi kryesor është se, ndërsa në kap. 8 Moisiu kryen funksionin e priftit (si dhe të profetit, pasi të gjitha urdhërimet e Zotit vijnë përmes tij) ndërsa Aharoni dhe bijtë e tij luajnë rolin e adhuruesve laikë, në kap. 9 Aharoni merr rolin priftëror me të drejtën e shugurimit të tij të përfunduar, dhe njerëzit janë të përfshirë në të drejtën e tyre.

9,1-7 Përgatitja. Mund të ketë ndonjë ironi të qëllimshme në faktin që Aharoni u urdhërua të sillte një viç demi për blatimin e tij të parë të mëkatit si kryepriфт, pasi hera e fundit që Aharoni luajti ndonjë pjesë të rëndësishme në histori ishte kur shkoi së bashku me apostazinë e njerëzve ndërsa Moisiu ishte në mal dhe formoi viçin e artë (Dal. 32). Në të vërtetë, vetëm për shkak të mëshirës së Zotit, Aharoni ishte gjallë edhe në këtë ditë, e lëre më të hynte në privilegjin e priftërisë së lartë. Shumë të tjerë kishin vdekur për mëkatin e tyre me atë rast. Ndoshta ishte freskia e atij kujtimi që e la atë aq të shushatur për fatin e bijve të tij.

Lavdia e Zotit (4,6) nënkuptonte praninë e tij të ndjerë dhe të dukshme, diku tjetër e shfaqur në tym dhe flakë. Përjetimi i këtij ishte i gjithë qëllimi i ditës, dhe me të vërtetë i adhurimit të vazhdueshëm flijues të Izraelit. Ritualin nuk ishte një qëllim në vetvete, por një mjet drejt përvojës së pranisë së Zotit në lavdi dhe adhurimit të gëzueshëm që i përgjigjet atij (24). Rituale të adhurimit të krishterë mund të duken botë larg altarit të holokausteve të Izraelit, por qëllimi përfundimtar është i njëjti (Krhs. Heb. 12,28-29).

Përsëri, ia vlen të kujtojmë paralelet midis punës së priftërinjve të Izraelit në lidhje me pjesën tjetër të Izraelit dhe rolin që Izraeli, si priftëria e Zotit, duhej të kryente në lidhje me pjesën tjetër të kombeve. Shërbesa e priftërinjve të Izraelit bëri të mundur që lavdia e Perëndisë të shihet dhe të përgjigjet. Në

mënyrë të ngjashme, Zoti synoi që përmes popullit të tij lavdia e tij të shihej në botë. Kjo, sipas profetëve, ishte vetë arsyeja për krijimin dhe thirrjen e tyre (Isaia 43,7, 21; 49,3). Fakti i të qenit priftërinj ka një rëndësi misionare larguese, përmes lidhjes së tij me lavdinë e Zotit, e cila një ditë do të mbushë tërë tokën (Hab. 2,14).

9,8-21 Flijimet. Këta ranë në dy grupe. Së pari, një flijim për mëkatin dhe një holokaust për vete priftërinjtë (8-14); atëherë, një flijim për mëkatin, holokaustin, blatimin e grurit dhe blatimin e bashkimit për njerëzit (15-21), d.m.th. e pleqtë përfaqësues të cilët do ta kishin ngrënë atë në emër të të gjithë popullit (Krhs. Dal. 24,10-11). Rendi i grupit të fundit ishte domethënës për të treguar përparësitë e duhura në adhurim, pastrim, shlyerje, shenjtërim dhe bashkësi. Mbarimi me vaktin e përbashkët të flijimit të miqësisë do të kishte dhënë një përfundim të gëzueshëm për të gjithë javën solemne dhe një atmosferë të përshtatshme për atë që pasoi.

9,22-24 Bekim, lavdi, zjarr dhe adhurim. Pavarësisht nëse ai i foli ato me këtë rast apo jo, fjalët e bekimit të Aharonit janë regjistruar në Nr. 6,23-27. Për lavdinë shih në v. 4, 6 dhe Dal. 40,34. Zjarri që erdhi dhe konsumoi flijimet mund të ketë qenë diçka si një rrufe. Ajo nuk ndezi flijimet, të cilat tashmë digjeshin nga flijimet e ditës, por përkundrazi konsumoi mbetjet menjëherë (Krhs. Gj. 13,15-21; 1 Mbr. 18,38; sipas 2 Kr. 7,1, a ngjarje e ngjashme kurorëzoi kushtimin e tempullit që zëvendësoi çadrën e shenjtë). Përgjigja e njerëzve ndaj pranisë dhe favorit të Zotit ishte britma e gëzimit dhe sexhde e adhurimit (Krhs. Heb. 12,28-29).

10,1-20 **Gjykimi mbi Nadab dhe Abihu**

10,1-7 Zjarri nga Zoti. Papritur e vargjeve të këtij kapitulli kap papritur e ndryshimit nga gëzimi në tmerr. Të gjitha përmes chs. 8-9 u përsërit që gjithçka po bëhej “ashtu si kishte urdhëruar Zoti”, por këtu Nadab dhe Abihu, dy bijtë e mëdhenj të Aharonit, po bëjnë papritmas atë që nuk kishte urdhëruar Zoti. Mosbindja

ecën në skenë. Zjarri i paautorizuar (1) është i pashpjegueshëm. Hebraisht (zara) do të thotë “e çuditshme”, “nga jashtë”. Ndoshta ata morën zjarr nga jashtë shenjtërores në vend të altarit (Krhs. 16,12), sikur të thoshin, “Çdo zjarr do të bëjë”. Një zjarr i tillë do të ishte jo i shenjtë, i papastër, “i paligjshëm”, dhe për këtë arsye, në kontekstin e gjithçkaje që kishte vazhduar me aq përpikmëri deri në këtë pikë, fyese pa dëshirë. Veprimi i tyre me të gjithashtu po uzurponte rolin e kryepriftit, dhe për këtë arsye përfshinte prezumimin, ose padurimin ndoshta xheloz. Sjellja e tyre nuk ishte thjesht një gabim aksidental në një detaj të vogël të ritualit, por një shpërfillje kalorëse për kuptimin më serioz të ngjarjeve në të cilat ishin pjesë. Është sikur një ministër i krishterë në mes të kremtimit të Kungimit të Shenjtë do të injektojë rite ose objekte të shoqëruara me okult.

Perëndia iu përgjigj zjarrit të tyre të rremë me zjarrin e vërtetë të zemërimit të tij të shenjtë. Përsëri, ishte ndoshta diçka si një rrufe në vend se një ndezje, pasi rrobat e tyre priftërore nuk u shkatërruan, por u kthyen në qefin (5). V. 2 jehon qëllimisht 9,24. Në vend të zjarrit të bekimit që prodhoi një britmë gëzimi, erdhi zjarri i gjykimit që prodhoi një heshtje të tronditur. Aharoni u mpirë. Moisiu vetëm mund të fliste në atë heshtje, me fjalë që duhej t’i kishin bërë priftërinjtë të kujdesshëm dhe të zellshëm për gjithnjë, por fatkeqësisht nuk e bëri këtë (3). Unë do ta tregoj veten time të shenjtë do të përkthehej më mirë, “duhet të trajtohem si e shenjtë”. Sa më shumë që është një person me Zotin, aq më të kujdesshëm duhet të jenë rreth shenjtërisë së tij. Përndryshe ata sjellin çnderim ndaj Zotit midis njerëzve të tjerë (3b). Është mjaft keq për t’i trajtuar gjërat e Zotit me përbuzje ndaj vetvetes; është shumë më keq të bësh të tjerët ta bëjnë këtë (Krhs. 1 Sa. 2,12-17, 29-30; 3,13; Lk. 17,1-2).

Ashpërsia e gjykimit të Zotit këtu, i cili ende na trondit, lidhet gjithashtu me pozicionin e privilegjit dhe përgjegjësisë që mbanin Nathan dhe Abihu. Gjykimi i tyre kishte një qëllim shembullor, paralajmërues. Është një parim i përsëritur në Bibël që privilegji më i madh e ekspozon një person në një disiplinë

më të ashpër. Vetë Moisiu kurrë nuk e pa tokën e premtuar për shkak të një veprimi të përshkruar në mënyrë të ngjashme si mosrespektimi i shenjtërisë së Zotit (Nr. 20,12). Ai zbatohet gjithashtu për kombin në tërësi; ata do të ndëshkoheshin pikërisht për shkak të marrëdhënies së tyre unike të besëlidhjes me Zotin (Am. 3,2). Nëse e shohim të pakëndshme këtë histori të gjykimit përmbledhës të DhV, duhet të kujtojmë se DhR ka disa gjëra po aq të rënda për të thënë në lidhje me përgjegjësinë e të pasurit ishin dëshmitarë të punëve të Zotit ose të qenit në pozita udhëheqëse (Lk. 10,12-15; Krhs. 12,48; Heb 6,4-6; 10,26-31; 1 Pjt. 4,17; Jak. 3, 1).

10,8-11 Përgjegjësitë e priftërinjve. Së pari, priftërinjtë nuk duhet të pinin alkool para se të shkonin në detyrë në shenjtëroren (9). Prej kohësh është sugjeruar që ky urdhër, që vjen në kontekstin e tij aktual, të jepej sepse mëkati i Nadab dhe Abihu ishte kryer në një gjendje të dehur. Kjo është e mundur, por teksti nuk e thotë kështu. Arsyeja ka të ngjarë të qëndrojë në vargjet vijuese në lidhje me detyrat e priftërinjve, të cilave u duhej një kokë e qartë. Vera, në DhV, është një nga dhuratat dhe bekimet e Zotit në krijim, e përshtatshme për kremtim (Ps. 104,15) dhe gjithashtu e efektshme në dhimbjen shurdhuese (p.sh. të mjerimit; Krhs. Fu. 31,7). Sidoqoftë, tepron, ngatërron dhe shfrenon (Fu. 23,20-21, 29-35), dhe kështu duhet të shmanget nga ata që kanë nevojë për gjykim të paqartë për të ushtruar përgjegjësi serioze (Fu. 31,4-5). Priftërinjëve nuk iu kërkua të përmbahen nga vera në çdo kohë (kjo ishte pjesë e zotimit vullnetar të Nazirit, i cili normalisht ishte i përkohshëm; shih Nr. 6,1-20; i Am. 2,12), por vetëm ndërsa ishin në detyrë. Dehja e zakonshme midis priftërinjve u dënua veçanërisht nga profetët, pikërisht sepse shkatërroi aftësinë e tyre për të mësuar dhe kështu i la njerëzit pa udhëzime morale ose njohuri për Perëndinë (Isaia 28,7-10; Ho. 4, f. V11). Në DhR e njëjta detyrë e moderimit dhe maturisë u vihet të krishterëve dhe veçanërisht atyre që mësojnë dhe ushtrojnë mbikëqyrje baritore (Ef. 5,18; 1 Tim. 3,2-3, 8; Tit. 2,2-3).

Së dyti, priftërinjtë duhet të njihnin dhe të mbanin të qartë dallimet thelbësore që qëndrojnë në themel të gjithë jetës së Izraelit, përkatësisht midis së shenjtës dhe së zakonshmes, të papastrës dhe të pastrës (10). Mbi domethënien e këtyre termave shih komentin mbi kap. 11

Së treti, priftërinjtë ishin mësuesit e Izraelit (11). Kjo anë e detyrave të priftërinjve shpesh neglizhohet, pasi ne priremi të përqendrohemi në rolin e tyre sakrifikues. Por ishte një pjesë jetike e priftërisë. Ishte përmes priftit që ligji i Zotit, dhe kështu karakteri, vlerat, përparësitë dhe vullneti i tij, do t'u bëhej i njohur njerëzve të zakonshëm në komunitet. Kjo theksohet diku tjetër, si pozitivisht, ashtu edhe kur dështuan, negativisht (Dr. 17,9-13; 33,8-10; Ho. 4; Mal. 2,1-9). Priftërinjtë dhe Levitët ishin të shquar në anën arsimore të reformave të mëdha në historinë e Izraelit (2 Kr. 17,7-9; 19,4-11; Ne. 8,7-8). Ky rol i priftërinjve në mësimit të Izraelit ka homologun e tij në Izrael si një qenie e tërë mjeti i Zotit për t'u mësuar kombeve ligjin e tij (Isaia 2,3; 42,1-7; 51,4)

10,12-20 Përfundim. Pas përçarjes së shkaktuar nga mëkati dhe ndëshkimit të tij, historia kthehet në modelin e saj si ritualet e mbetura dhe pastrimi janë parë të. Pamundësia e Aharonit dhe dy djemve të tij të mbetur për të ngrënë mishin e blatimit të mëkatit në ditën e mjerimit të tyre pranohet nga Moisiu (19-20), dhe kështu seksioni përfundon me të njëjtën notë pozitive që kishte përfunduar chs. 8 dhe 9.

11,1 – 17,16 **Diagnostifikimi dhe trajtimi i papastërtisë**

Kjo pjesë e librit ndjek udhëzimet për priftërinjtë në 10,10 duke dhënë dallime të hollësishme midis të pastrit dhe të papastrit dhe duke përcaktuar metodat e trajtimit të papastërtisë. Merrret me papastërtinë në lidhje me ushqimin dhe kontaktin me kafshët (kap. 11), lindjen e fëmijës (kap. 12), sëmundjet e lëkurës dhe infeksionet e kërpudhave (kap. 13 – 14) dhe shkarkimet trupore (kap. 15). Ajo çon deri në Ditën e madhe të Shlyerjes (kap. 16), e cila kishte për qëllim pastrimin e

shenjtërores dhe të kombit plotësisht përpara Zotit. Seksioni mbyllet me një passhkrim mbi mishin e shenjtë dhe 'sekular' (kap. 17).

Në këtë pikë duhet të sqarojmë kuptimin e këtyre kategorive që ishin kaq thelbësore për botëkuptimin izraelit, por aq të huaja për tonën. 10,10 përcakton dy palë kontraste, të shenjtën dhe të përbashkëtën; i pastri dhe i papastri. Çifti i dytë është me të vërtetë një nënndarje e së zakonshmes. Realiteti për izraelitët u nda në të shenjtën (d.m.th. vetë Zoti dhe gjithçka që u veçua për të ose ishte e lidhur ngushtë me të) dhe të përbashkëtën (d.m.th. gjithçka tjetër). Është e rëndësishme të theksohet se e kundërta e së shenjtës nuk ishte "mëkatore", por e zakonshme. Fjala (ndonjëherë e përkthyer "profane", e cila ka një aromë mashtruese në anglishten moderne) në thelb do të thotë, e zakonshme, e përditshme, gjendja normale e gjërave në botën në të cilën jetojmë. Kjo kategori e fundit atëherë përbëhej nga ajo që ishte e pastër dhe e papastër. Gjendja normale ishte që njerëzit dhe gjërat ishin të zakonshme dhe të pastra, por ndotja e të gjitha llojeve mund t'i bënte ata të papastër. Disa gjëra dhe gjendje ishin të papastra nga përkufizimi dhe nuk mund të pastroheshin kurrë (p.sh. disa kafshë, vdekje), por zakonisht ajo që ishte ose ishte bërë e papastër mund të rikthehej në "normalitet" (d.m.th. Gjendja e të qenit i pastër dhe i zakonshëm) me anë të ritualeve të përshtatshme.

Në mënyrë të ngjashme, vetëm Zoti është i shenjtë nga përkufizimi, por njerëz të caktuar dhe gjëra mund të bëhen të shenjta (të shenjtëruara) me anë të ritualeve të përshtatshme. Në të kundërt, veprimet ose kontaktet e gabuara mund të deshenjtëronin (përdhosnin) të shenjtën. Në përgjithësi, mëkati, dobësia dhe anomalitë e ndryshme përdhosën shenjtorët dhe ndotin të pastrat. Në drejtim të kundërt, ishte detyra kryesore e gjakut të flijimeve për të pastruar të papastrat dhe për të shenjtëruar të zakonshmet. Gjendja e të qenit e zakonshme / e pastër ishte normale, ndërsa shenjtëria dhe papastërtia ishin gjendje 'anormale' në drejtime të kundërta.

Një gjë që nuk duhet të lejohet të ndodhë, dhe të cilën kaq shumë rregulla levitike u krijuan për të parandaluar, ishte që e shenjta të vinte në kontakt me të papastrën. Kjo prodhoi një lloj ndërprerje teologjike dhe shpirtërore dhe tronditja mund të ishte fatale, pasi Nadab dhe Abihu nuk ishin as të parët dhe as të fundit që zbuluan. Në fund të fundit, ishte në kryq, kur ndodhi e pamendueshmja – domethënë, krejtësisht e shenjta iu dorëzua krejtësisht të papastër (vdekjes) – që gjaku i vetëm i vërtetë efektiv i flijimit i vetë Krishtit mundësoi pajtimin e një bote dhe njerëzimi të papastër Zotit të tyre të shenjtë Krijuesit. Për ta perifrazuar disi Palin, ai, i shenjti, u bë i papastër, kështu që përmes gjakut të tij ne që jemi të papastër të pastrohemi dhe të shenjtërohemi për të marrë pjesë në shenjtërinë e tij.

Ishte detyra e priftërinjve të mësonin dhe të mbanin këto dallime, në mënyrë që njerëzit e zakonshëm të mundësoheshin të qëndronin në një gjendje të pastërtisë normale, ose të riktheheshin shpejt në të kur të bëhen të papastër përmes ngjarjeve të jetës së përditshme në shtëpi ose në fermë. Ky qëllim i përgjithshëm shprehet shkurtimisht në fund të të gjithë seksionit (15,31). Ai përshtatet me atë që kemi parë të jetë shqetësimi kryesor i Levitikut si një i tërë, domethënë që Zoti mund të vazhdojë të banojë në mes të një populli të pastër. Ligjet që vijojnë duhet të shihen si një mjet për këtë qëllim, jo si një qëllim në vetvete. 11,1-47 Ushqim dhe kafshë të pastra dhe të papastra

Kapitulli bie në dy seksione të gjera, v. 1-23 ka të bëjë me kafshë që mund të hahen ose jo si ushqim, dhe v. 24-25 trajton papastërtinë e shkaktuar nga kontakti me disa kafshë. Duhet të theksohet se shumë prej specieve të përmendura në këtë kapitull nuk mund të identifikohen me siguri, prandaj ndryshimi në përkthime dhe komente.

11,1-23 Pyetje në lidhje me ushqimin. Mbretëria e kafshëve ndahet më tej në tre sferat kryesore të historisë së krijimit, toka (2-8), uji (9-12) dhe ajri (13-23). Në secilin rast, jepen udhëzime të përgjithshme se çfarë mund të hahet dhe çfarë duhet të

trajtohet si e papastër ose e neveritshme (fjala është një term teknik në lidhje me dietën këtu. Jo gjykimi mbi vetë kafshën). Nga kafshët e tokës, vetëm ato që kishin ndarë thundra dhe përtypnin plotësisht ushqimin e tyre (ose ripërtypësit ose ato që dukeshin se ishin) mund të haheshin. Kjo do të ishte kryesisht kafshë shtëpiake. Kafshët që dështuan njëriën ose të dy kriteret nuk duhej të haheshin. Nga krijesat e ujit, lejoheshin vetëm ato me pendë dhe luspa. Disa zogj, shumica e të cilëve duket se janë zogj grabitqarë ose karkalec (d.m.th. që hanë kafshë të ngordhura), nuk duhej të haheshin; as insektet që mbanin, përveç atyre që qartë kanë këmbë për të kërcyer.

11,24-45 Pyetje në lidhje me kontaktin. Kontakti njerëzor me kafshët në jetën rurale, bujqësore është i shpeshtë dhe i pashmangshëm. Këtu jepen udhëzime për llojet e kontakteve që e bënin një person ritualisht të papastër. Ndoshta për shkak të shpeshtësisë së saj dhe natyrës së pashmangshme, papastërtia e kontraktuar në këtë mënyrë ishte relativisht e vogël, zgjati vetëm për ditën në të cilën ndodhi dhe kërkonte që të pastrohej vetëm larja e zakonshme, jo flijimi. Është e dukshme që kontakti me kafshë të gjalla, madje edhe ato që ishin të papastra dhe për këtë arsye nuk duheshin ngrënë, nuk ishte ndotëse. Ju mund të hipni në deve ose gomarë dhe të qëndroni të pastër (duke folur ritualisht!). Vetëm kufomat e kafshëve të ngordhura ndotnin personin që i prekte ose i mbante, ose enët në të cilat ata binin ose mbi të. Dhe kjo ishte e vërtetë për kafshët e pastra, përveç kur flijoheshin (39-40), si dhe ato të papastra (24-28). Vdekja ishte gjithmonë e papastër. Kategoria tjetër kryesore e kafshëve që shkaktoi ndotje kur kufoma erdhi në kontakt me njerëz ose gjëra që njerëzit përdorin, përshkruhet si “tufë” (29-42). Lëvizjet rreth tokës janë shumë të paqarta. Fjala duket se u referohet krijesave lëvizjet e të cilave janë të ngadalta ose të shpejta ose ndryshe anormale (nga pikëpamja njerëzore!).

Kapitulli përfundon (44-47) me një kujtesë të qëllimit prapa rregullave dhe motivimit historik për mbajtjen e tyre, domethënë se izraelitët ishin populli që Zoti kishte shpënuar nga Egjipti

dhe, për këtë arsye, ata duhej të ishin të veçantë (e shenjtë). Bëhu i shenjtë, sepse 1 jam i shenjtë, është pothuajse një moto te Levitiku (Krhs. 19,2; 20,26). Adresuar ndaj gjithë kombit, kërkesa për shenjtëri nuk do të thoshte që ata të gjithë duhet të ishin si priftërinjtë, por përkundrazi ashtu si priftërinjtë e tyre ishin për masën e njerëzve, kështu që ata si komb duhet të jenë për kombet e tjera. Kjo kërkesë për veçori kombëtare (Krhs. 18,3; 20,24, 26) na jep një ide të parë për të kuptuar kuptimin e dallimeve të pastra-të papastra në këtë kapitull.

Katër pyetje mund të bëhen në lidhje me këto ligje,

1. A ka një arsyesim prapa kategorive? Janë bërë shumë përpjekje për të shpjeguar pse specie të caktuara ishin të pastra dhe të tjera të papastra. Disa i konsiderojnë dallimet si thjesht arbitrare dhe të synuara, pra, si një provë e bindjes së pastër. Disa sugjerojnë se kafshët e shoqëruara me kultet pagane ishin të papastra, por kjo nuk qëndron në shumë raste, p.sh. demat ishin të shenjtë në adhurimin kanal të Baalit. Një pikëpamje popullore e konsideron higjienën dhe shëndetin si një faktor kryesor. Është e vërtetë që disa nga kafshët e papastra (p.sh. derrat dhe zogjtë carrion) kanë një gjasë më të madhe për të përcjellë ndotje dhe parazitë. Është gjithashtu e vërtetë që shumë nga masat paraprake në lidhje me mishin e ngordhur (sidomos larja e plotë) kanë kuptim të mirë (siç bëjnë shumë nga kërkesat e shëndetit publik në kapitujt 13 – 15). Sidoqoftë, ndërsa ne mund ta nderojmë mençurinë e Krijuesit në detaje të tilla, kjo teori është larg nga shpjegimi i shumë prej dallimeve dhe as nuk është lënë të kuptohet në vetë tekstin.

Shpjegimi më i mirë i fundit, nga këndvështrimi i antropologjisë, merr shënim për tre klasifikimet kryesore (toka, uji, ajri) dhe referencat për format e lëvizjes në secilin element. Ekziston një preferencë për atë që konsiderohet si “normale” në terma të gjerë. Kuptimi priftëror izraelit i shenjtërisë dhe pastërtisë bazohej fuqimisht në një kujdes për të ruajtur tërësinë ose integritetin e gjërave dhe për të shmangur përzierjen ose ngatërrimin e kategorive. Kjo pasqyron vetë ngjarjen e krijimit, e

cila ishte një çështje e dallimeve të kujdesshme midis dritës dhe errësirës, qiellit dhe tokës, tokës dhe detit etj. Kjo u transferua në klasifikimin e kafshëve që përputheshin me një pamje të thjeshtë të asaj që ishte “standarde” për secilën sferë. Përtpësit me thundra ishin kafshë shtëpiake “standarde”, të përshtatshme për flijim. Gishtërinjtë dhe shkallët ishin pajisjet ‘standarde’ të krijesave të detit. Zogjtë grabitqarë dhe ngrënësit e kufomave padyshim që hëngrën mish me gjakun e tij dhe, për këtë arsye, u sollën në një mënyrë ‘të papastër’. Krijesat që lëviznin në një përzierje mënyrash dhe kështu prishnin kufijtë, ose lëvizjet e të cilave ishin dinake dhe të paparashikueshme, ishin gjithashtu “anormale”. Këto kategori ishin të përgjithshme dhe nga këndvështrimi i qenies njerëzore mesatare si kuzhinier, jo si biolog. E vetmja gjë që ishte në diskutim ishte pyetja nëse një kafshë e veçantë ishte e përshtatshme për të ngrënë. Papastërtia për atë qëllim nuk ishte refuzim i vetë krijesës ose mohim i vendit të saj brenda mrekullive të krijimit të lavdërueshëm të Zotit, siç deklarojnë kaq shpesh Psalmistët dhe të tjerët.

2. Pse i bëri Perëndia kufizime të tilla për dashurinë? Ne tashmë kemi vërejtur rëndësinë e 11,44-47 në thirrjen e saj për shenjtëri të komunitetit. Ligjet e veçanta ushqimore të Izraelit do të ishin një shenjë ose simbol i dallueshmërisë së tyre si komb (Krhs. Lp. 14,2, 21). Ashtu si Zoti e kishte kufizuar zgjedhjen e tij midis kombeve të tokës vetëm në Izrael, ashtu edhe ata duhet të kufizojnë zgjedhjen e tyre midis kafshëve. Dallimi midis kafshëve të papastra dhe të pastra pasqyroi në mënyrë simbolikisht dallimin midis kombeve të tjera dhe Izraelit. Ligjet e ushqimit, pra, veprojnë si një kujtesë e vazhdueshme për Izraelin për rëndësinë e shenjtërisë dhe thirrjen për të qenë të ndryshëm. Nuk ishte çështje epërsie (më tepër sesa kafshët e pastra ishin ‘superiore’ ndaj pjesës tjetër), por për shkak të punës shëlbuese të Zotit në historinë e Izraelit dhe qëllimit shëlbues për të ardhmen e tyre. Dhe meqenëse ligjet e ushqimit ishin vetëm një pjesë e të gjithë ligjit, i cili, edhe në Leviticus, përfshinte të gjithë

gamën e kërkesave morale dhe shpirtërore, personale dhe shoqërore, ato ishin si një simbol ose uniformë që bën një deklaratë për përdoruesin dhe kryen atë ose atë në standarde të caktuara të pritshme të sjelljes. Shenjtëria ishte thurur kështu në jetën e përditshme. Çdo vakt dhe çdo takim me botën e zakonshme të punës i kujtoi familjes izraelite shëlbimin e Zotit të popullit të tij dhe vlerat morale për të cilat ishin zotuar.

3. A janë ligjet e ushqimit akoma të detyrueshme për të krishterët? Përgjigja e thjeshtë është Jo, por është e rëndësishme të kuptohet pse. Jezusi shfuqizoi në mënyrë të qartë vlefshmërinë e dallimit midis ushqimit të pastër dhe të papastër duke deklaruar se ishte dallimi moral, që ligji nënkuptonte, ai që vërtet llogaritej. Kështu, 'pastërtia' dhe 'papastërtia' nuk janë më çështje e asaj që hyn në stomak, por e asaj që del nga zemra (Mk. 7, 14-23). Rëndësia më e madhe e moralit mbi thjesht ritualin ishte, natyrisht, diçka që vetë DhV mësoi, kështu që nuk ishte thjesht ai perceptim që çoi në shfuqizimin e ligjeve të ushqimit në DhR.

Menjëherë pas kësaj thënieje për 'të pastër' dhe 'të papastër' Jezusi shkoi në Tiro, ndeshi një grua johebre dhe shëroi vajzën e saj. Kjo tregon arsyen kryesore për heqjen e dallimit midis ushqimit të pastër dhe të papastër, domethënë heqjen e dallimit midis hebreat dhe johebrenjve, që veprimi i Jezusit (një përjashtim nga praktika e tij normale gjatë jetës së tij) parafytyruar. Ky kuptim është vulosur në Vap 10, ku vizioni i Pjetrit, me të cilin ai u mësua se ndarja e mbretërisë së kafshëve nuk ishte më e vlefshme, ishte ta përgatiste atë për vizitën e tij në Kornelin Johebre. Heqja epokale e pengesës midis hebreat dhe johebrenjve nëpërmjet Krishtit do të thoshte se distinktivi dallues i ndara hebreat nuk kishte më rëndësi teologjike të populli i ri, multi-racor i Zotit (Gal. 3,26-29; Ef. 2,11-22). Ndarja e mbretërisë së kafshëve që e kishte pasqyruar, u shfuqizua gjithashtu.

4. Çfarë mund të mësojnë të krishterët nga këta çalë? Së pari, rëndësia e dallueshmërisë së të qenurit populli i Zotit në mes të botës. Edhe për DhV Israel, pastërtia rituale, nga kuzhina

në shenjtëroren, kishte për qëllim të simbolizonte kërkesën më të madhe të Zotit për integritetin moral, drejtësinë shoqërore dhe besnikërinë e besëlidhjes. Në fakt, siç e theksuan fuqimisht profetët (dhe Jezusi), nëse këto gjëra të fundit mungonin, atëherë pastërtia rituale e llojit më skrupuloz në çdo nivel ishte e pavlefshme. Nëse të krishterët do të ishin aq seriozë për veçorinë morale sa Izraeli për pastërtinë rituale, atëherë 'kripa' dhe 'drita' jonë mund të kishin fuqi më të madhe në botë.

Së dyti, ai ushqim është ende një çështje me rëndësi morale. Çfarë, si, ku dhe me kë ha të gjitha janë akoma pjesë të rëndësishme të zakoneve tona më të gjera kulturore. Si të tillë, së bashku me të gjithë faktorët në çdo kulturë të caktuar, ata mund të jenë të hapur për mosmarrëveshje, ofendim dhe keqkuptim. Kështu, diskutimet e hollësishme të Palit për pyetjet në lidhje me ushqimin (Rom. 14; 1 Kor. 8), megjithëse kryesisht në një kontekst hebre-johebrej, kanë një forcë të fuqishme morale në të gjithë gamën e çështjeve për të cilat të krishterët nuk pajtohen. Heqja e qengjit për ushqimin nuk e heq nevojën për dashuri, pranim dhe ndjeshmëri. Ndërsa një i krishterë mund të hajë çdo gjë, ka rrethana kur ai nuk duhet të hajë disa gjëra (Rom. 14,14-21). A është i krishterë i lidhur me ligjin e Levitikut për ushqimin? Po! Jo me ligjin e Kr. 11, por përkundrazi deri në 19,18, "Duaje të afërmin tënd si veten tënde" (Krhs. Rom. 13,9-10).

12,1-8 **Papastërtia për shkak të lindjes së fëmijës**

Kr. 11 kishin të bënin me papastërtinë e shkaktuar nga faktorë të jashtëm – ngrënia ose kontakti me kafshët. Kr. 12-15 kanë të bëjnë kryesisht me papastërtinë e shkaktuar nga funksionet ose kushtet e trupit të njeriut (përveç seksioneve për infeksionet në shtëpi ose pëlhura). Është e rëndësishme të kuptohet se koncepti i papastërtisë rituale nuk nënkupton ose supozon domosdoshmërisht mëkatshmëri morale. Të gjitha veprimet e mëkatit e bënë një person të papastër, por jo të gjitha format e papastërtisë ishin për shkak të mëkatit ose një çështje faji moral.

Nuk ka asgjë në vetvete mëkatore për kafshët që u shpallën të papastra në Kr. 11. As nuk ka asgjë mëkatore moralisht në lidhje me menstruacionet ose ulçerat. Sidoqoftë, në mendimin priftëror, shkarkimet nga trupi, veçanërisht duke përfshirë gjakun, ishin një formë e mungesës së tërësisë. Gjaku ishte jetë, dhe kështu humbja e tij në çdo formë ishte një këputje e shëndetit normal dhe potencialisht një shkak i vdekjes. Shkarkimet e tilla, pra, e bënë një person përkohësisht të papërshtatshëm për të marrë pjesë në adhurimin e shenjtërores në prani të gjërave të shenjta dhe njerëzve. I papastri nuk duhet të ndeshet me të shenjtin. Papastërtia ishte një gjendje karantine ceremoniale ose fetare, jo një gjendje e mëkatit moral (përveç për aq sa të gjithë ishin mëkatarë, të pastër dhe të papastër njësoj).

Kjo pikë është veçanërisht e rëndësishme në kap. 12. Është e pamundur, duke pasur parasysh mënyrën se si DhV paraqet lindjen e fëmijës si një urdhër i Zotit (Zan. 1,28), një nga dhuratat e tij më të mira (Pss. 127,3; 128,3-6) dhe një nga gëzimet më të larta njerëzore, të imagjinosh që papastërtia e lidhur me lindjen e fëmijës këtu në një farë mënyre nënkupton se ajo ishte mëkatore në vetvete. As, në funksion të Zan. 2,24, për të mos përmendur Këngën e Solomonit, ishte për shkak se marrëdhëniet seksuale midis burrit dhe gruas u konsideruan si mëkatore. Vërejtja e Davidit në Ps. 51,5 nuk është një koment mbi moralin e nënës së tij ose veprimin që e ngjizi atë, por një vetëdije e thellë për thellësinë e mëkatit të tij, d.m.th. nuk kishte pasur kurrë një kohë kur ai ishte “i pafajshëm”. Arsyeja për papastërtinë e dhënë në tekst është vetë shkarkimi i gjakut që shoqëron lindjen, dhe pastaj vazhdon në zvogëlimin e sasive për një periudhë prej dy deri në gjashtë javë më pas (teknikisht e njohur si lochia). Periudha e papastërtisë zgjati kështu më shumë sesa për menstruacionet normale (15,19-24). Nuk jepet asnjë arsye pse periudha totale për një fëmijë mashkull ishte dyzet ditë, ndërsa për një fëmijë femër ishte tetëdhjetë ditë, megjithëse disa sugjerojnë se mund të jetë në funksion të pritjes së ardhshme të vajzës për menstruacione.

Ligji, megjithëse ishte i përshtatur në një kategori të panjohur për ne, domethënë papastërtia rituale, kishte një efekt të dobishëm shoqëror për t'i dhënë nënës një periudhë të izolimit dhe privatësisë pas lindjes.

Në fund të periudhës së papastërtisë, marrëdhëniet normale shoqërore dhe fetare u rifilluan, pas flijimeve që bënë edhe shlyerjen edhe pastrimin. Shlyerja ishte për mëkatësinë e përgjithshme që çdo adhurues duhet të falet kur vjen tek Zoti, jo, siç kemi vërejtur, për shkak të ndonjë mëkati që lidhet me lindjen e fëmijës në vetvete. Luka regjistron se si u kryen këto ceremoni pas lindjes së Jezuit, shoqëruar me fjalë dhe përshëndetje profetike (Lk. 2,21-39).

13,1 – 14,57 **Papastërti për shkak të infeksioneve**

Priftërinjtë ishin njerëz të zënë në DhV Israel! Në krye të detyrave të tyre në shenjtororen dhe përgjegjësisë së tyre si mësues të ligjit, ata gjithashtu funksionuan si inspektorë të shëndetit publik. Këto tre kapituj kanë të bëjnë me zbulimin dhe diagnostikimin e infeksioneve të lëkurës, 'infeksionet' në pëlhura dhe 'infeksionet' në ndërtesa, së bashku me veprimet e përshkruara në secilin rast. Megjithëse teknikisht dukshëm ndryshe, pamja e jashtme e të tre kategorive kishte ngjashmëri të mjaftueshme për t'u grupuar së bashku duke shkaktuar papastërti dhe duke kërkuar trajtim të kujdesshëm. Kapitujt ndahen në tre seksione kryesore, siç tregohet nga titujt Zoti i tha Moisiut dhe përfundimi Këto janë rregulloret për ... diagnoza dhe veprimi në rastet e sëmundjes së lëkurës njerëzore dhe pëlhurave të ndotura (13,1-59); pastrimi ritual për njerëzit që ishin shëruar nga sëmundjet e lëkurës (14,1-32); dhe diagnostikimi, veprimi dhe pastrimi në rastet e 'infeksioneve' në shtëpi (14,33-57).

Fjala hebraike që zbatohet për të tre kushtet është Sara 'at. Dikur përkthehet "leber", por tani vihet në dyshim nëse simptomat e përshkruara korrespondojnë me lebrën e duhur (sëmundja e Hansen) dhe, në çdo rast, ai term vështirë se mund

të përdoret nga pëlhura ose ndërtesa. Duket se ajo mbulon një sërë kushtesh ku janë të pranishme ënjtja, ndryshimi i ngjyrës, shkallëzimi, marrja e mendve ose forma e formës.

13,1-59 Sëmundje infektive të lëkurës dhe veshje të ndotura. Nuk është e mundur të jemi të sigurt për identifikimin klinik të shumëllojshmërisë së sëmundjeve të përmendura këtu nga simptomat e tyre. Është sugjeruar që ato përfshijnë psoriasis (2-17), favus (një formë 'e krimbave; 29-37) dhe leucoderma (38-40), si dhe leziona në plagët e shkaktuara nga vlimet (18-23) dhe djegiet (24-28) Përshkrimi mund të përfshijë gjithashtu ekzemë, herpes dhe disa forma të lebrës. Udhëzimet i dhanë priftit udhëzime të thjeshta për një ekzaminim fillestar, të ndjekur nga kontrolle pasuese pas periudhave të specifikuara të mbylljes, për të përcaktuar nëse gjendja ishte statike ose shëruese (dhe kështu e pastër ritualisht) apo përhapëse dhe infektive (dhe kështu ritualisht e papastër). Prifti kishte për detyrë të dallonte sëmundjen e rëndë të lëkurës nga ankesat e vogla (të tilla si një skuqje e thjeshtë) që do të shërohej shpejt. Kriteret kryesore për sëmundjet e lëkurës ishin që infeksioni të ishte kronik (11) ose të tregohej se zgjaste më shumë se një javë ose dy (4-8, 26-28, 33-34) dhe të ishte më shumë se i thellë në lëkurë (3, 20, 25, 30). Mishi i papërpunuar ose flokët e çngjyrosur në një zonë të infektuar ishin tregues të tjerë të papastërtisë (10, 14-15, 20, 24-25, 30-37). Në rastin e pëlhurave, ajo duhej të zgjaste më shumë se një javë (50-58) dhe të ishte më shumë sesa mund të hiqej thjesht me larje (55).

Izolimi i të sëmurit, së pari gjatë periudhës fillestare të diagnozës dhe më pas më përgjithmonë nëse rezulton të jetë një sëmundje serioze, mund të konsiderohet si praktikë e shëndoshë për të parandaluar infeksionin kryq në komunitet. Qëllimi kryesor i tij nga perspektiva levitike, sidoqoftë, ishte të hiqte të papastrin nga kontakti i mundshëm me të shenjtën. Me fjalë të tjera, faktori përcaktues 'ishte fetar, edhe pse kishte një kontribut të dobishëm higjienik në shëndetin publik. E njëjta pikë vlen për veprimet e aplikuara në pëlhura të ndotura (47-58). Ishte

padyschim e arsyeshme, nga pikëpamja shëndetësore, të shkatërroje (dhe sidomos të digjej) pëlhura me infeksione kërpudhore ose të tjera, por arsyeja kryesore ishte parandalimi që ata të ndotnin ata që i vishnin ose i përdornin ato, pasi që atëherë do të rrezikoheshin, dhe i vë të tjerët në rrezik, nëse ata shkojnë të papastër për të adhuruar.

Nga personi fatkeq, i shpallur i papastër nga prifti për shkak të një sëmundjeje të rëndë të lëkurës, u kërkua të bënte disa gjëra që ishin të barabarta me ritet e zisë, duke përfshirë rroba të grisura, flokë të zbërthyer dhe një fytyrë të mbuluar poshtë (45-46). Në një kuptim ai ose ajo u konsiderua virtualisht “i vdekur”, pasi sëmundja kishte lejuar që vdekja të pushtonte një trup akoma të gjallë dhe ishte dënuar me një jetë të ndarë nga të dy komunitetet dhe vendi i adhurimit (krh. 2 Kr. 26, 21). Vuajtësi duhej të jetonte jashtë kampit, d.m.th. larg shtëpive të komunitetit, që më vonë Izraeli do të thoshte jashtë mureve ose portave të fshatit ose qytetit (Krh. 2 Mbr. 7,3-11). Ishte një gjendje tragjike. Edhe një herë, duhet të kujtojmë se kjo papastërti nuk ishte teknikisht çështje e mëkatit personal. Por në të menduarit DhV, sëmundja dhe mëkati ishin të lidhura, jo saktësisht në kuptimin që njerëzit e sëmurë konsideroheshin se paguanin për mëkatin e tyre (megjithëse libri i punës tregon se një keqkuptim i tillë popullor ekzistonte dhe duhej korigjuar), por më tepër në fakti që fati universal i vdekjes njerëzore ishte rezultat i mëkatit universal njerëzor (Zan. 3), dhe çdo formë e sëmundjes paralajmëronte paraprakisht vdekjen dhe mund të shënonte afërsinë e saj.

Në një kuptim të përgjithshëm, sëmundja, së bashku me fatkeqësitë e tjera natyrore, mund të jenë pjesë e efekteve të gjykimit të Zotit mbi kombin për pabesinë e besëlidhjes Krhs. Lv 26,16), dhe kishte raste të jashtëzakonshme kur sëmundja fizike ishte një shenjë e ndëshkimit të Zotit për një individ (p.sh. Nr. 12,10-15; 2 Kr. 26,16-23). Sidoqoftë, personat që vuanin nga sëmundjet e lëkurës të përshkruara në këtë kapitull ishin të izoluar nga komuniteti për shkak të natyrës së dukshme, infektive

të papastërtisë së tyre, jo sepse ata konsideroheshin si mëkatarë thjesht duke qenë të sëmurë. Llojet e tjera të sëmundjes nuk u trajtuan në këtë mënyrë. Të verbërit dhe të shurdhrit, për shembull, nuk u përjashtuan nga bashkësia e adhurimit (gjë që e bën më ironike që i verbëri që Jezusi shëroi u dëbua nga sinagoga, në një kontekst të keqkuptimit për lidhjen midis sëmundjes dhe mëkatit, pasi ai ishte shëruar; Gjn. 9). Kjo është domethënëse për sa kohë që verbëria dhe shurdhimi u përdorën si metafora për efektet shpirtërore dhe morale të mëkatit në një mënyrë që “lebra” nuk ishte kurrë në DhV. Prandaj, nuk ka gjasa që “lebra” të ishte veçanërisht e lidhur me mëkatin.

Pavarësisht nëse “lebra” shihej ose tregonte ose simbolike e mëkatit, pasojat e tij ishin shoqërore dhe fetare katastrofike. Kjo është ajo që i bën historitë e qasjes së dhembshur të Jezuit ndaj vuajtjeve të tilla edhe më të mrekullueshme. Ai jo vetëm që e shpërfilli ostracizmin e tyre shoqëror duke iu afruar atyre (siç bëri për njerëzit e tjerë të marginalizuar), por ai i preku shumë edhe ata (Mk. 4,40-45), duke refuzuar kështu burimin e papastërtisë me aq vendosmëri sa ai e refuzoi ideja e ushqimit të papastër. Ashtu siç ua hapi derën e mbretërisë së Perëndisë ‘mëkatarëve’, ashtu edhe ai tërhoqi përsëri të sëmurët, të shformuarit dhe të humburit në bashkësi me Perëndinë shpëtimtar, duke shëruar. Misioni i krishterë mjekësor dhe shërbesa e dhembshur në mesin e të sëmurëve (përfshirë veçanërisht ata që sëmundja e tyre ka qenë shoqërore shkatërruese, të tilla si të sëmurët me lebra dhe më së fundmi të sëmurët nga AIDS) kanë qenë gjithmonë shenja të fuqishme të mbretërimit të Zotit, pikërisht sepse ato shfaqin mbretërinë e një i cili vetë u “përçmua dhe u refuzua nga njerëzit, një njeri i hidhërimeve dhe i njohur me vuajtjet ... ai prej të cilit njerëzit fshehin fytyrat e tyre” (Isaia 53,3).

14,1-32 Rituale të pastrimit për ata që shërohen nga sëmundjet e lëkurës. Rituale të përshkruara në këtë kapitull kishin për qëllim pranimin përsëri në komunitet të një personi që

ishte përjashtuar për shkak të papastërtisë së sëmundjes serioze të lëkurës, por që më pas ishte rikuperuar prej saj. Rituale, pra, nuk ishin një përpjekje për të arritur shërimin, por pasuan njohjen që shërimi tashmë kishte ndodhur (3; prandaj, udhëzimi i Jezuit për dhjetë lebrozët që t'i paraqiteshin një prifti bëri thirrje për një akt besimi; ato ishin shëruar gjatë rrugës, Lk. 17,11-19).

Priftërinjtë në Izrael nuk ishin 'njerëz të ilaçeve' me fuqi sekrete. Udhëzimet, veprimet dhe ritualet gjatë gjithë këtyre kapitujve ishin të hapura për personin laik i cili, në një kuptim, mund të verifikonte diagnozën e priftit. Ato nuk ishin posedim i një elite fetare, të pakuptueshme për askënd tjetër. Është e dukshme që në të gjitha këto rregullore nuk ka asnjë përpjekje për të manipuluar një kurë me mjete magjike ose okulte, dhe as nuk përmendet ndonjë nga shkaqet demonike. Kjo nuk është për shkak se sëmundja fatalisht konsiderohej e pashërueshme, por sepse i gjithë shërimi ishte në duart e Zotit dhe kërkesa e duhur ishte për lutjen dhe fjalën e tij (Lp. 32,39, Nr. 12,13; 2 Mbr. 5, 20) Mund të vërejmë kalimisht se supozimi në këto kapituj se disa individë në mesin e popullit të Zotit do të sëmuren, jo si rezultat i mosbindjes ose mëkatit të dukshëm, dhe mund të shërohet ose mund të mos shërohet, përjashton interpretimin që bëhet ndonjëherë nga Dal. 15,26 dhe Lp. 7,15 që Zoti e ka hequr mallkimin e sëmundjes nga populli i tij dhe gjithmonë do t'i shërojë ata.

Rituale e pastrimit ishin të gjata, domethënëse dhe publike. Ato kushtuan jo vetëm siguri subjektive për të sëmurin se gjithçka ishte mirë, por edhe legjitimim objektiv shoqëror i kthimit të tij ose të saj në komunitet, dhe veçanërisht në adhurimin e tij. Ato barazuan festimin e jetës së re ndërsa personi u rivendos nga vdekja virtuale në tokën e të gjallëve dhe në bashkësi me Zotin. Edhe një herë, duhet të kujtojmë se kushtimi i flijimeve të kërkuara në lidhje me mëkatin dhe fajin, të cilat janë të përbashkëta për të gjithë dhe nuk ishin krijuar për të fituar faljen për çfarëdo mëkati që mendohej se kishte "shkaktuar"

sëmundjen. Pa dyshim, nëse vuajtësit, tashmë të shëruar, do të konsideronin që mundimi i tyre ishte shkaktuar nga zemërimi hyjnor kundër mëkatit të veçantë, atëherë shërimi i kombinuar me këto flijime, do t'i siguronte ata subjektivisht se ata ishin falur dhe gjithashtu të pastër ritualisht. Por shlyerja e deklaruar këtu ka të bëjë teknikisht me pastrimin e ndotjes (jo domosdoshmërisht të mëkatit specifik personal), siç ishte rasti me gruan pas lindjes (12,8) dhe sigurisht me shtëpinë e infektuar pas pastrimit të saj, kur e njëjta përdoret forma e fjalëve (14,53).

14,33-53 Trajtimi i shtëpive të infektuara. Kushtet e përshkruara këtu nën të njëjtin term të përgjithshëm, sara'at, ndoshta përfshinin rritje kërpudhore, myk, kalb të thatë ose infektim termit. Trajtimi është i ngjashëm me atë që duhej bërë për persona ose pëlhura. Pas inspektimit fillestar dhe një javë vonesë, pjesët e infektuara duhej të hiqeshin dhe të zëvendësoheshin me materiale të mira (36-42). Nëse kjo nuk arrinte të ndalonte kalbëzimin, e gjithë ndërtesa do të shkatërrohej (43-47). Disa lloje kalbësish do ta bënë të rrezikshëm të jetosh gjithsesi. Nëse, megjithatë, 'operacioni' ishte i suksesshëm, atëherë shtëpia mund të pastrohej bv një ritual identik si për pastrimin e një personi, përveç heqjes së flijimeve në altar (48-53).

Një shtëpi duhet të ishte e pastër, por nuk kishte bashkësi personale me Zotin. Sidoqoftë, përveç faktorit rreptësisht personal dhe moral që sapo përmendëm, është interesante që rituale të ngjashme ishin përshkruar për ndërtesa si për njerëzit. Koncepti DhV i tërësisë përfshinte mjedisin si dhe personin. Dëshira e Zotit është për njerëz të pastër në një botë të pastër. Rituale të Levitikut kërkonin ta arrijnë atë brenda hapësirës së kufizuar të Izraelit. Vetëm vepra shpenguese e Zotit në Krisht do ta arrijë atë më në fund për tërë krijimin e tij kur Zoti do të banojë me njerëzit e tij në një tokë të pastruar (Zbul. 21,1-8, 27).

15,1-33 **Papastërti për shkak të shkarkimeve trupore**

Ky kapitull përshkruan papastërtinë që rezultoi nga emetimet nga organet riprodhuese mashkullore dhe femërore. Ai bën dallimin midis shkarkimeve kronike dhe anormale nga njëra anë dhe shkarkimeve të përhershme, normale nga ana tjetër. Sidoqoftë, të dy llojet shkaktuan papastërti rituale. Këtu, si në të gjithë këta kapituj mbi llojet e ndryshme të papastërtisë, duhet të kemi parasysh se papastërtia nuk ishte në vetvete çështje mëkati, megjithëse mund të shoqërohej me veprime mëkatore. Ky kapitull përfshin forma të papastërtisë që lindën nga veprime krejtësisht të ligjshme ose funksione natyrore. Papastërtia thjesht e pengoi një person të merrte pjesë në adhurim. Me përjashtim të rasteve të sëmundjes serioze të lëkurës (kap. 13) ajo nuk izoloi padrejtësisht një person nga komuniteti, por vendosi kufizime në kontaktet e tij fizike.

15,1-18 Shkarkimet e meshkujve. Fjala trupore (2) është e ndezur. 'nga mishi', një fjalë e cila në disa kontekste mund të nënkuptojë organin gjenital. Në këtë kapitull, meqenëse të gjitha rastet e tjera përfshijnë organet seksuale, ka shumë të ngjarë që ai i referohet penisit dhe jo shkarkimeve anale, të tilla si hemorroide.

Vs 2-15 merren me shkarkimet kronike. Gjendja e përshkruar është ndoshta gonorrea, e cila shkakton sekrecione të infektuara dhe mund të zgjasë disa muaj. Papastërtia prek jo vetëm pacientin, por edhe çdo gjë që ka të ngjarë të ketë rënë në kontakt me organin e tij të infektuar. Masat paraprake higjienike kundër infeksionit sekondar janë të dukshme, veçanërisht në lidhje me infeksionin e pikave dhe pështymës (8), por përsëri shqetësimi kryesor ishte fetar, pasi rregulla të ngjashme zbatoheshin për kontaktin me shkarkimin menstrual, ku nuk kishte rrezik për të kapur një sëmundje infektive. Pasi u pastrua një shkarkesë e tillë, ritet e pastrimit ishin relativisht të thjeshta dhe të lira krahasuar me ato për sëmundje serioze të lëkurës (13-15).

Vs 16-18 merren me shkarkimet me ndërprerje. Derdhja normale e spermës, qoftë në marrëdhënie seksuale (18) ose me emision spontan të natës (Krhs. Lp. 23,10), gjithashtu e bëri një burrë të papastër për një ditë. Pastrimi i efektshëm i larjes së thjeshtë.

15,19-30 Shkarkime femrash. Këto trajtohen në mënyrë të kundërt nga ajo e burrit, duke prodhuar një rregullim “pasqyrë” që tregon ekuilibrin dhe ekuivalencën e dy seksioneve.

Shkarkimet e përhershme trajtohen së pari (19-24). Shkarkimi nga menstruacionet normale zgjat rreth një javë, dhe kështu gjatë asaj periudhe një grua ishte ritualisht e papastër. Kontakti i drejtpërdrejtë ose i tërthortë me të e bëri të papastër një person tjetër për një ditë, përveç marrëdhënieve seksuale, gjë që e bëri burrin të papastër për shtatë ditë. Kjo recetë e fundit (24) ka të bëjë ndoshta me një kontakt të paqëllimshëm, ku një burrë kryen marrëdhënie me gruan e tij ashtu si po fillon periudha e saj dhe e gjen veten të ndotur me gjak. Sapo menstruacionet të dukeshin, marrëdhëniet seksuale ishin të ndaluara (18,19). Ashtu si emisioni mashkull i spermës, menstruacionet femërore nuk kërkuan pastrim sakrifikues, por vetëm larje të thjeshtë.

Pastaj trajtohen shkarkimet kronike. Faktorë të ndryshëm klinikë mund të zgjasin gjakderdhjen menstruale dhe kushte të tilla e bëjnë të sëmurin të papastër për sa kohë që zgjat gjakderdhja. Megjithëse ligji specifikon vetëm shtratin e gruas si “të infektuar” nga papastërtia, do të kishte pasur kujdes për ndonjë gjë ose për këdo që ajo prekte. Kjo është ajo që e bëri veprimin e gruas që vuante pikërisht këtë gjendje edhe më të guximshme kur ajo rrezikonte armiqtësinë e një turme për të prekur Jezusin (Mk. 5,24-34). Flijimet pastruese janë saktësisht të njëjta si për një çrregullim kronik mashkullor (28-30).

V. 31 është një varg i rëndësishëm dhe përmbledh arsyet për rregulloret në këtë kapitull, dhe me të vërtetë për ligjet në lidhje me dallimet midis pastërtisë dhe papastërtisë në chs. 11-15. Papastërtia ndoti vendbanimin e Perëndisë në mes të Izraelit. Prandaj, jo vetëm që vë në rrezik personat e interesuar (të cilët,

si Nadab dhe Abihu, mund të vdesin për mosrespektimin e tyre të shenjtërisë së Zotit) por edhe të gjithë bashkësinë, nëse Zoti do të ofendohej aq shumë nga ndotja e vendbanimit të tij sa ai mund të braktisje fare.

Ndërsa mendja moderne i gjen rregullime të tilla të paqëndrueshme dhe kufizuese, një numër aspektesh pozitive mund të theksohen. Së pari, ekziston një barazi interesante e meshkujve dhe femrave në kapitull. Marrëdhëniet seksuale i bëjnë të dy partnerët ritualisht të papastër (18), dhe ritet e pastrimit pas shkarkimeve anormale janë të njëjta për burrat dhe gratë.

Së dyti, antropologët theksojnë se në shumë shoqëri tradicionale kufizimet e menstruacioneve sigurojnë një masë të lehtësimit dhe privatësisë shoqërore për gratë gjatë periudhave të tyre. Sigurisht që ndalimi i marrëdhënieve seksuale ngulit ndjeshmërinë. Krijuesi dinte për efektet e hormoneve para se njerëzit të dinin për ekzistencën e tyre.

Së treti, megjithëse do të ishte e gabuar të mendosh se ligjet në këtë kapitull tregojnë se seksualiteti, marrëdhëniet seksuale ose organet fizike që lidhen me të, konsideroheshin disi mëkatore, ata vendosin disa kufizime në aktivitetin seksual. Në çdo kulturë, ka disa gjëra që janë të mira dhe të drejta në vetvete, por të papërshtatshme dhe fyese në disa kontekste (p.sh. veshja e rrobave të rastësishme në një rast zyrtar ose tregimi i shakave në një shërbim funerali). Në Izrael, marrëdhëniet seksuale në martesë ishin të mira dhe të shëndetshme, por nuk ishin në vend në seriozitetin e luftës (1 Sa. 21,4-5; 2 Sa. 11,11) ose adhurimit (Dal. 19,14-15). Efekti më domethënës praktik i 15,18, pra, ishte për ta bërë të pamundur që ritet seksuale dhe "prostitucioni i shenjtë" të ishin pjesë e adhurimit të Jahve. Kultet e pjellorisë, në të cilat marrëdhëniet seksuale i dhanë një rëndësi të shenjtë, rituale, ishin përjashtuar. Në mënyrë të ngjashme, prostitutat, për shkak të gjendjes së tyre të papastërtisë pak a shumë të përhershme (krejt përveç moralit të praktikës), kurrë nuk mund të funksiononin në mënyrë të ligjshme në lidhje me adhurimin e Izraelit.

16,1-34 **Dita e Shlyerjes**

Ky kapitull është si një mentesha për të gjithë librin e Levitikut. Ai sjell në kulm të gjithë kapitujt e mësipërm në lidhje me detyrat priftërore në lidhje me flijimin dhe diagnozën dhe trajtimin e papastërtisë. Dita e Shlyerjes (hebr. *jom kipurim*; emri i është dhënë ditës në 23,26-27) siguroi një mundësi vjetore për të “fshirë pllakën” duke pastruar si shenjtëroren ashtu edhe njerëzit nga të gjitha ndotjet që nuk ishin vërejtur dhe merren rregullisht. I fiksuar në kalendarin vjetor saktësisht gjashtë muaj pas Pashkës së pranverës, i cili festoi ngjarjen unike historike të shëlbimit të Izraelit, ai siguroi mjetet e vazhdueshme për pastrimin e popullit të shëlbuar të Zotit në mënyrë që ai të mund të vazhdonte të banonte mes tyre.

Në leximin fillestar kapitulli duket i hutuar nga përsëritja. Sidoqoftë, bëhet më e qartë sapo të njohim strukturën karakteristike hebraike të paraqitjes së një hyrjeje dhe përmbledhje të pikave kryesore para se të plotësojmë detajet. Kapitulli fillon me një hyrje narrative (1-2), rendit kërkesat themelore për ritualin e ditës (3-5), përmbledh shkurtimisht veprimet më të rëndësishme (6-10) dhe më pas përshkruan fazat e ritualit në detaje (11 -22). Kjo pasohet nga ritet e “mbarimit” për të pastruar pjesëmarrësit (23-28), udhëzime për njerëzit (29-31) dhe një përmbledhje përfundimtare (32-34).

16,1-2 Hyrje. Këto vargje e lidhin institucionin e ditës me ngjarjet e shugurimit të priftërinjve dhe vdekjen e Nadab dhe Abihu (kap. 8-10), duke na kujtuar edhe një herë kornizën bazë narrative në të cilën është vendosur Levitiku. Prania e Zotit u lokalizua më fuqishëm në shenjtëroren e brendshme, Vendin Më të Shenjtë (i ndriçuar “i shenjtë i shenjtërve”), i cili ishte prapa perdes që ndau Tendën e Takimit në dy (shih diagramin e Tendës së Shenjtë në f. 173) Aty qëndronte arka (shih Dal. 25,10-22) me mbulesën e saj të shlyerjes. Ky send i fundit (kapporet) ishte kapaku i arkës, mbi të cilën kishte dy kerubinë të artë. Ruan idenë se ishte një vend i shenjtërisë së pafund dhe megjithatë edhe i mëshirës së pafund, për aq sa Zoti do ta

takonte Moisiun atje (Dal. 25,22). Fjala ndoshta ka të bëjë me kipper (“të shlyesh”). Për shkak të shenjtërisë së madhe të pranisë së Zotit atje, askush, madje as Aharoni, nuk duhej të depëronte në perde përveç kësaj dite dhe në mënyrën e përcaktuar.

16,3-5 Kafshët dhe veshjet e kërkuara. Kërkoheshin pesë kafshë, një dem, dy dhi dhe dy desh. Rrobat e kryepriftit për këtë ditë ishin jashtëzakonisht të thjeshta. Kur ai përfaqësonte Perëndinë para njerëzve, ai ishte i veshur me rroba me ngjyra të shkëlqyera dhe lavdi. Kur ai përfaqësonte njerëzit përpara Zotit, ai vishte pak më shumë sesa një skllav, tunikë prej liri, pantallona të shkurtra, rrip dhe çallmë.

16,6-10 Përmbledhje. Procedurat kryesore të ditës janë renditur. Flijimi i demit si blatim i mëkatit i priftërinjve u pasua nga zgjedhja me short e njërit prej dhive që do të flijohej si flijim për mëkatin e njerëzve dhe tjetri të dëbohej në shkretëtirë.

16,11-22 Ritualet kryesore në detaje. Kishte katër lëvizje kryesore në dramën rituale, tre prej të cilave të para përfshinin spërkatjen e gjakut, mjetin kryesor të spastrimit ritual.

Së pari, demi u flijua si një flijim për mëkatin për priftërinjtë, përfshirë vetë kryepriftin (11-14). Askush nuk përjashtohej nga nevoja e pastrimit. Kryeprifti më pas bëri këtë hyrje të parë në Vendin Më të Shenjtë pas perdes, duke tundur përpara tij një re temjani që do ta fshihte arkën nga pamja e drejtpërdrejtë. Pastaj spërkatja gjakun pastrues përpara mbulesës së shlyerjes së arkës.

Së dyti, duke dalë nga Tenda e Takimit (pa dyshim për lehtësimin e njerëzve që vëzhgonin), kryeprifti pastaj flijoi dhinë e zgjedhur për blatimin e mëkatit të njerëzve, u kthye me gjakun e saj në Vendin Më të Shenjtë dhe përsëriti spërkatjen. Qëllimi ishte pastrimi i shenjtërores nga çfarëdo papastërtie, rebelimi dhe mëkatesh të njerëzve e kishin ndotur atë gjatë vitit të kaluar (16). Udhëzimi që ai duhet të bëjë të njëjtën gjë për Tendën e Takimit (16b), me siguri do të thotë që të gjitha objektet e tjera në Tendën e shenjtë u pastruan në mënyrë të ngjashme duke

spërkatur (Krhs. Heb. 9,21-22). Në të gjitha këto, kryepriifti veprroi i vetëm (17). Pika që kishte vetëm një ndërmjetës u mor në DhR dhe lidhej me Krishtin (1 Tim. 2,5).

Së treti, duke dalë për herë të dytë nga Tenda, kryepriifti kreu një rit të ngjashëm pastrimi në altar, duke përdorur një përzierje të gjakut të demit dhe dhisë. Kjo tregoi se priftërinjtë, si dhe njerëzit mund të kishin qenë agjentë të ndotjes së tij me papastërti të pavullnetshme.

Më në fund, kulmi i ceremonive, dhe nga këndvështrimi i njerëzve, pjesa më e dukshme, ishte largimi i cjamin të kurbanit. Ky është ndoshta përkthimi më i mirë për atë që u ndez. e quajtur “dhia për azazel” (8, 10, 26). Kuptimi i azazelit është i panjohur do të thotë dhia e pushimit nga puna (dhia që u dërgua në shkretëtirë .. Këto janë hamendje. Ajo që është e sigurt është domethënia e ritualit, sepse teksti e shpjegon atë me një qartësi dhe theks të pazakontë në v. 21-22. Të gjitha mëkatet e njerëzve u vunë simbolikisht mbi dhinë, e cila më pas i çoi larg. Zoti jo vetëm që e fali mëkatin dhe pastroi ndotjen e tij, madje ai e largoi atë nga sytë dhe kujtesa (Krhs. Ps. 103 , 12; Mi. 7,19).

16,23-28 Ritualet përmbyllëse. Kur mbaroi drama qendrore, aty mbeti ‘rregullimi’. Kryepriifti duhej të lante dhe të vishte përsëri rrobat e tij normale dhe pastaj të kushtonte dy desh (3,5) si holokauste për priftërinjtë dhe për njerëzit. Ndhmësit e tjerë duhet të kalonin nëpër ritet e pastrimit pas kontaktit me dhinë e ngarkuar me mëkat ose kufomat e flijimit.

16,29-34 Udhëzime për njerëzit. Jepet data vjetore. Muaji i shtatë (hënor) bie në fund të shtatorit dhe në fillim të tetorit. Dita ishte një ditë me një solemnitë të plotë dhe, për këtë arsye, jo vetëm që trajtohej si një Shabat, por edhe si një ditë “pikëllimi”. Urdhri për të mohuar veten ndoshta do të thoshte pendim dhe agjërim (Krhs. Isaia 58,3, 5, Ps. 35,13).

Shënim. Imazhi i Ditës së Shlyerjes në letrën drejtuar Hebrenjve. Ne kemi parë tashmë që DhR në përgjithësi përdor figura të sakrifikuara për të shpjeguar vdekjen e Krishtit, por është autori i Letrës drejtuar Hebrenjve ai që përdor më

hollësisht ritet specifike të Ditës së Shlyerjes në lidhje me kryqëzimin. Në Heb. 9,1 – 10,22 sidomos ai tregon si krahasimet ashtu edhe kontrastet. Pika e tij kulmore është se grisja e perdes që ndau Vendin Më të Shenjtë në kohën e vdekjes së Krishtit (Lk. 23,45) demonstroi simbolikisht të vërtetën shpirtërore që Krishti i ka hapur rrugën pranisë së Zotit me anë të gjakut të tij. Flijimi i tij nuk ishte për hir të tij, nuk ka nevojë të përsëritet më dhe ka efikasitet të përjetshëm. Çdo besimtar, pra, jo vetëm që mund, por duhet të vijë shpesh dhe me besim në vendin ku kryeprihti mund të shkojë vetëm një herë në vit (Heb. 10,19-22). Cjapi kurban kurrë nuk përdoret në mënyrë të qartë – përdoret në vetë DhR si një fotografi e Krishtit, megjithëse shkrimet e hershme të krishtera e bënë lidhjen. Sidoqoftë, imazhi i dyfishtë që Krishti ishte “bërë mëkat” për ne (2 Kor. 5,21) dhe se ai “mbarti mëkatet tona” (1 Pjt. 2,24) përputhet me rolin e të dy dhive në Ditën e Shlyerjes – ai që flijohej si një flijim për mëkatin dhe ai që mbartte mëkatet e rrëfyera të njerëzve. Sepse në vdekjen e tij, “Zoti ka vendosur mbi të paudhësinë e të gjithëve” (Isaia 53,6).

17,1-16 **Rregullore shtesë për flijimet dhe mishin**

Ky kapitull përfundon gjysmën e parë të librit duke shtuar disa rregulla shtesë në lidhje me flijimet dhe ngrënien e mishit në mënyrë që të sqarohen disa zona të mundshme të konfuzionit midis njerëzve të zakonshëm. Meqenëse ka të bëjë më shumë me udhëzimin e njerëzve sesa me ritualin e priftërinjve, disa ia bashkangjitin kapitullin pjesës së dytë të librit. Por duket shumë më natyreshëm e lidhur me chs. 1 – 16, ndërsa 18,1-5 paraqet qartë dhe prerazi një seksion të ri.

3-7 Kafshët shtëpiake që ishin të përshtatshme për flijim (kau, qengji dhe dhia) nuk duhej të vriteshin për mish jashtë Tendës së Shenjtë. Nëse një familje dëshiron të hajë një vakt mishi, së pari duhet të kushtojë kafshën në Tendën e Shenjtë si një blatim shoqërimi (5), pas së cilës ata do të marrin pjesën më të madhe të mishit përsëri për gatim (7,12-18). Ky rregull zbatohet ndërsa

Izraeli ishte një komunitet kompakt në shkretëtirë. Ajo u revokua kur u vendosën në tokë, kur do të ishte e perealizueshme (Lp. 12,15, 20-22). Qëllimi i ligjit shpjegohet në v. 5-7, i cili tregon se nuk ishte thjesht për të ruajtur privilegjin e Tendës së Shenjtë ose përfitimet e priftërinjve (ose për të inkurajuar vegjetarianizmin), por më tepër për qëllimin shumë serioz të zhdukjen e idhujtarisë- (7). Idolët e dhisë mund t'u referohen shpirtrave ose demonëve të fshatit, të cilët u vizualizuan në formën e dhisë (“satyrët”). Adhurimi i dhive ishte pjesë e fesë egjiptiane dhe duket se idhujtaritë egjiptiane mbijetuan midis izraelitëve për disa kohë (nëse Joz. 24,14; Ezk. 20,7; 23, f). Fraza për të cilën ata prostituojnë u përdorën në mënyrë metaforike të idhujtarisë (Dal. 34,15-16; Lv. 20,5-6), por mund të nënkuptojë veprime të mirëfillta të prostitucionit ritual ose bashkimit me kafshët (Krhs. Dal. 22,19 -20; Lv. 18,23; 20,15-16; Ho. 4,10-14) Për të parandaluar njerëzit që kryenin rite të tilla idhujtare, nën maskën e një ahengu familjar, e gjithë therja e kafshëve duhej të bëhej në Tendën e Shenjtë.

8-9 Ndoshta për të njëjtën arsye (d.m.th. për të parandaluar keqpërdorimin idhujtar) nuk duhej kushtuar asnjë flijim përveç në Tendën e Shenjtë, ku do të ishte qartë për Zotin, d.m.th. Jahve, Zotit të Izraelit. Ky rregull (dhe rregullat vijues) zbatoheshin për të huajin që jetonte mes tyre si dhe për izraelitët. Të huajt e tillë u ishin dhënë të drejta dhe konsideratë të konsiderueshme në ligjin DhV, por nuk u lejohej të bënin flijime dhe rituale që do ta çonin Izraelin në idhujtari. Për identitetin e ‘huajve’, shih komentin e Kr. 25

10-12 Ndalimi i ngrënies së gjakut (p.sh. ngrënia e mishit nga i cili gjaku nuk ishte tharë siç duhet) ishte shprehur tashmë (3,17; 7,26-27), por këtu shpjegohet, me përsëritje për theksim të shtuar (Krhs. V. 14, Jeta e çdo krijese është gjaku i saj). Faktet fiziologjike që gjaku mbart “jetë” në të gjitha pjesët e trupit të gjallë dhe se vdekja shpejt pason humbjen serioze të gjakut janë ngritur këtu edhe në një çështje të parimit moral dhe shpirtëror. Gjaku i derdhur i një kafshe do të thoshte që jeta e saj ishte

dhënë në vdekje dhe kështu, në kontekstin e flijimit, jeta e saj kishte shpenguar dhe pastruar (bërë shlyerjen për) jetën e qenies njerëzore mëkatore në emër të së cilës ishte vrarë. Prandaj, arsyeja kryesore e ndalimit të ngrënies së gjakut ishte shenjtëria e tij si elementi kryesor në ritualet e flijimit. Një arsye dytësore mund të ketë qenë se ajo nguliti një respekt themelor për jetën, i cili nuk duhej shkatërruar pa mend ose trajtuar me përbuzje. Ky ishte një parim shumë i lashtë në Izrael, lidhur me besëlidhjen me Noeun (Zan. 9,4-6).

13-14 Këto vargje kanë të bëjnë me kafshë jo-flijuese, kafshë gjahu që ishin të pastra (d.m.th. të përshtatshme për të ngrënë). Ata mund të vriteshin dhe të haheshin pa u sjellë në Tendën e Shenjtë për flijim, por gjaku duhej të kullohej dhe të “varroset”. Gjaku ishte ende i shenjtë dhe për tu respektuar si “jetë”, edhe kur nuk paraqitej në altar.

15-16 Një kafshë e gjetur e vdekur, d.m.th. një e cila as ishte flijuar, as ishte gjuajtur dhe vrarë, ishte automatikisht e papastër si një kufomë (përveç se ishte e dyshuar higjienikisht gjithashtu). Ngrënia e një mishi të tillë e bëri një person të papastër. Ligje të tjera në të vërtetë i ndalonin izraelitët të hanin qëllimisht një mish të tillë. Mund t’u jepet qenve (Dal. 22,31) ose jo-izraelitëve (Lp. 14,21). Prandaj, këto vargje mund t’i referohen dikujt që hante padashur mish, të cilin ai zbuloi se nuk ishte vrarë dhe kulluar. Papastërtia e tij mund të pastrohej thjesht, përndryshe ajo u bë fajtoreshë (16).

Në disa kultura akoma, të krishterët ndalojnë ngrënien ose pirjen e gjakut për shkak të shoqërimit të tij kontekstual me ritualet idhujtare. Kjo duket një masë paraprake e ligjshme në përputhje me qëllimin kryesor të këtij kapitulli. Disa të krishterë e ndiejnë të drejtë të shmangin edhe format relativisht të padëmshme të lojërave të fatit për shkak të shoqërimit me mëkatin më të rëndë të lakmisë, që është idhujtaria ‘. Është një parim i cili mund të shtrihet në disa mënyra, por duhet të tregohet kujdes që të mos çojë në skllavëri të legalizmit ose qëndrimeve gjykuese. Këshilli i Jeruzalemit, i cili vendosi që të kthyerit e rinj

johebrenj nuk duhet të jenë të detyruar nga rrethprerja dhe mbajtja e gjithë ligjit të Moisiut, megjithatë u kërkoi atyre të respektonin gjërat thelbësore të këtij kapitulli, ndoshta për respekt të ndjeshmërisë së të krishterëve hebrej. Ky ishte një parim sipas të cilit Pali jetoi (shih Vap 15,29 dhe komentet atje; Krhs. Rom. 14,14-23; 1 Kor. 9,19-23).

18,1 – 27,34 **Shenjtëri praktike në të gjithë jetën**

Ndërsa gjysma e parë e librit kishte të bënte kryesisht me detyrat e priftërinjve, shumica e kësaj pjese të fundit kryesore u drejtohet pjesës tjetër të njerëzve. Edhe ata kapituj që zbatohen për priftërinjtë (21-22) trajtojnë më shumë çështje që lidhen me jetën e tyre si familje në komunitet sesa me detyrat e tyre në çadrën e shenjtë. Këta kapituj duket se në shikim të parë janë plot me ligje shumë të ndryshme. Por ka një fije që kalon nëpër to, e cila është kërkesa që populli i Zotit duhet të jetë i shenjtë, dhe kështu të pasqyrojë shenjtërinë e tij. Shenjtëria, siç e kemi parë, do të thotë karakteristikë, dhe kështu vargjet hyrëse të kësaj pjese shprehin atë karakteristikë në terma shumë të qartë (18,1-3). Populli i Izraelit do të ishte ndryshe nga kombet pagane përreth tyre. Kjo kërkesë themelore nganjëherë shpjegon rregulla që duken ndryshe të pashpjegueshme. Shenjtëria në fushën e martesës, jetës familjare dhe marrëdhënieve seksuale është e para (kap. 18 dhe shumica e kap. 20). Pastaj vjen një larmi e madhe e ligjeve që rregullojnë jetën shoqërore shumë praktike (kap. 19). Shenjtëria u bëri kërkesa të veçanta priftërinjve dhe familjeve të tyre (kap. 21 – 22) dhe ishte thurur në kalendarin vjetor (kap. 23). Serioziteti i këtyre ligjeve theksohet nga një shembull historik (24,10-23), i cili paralelizon rastin e Nadab dhe Abihu në gjysmën e parë të librit. Shenjtëria pretendoi vetë kohën, pasi parimi i shtunave u shtri në vitet e shtunave dhe të jubileut, dhe kështu ndikoi në të gjithë sferën ekonomike (kap. 25). Viti i jubileut (i cili do të fillonte në Ditën e Shlyerjes) e sjell këtë pjesë të librit në një kulm që korrespondon me mënyrën se si Dita e Shlyerjes është kulmi i pjesës së parë. Kjo pasohet nga

një listë karakteristike e bekimeve për bindje dhe mallkime për mosbindje (kap. 26), dhe së fundmi një paskriptim shtesë mbi zotimet dhe përkushtimin (kap. 27), i cili paralelizon mënyrën e kapitullit. 17 plotësoi materialin pararendës.

18,1-29 **Rregullimi i marrëdhënieve seksuale** 18,1-5 Një popull i ndryshëm. Shprehja “Unë jam Zoti, Perëndia juaj” jehon në mënyrë të përsëritur në të gjithë kapitujt vijues, duke i dalluar ata nga pjesa paraardhëse e librit, ku ndodhi vetëm në 11,44-45. Ishte një përmbledhje e fuqishme e marrëdhënies së besëlidhjes. Ai vuri në dukje iniciativën e hirit të Zotit në shpengimin e eksodit (11,45) dhe kërkesën përkatëse ndaj Izraelit për të përmbushur rolin e tyre të veçantë në botë si një komb i shenjtë (Krhs. Ex 19,3-6).

Kjo karakteristikë këtu ka një vështrim prapa dhe përpara. Izraeli nuk duhet të imitojë as Egjiptin dhe as Kanaanin. Idhujtaritë dhe shtrembërimet e kulturës dhe fesë egjiptiane dhe kananite janë të dokumentuara mirë arkeologjikisht dhe formojnë sfondin e shumë ndalimeve që pasojnë. Nevoja që populli i Zotit të jetë qartë i ndryshëm nga dimensionet mëkatore dhe idhujtare të kulturave përreth, mësohet po aq fuqishëm në DhR dhe kërkohet nga të krishterët sikurse për DhV Izraelin (shih, p.sh. Mt. 5,13-16; Lk. 22,24-26; 1 Kor. 6,9-11; Ef. 4,17-24; 1 Pjt. 2,11-12) Në të vërtetë, domethënia kryesore morale e Izraelit si shoqëri është se ato u krijuan pikërisht për të qenë një model i një karakteristikë të tillë brenda ‘kontekstit kulturor bashkëkohor të botës antike. Ndërsa vëzhgojmë këto ndryshime dhe arsyet për to, ne jemi në gjendje të formulojmë përparësitë dhe objektivat etike për të krishterët që jetojnë në botën moderne.

V. 5 nuk duhet të konsiderohet si mësimdhënia e shpëtimit duke mbajtur ligjin. Në DhV, të jetosh në kuptimin e plotë ‘do të thoshte kënaqësi e plotë e bekimeve dhe mirëqenie e marrëdhënies së besëlidhjes me Zotin, e cila ishte vendosur tashmë me veprimin e tij shëlbues (3). Një jetë e tillë erdhi përmes bindjes ndaj ligjit të Zotit, i cili ishte përgjigja ndaj shpëtimit; nuk e arriti ose fitoi atë.

18,6-18 Kufijtë seksualë. Parimi themelor i asaj që vijon është përmbledhur në v6. Marrëdhëniet seksuale mbulojnë si marrëdhëniet seksuale të rastësishme ashtu edhe martesat. Familjarët e ngushtë nuk përfshijnë vetëm ata që ne do t'i quanim të afërm gjaku (p.sh. një prind biologjik ose vëlla ose vëlla ose motër), por gjithashtu të afërm gjaku të atyre që janë të lidhur me martesë (të paligjshëm dhe të afërm). Këto ndalime janë, pra, disi më të gjera se një përkufizim i rreptë i inçestit dhe janë krijuar për të mbrojtur integritetin e marrëdhënieve brenda strukturës së familjes së gjerë që ishte karakteristikë e sistemit shoqëror të Izraelit.

Familja izraelite ishte shumë më e madhe se familja moderne bërthamore me dy gjenerata. Ai përfshinte deri në tre ose. Katër breza rrjedhën nga një kokë e vetme mashkull e gjallë, (d.m.th. djemtë e tij dhe gratë e tyre, familjet dhe shërbëtorët), të gjithë jetonin në një afërsi mjaft të afërt. Por familja e gjerë nuk ishte një komunë e marrëdhënieve të rastësishme. Këto ligje mbronin integritetin dhe kufijtë e martesave përbërëse dhe familjeve bërthamore. Përfitimet gjenetike të kufijve të tillë (si përfitimet higjienike të rregullave të papastërtisë) mund të vërehen dhe admirohen, por do të ishin të panjohura në kuptimin e tyre teknik në Izrael. Një efekt më i rëndësishëm nga ana kontekstuale do të kishte qenë nxjerrja jashtë ligjit të Izraelit e llojit të marrëdhënieve seksuale inçestuale që praktikoheshin në shtëpitë mbretërore egjiptiane dhe mesopotamiane. Disa shkallë të inçestit ishin të ndaluara në kodet e lashta të ligjit të Lindjes së Afërt, por jo në masën ose me ashpërsinë e ligjit DhV. Historia e Tamar dhe Amnon (2 Sa. 13. V. 12-13) ilustron rrallësinë e mundshme dhe tronditjen përkatëse shoqërore, të këtyre ligjeve që shkelen. Një efekt tjetër, karakteristikë e ligjit DhV në vende të tjera, është mbrojtja e grave nga shfrytëzimi seksual i vendit të tyre të prekshëm në një komunitet të ngushtë. Rëndësia në parim e një mbrojtjeje të tillë nuk është e vështirë të shihet në shoqërinë moderne, e tronditur nga shkalla e abuzimit seksual të fëmijëve nga prindërit dhe në Shtëpitë e Fëmijëve dhe nga ngacmimet seksuale të grave në punë.

18,19-23 Ndalime të tjera. Flijimet e fëmijëve (21; Molech ishte emri i një perëndie të njohur në Kanaan dhe gjetkë), marrëdhëniet gjenitoanale midis burrave (22) dhe marrëdhëniet mashkullore dhe femërore me kafshë (23) dihet që të gjitha kanë qenë pjesë e adhurimit pagan në Egjipti, Kanaani dhe gjetkë. Kjo është ndoshta arsyeja pse ata janë grupuar së bashku këtu. Por frazat shtesë në fund të çdo vargu tregojnë se ishte përfshirë një imoralitet më themelor sesa shoqatat pagane. Veprimet përshkruhen përkatësisht si përdhosja e emrit të Zotit tuaj (domethënë sjellja e turpit për reputacionin e Jahve midis kombeve), të neveritshme (një term mosmiratimi i fortë në DhV, i përdorur për gjëra që Zoti i urren ose i dëshpëron) perversion (lit. 'konfuzion'; d.m.th përzierja e panatyrshme e asaj që Zoti krijoi dhe synonte të ndahej).

18,24-30 Paralajmërimet dhe orë mësimore. Thirrja për të qenë ndryshe sanksionohet këtu nga kërcënimi se nëse izraelitët do të ndiqnin mënyrat e Kananejve ata do të ndanin fatin e Kananejve. Vetë toka do t'i vjellë. Imazhet e gjalla përputhen me neveritjen e vetë Zotit. Këto vargje janë të rëndësishme për vendosjen e pushtimit të Kanaanit në perspektivën e duhur. Shkatërrimi i Kananejve nuk ishte çështje favorizmi arbitrar hyjnor, por gjykimi i qartë moral mbi një shoqëri e cila përshkruhet në Bibël dhe konfirmohet nga arkeologjia, si e degraduar, e çoroditur dhe shtypëse. Për më tepër, Zoti tregoi qëndrueshmërinë e tij morale duke kërcënuar jo vetëm Izraelin me të njëjtin gjykim për të njëjtat mëkate, por edhe duke e kryer atë në të vërtetë në historinë e tyre.

DhR përdor historinë e Izraelit me të njëjtin qëllim paralajmërues që DhV këtu përdor historinë e Kananejve. Edhe të krishterët duhet të kenë kujdes nga vetëkënaqësia dhe krenaria përballë mëkatit të vazhdueshëm (1 Kor. 10,1-12; 2 Tim. 2,11-19; Heb. 10,26-31).

19,1-37 **Karta sociale e Izraelit**

Ky kapitull i shkëlqyeshëm qëndron midis shtresave më të pasura të etikës DhV, së bashku me pasazhe si Lp. 23 – 25; Ps. 15; Jam. 5; Mi. 6,6-8; Jb 31; Ezk 18; dhe eshte. 58. Do të shpërblejë me bollëk studimin e ngushtë duke përdorur një Bibël me referenca të kryqëzuara, pasi shumë prej ligjeve të saj janë zgjeruar më tej në Ligjin e Përtërirë dhe kanë jehonë në Psalmet, Fjalët e Urta dhe Profetët. Ai përfshin dhe zgjeron të gjitha Dhjetë Urdhërimet në një mënyrë apo në një tjetër, dhe gjithashtu i kondenson ato në atë që Jezusi e quajti urdhërimin e dytë të madh në ligj dhe Pali e konsideroi si thelbin e saj, Dashurinë, të afërmin tuaj, si veten tuaj (18, Krhs. Mt 22,37-40; Rom. 13,8-10). Me hapjen e tij përfundimtare (2), përfundimi gjithëpërfshirës (37) dhe stili i paharrueshëm, i paharrueshëm, ai ndoshta ka funksionuar si një katekizëm i mësueshëm dhe i mësuar 1 i përgjegjësive familjare dhe shoqërore. Është një kapitull që ndikoi fuqimisht në përparësitë morale të mësimdhënies së Jezuit dhe gjithashtu qëndron pas disa prej letrave të James.

2 Kapitulli drejtohet me moton e kësaj gjysme të Levitikut: Ji i shenjtë sepse unë, Zoti, Perëndia yt, jam i shenjtë. Pjesa tjetër e kapitullit shpërndan çdo ide që shenjtëria në DhV ishte thjesht një çështje e pastërtisë rituale. Ajo duhej të shfaqej në çdo cep të jetës praktike – nga cepat e mjekrës deri te cepat e fushave tuaja. Shenjtëria, pra, nuk ishte diçka që ju ndoqët duke u tërhequr nga jeta e përditshme në ndonjë shenjtëro fetare. Shenjtëria nënkuptonte transformimin e jetës së përditshme nga cilësia e sjelljes që ishte krejtësisht e ndryshme nga mënyrat përreth botës.

3-4 Këto vargje kombinojnë urdhërimet e pestë, të katërt dhe të dytë. Vendi qëndror i familjes në jetën shoqërore të Izraelit tregohet në përparësinë që i është dhënë respektit prindëror (vini re rastësisht se si nëna jo vetëm përfshihet por vendoset e para). E njëjta shkallë vlerash shihet në Lp. 27,15-16. Përfshirja e ligjit të Sabatit krahas detyrës së fëmijëve ndaj prindërve (3), dhe pastaj përsëri krahas përgjegjësive të prindërve ndaj

fëmijëve të tyre (29-30) pasqyron përfitimet për jetën familjare në përgjithësi që ligji i Sabatit jepte. Nuk ishte vetëm një vëzhgim fetar por një institucion shumë i rëndësishëm mbrojtës shoqëror dhe ekonomik. Përçmimi ose neglizhimi i parimit të ditës së pushimit dhe ndërprerjes së aktivitetit ekonomik ishte i lidhur me lakminë dhe shfrytëzimin e të varfërve (Am 8,4-6; Isaia 58), të cilat ishin veçanërisht shkatërruese për familjet (Mi. 2,1- 2, 9). Të këqijat e tilla shoqërore shkojnë krah për krah me idhujtarinë (4), qoftë Baalizmi Kananez apo konsumerizmi modern.

5-8 Kjo duket si një pjesë e ligjit sakrifikues të “humbur” nga konteksti i tij i duhur më parë në libër. Sidoqoftë, arsyeja për përsëritjen e tij këtu në mes të një kapitulli kushtuar kryesisht shqetësimeve shoqërore është ndoshta se flijimi i miqësisë ishte më shoqërore nga të gjitha flijimet. Mishi duhej të hahej brenda dy ditësh, dhe kështu do të ndahej me familjen, miqtë dhe fqinjët. Kështu nguliti një frymë të ndarjes bujare në komunitet që rregullon ligjin menjëherë pas tij.

9-10 Të drejtat e mbledhjes së parave (Krhs. 23,22; Lp. 24,19-22) ishin pjesë e sistemit të Izraelit të sigurimit të mirëqenies për të varfrit (d.m.th. Atyre që nuk kishin sigurinë normale të një familjeje, p.sh. të vejat dhe jetimët) dhe ato të cilët nuk kishin tokë dhe kështu u desh të jetonin duke shitur punën ose aftësitë e tyre (alienët, levitët, punëtorët e punësuar). Si dhe kjo ndihmë vjetore, ata patën përfitimin e të dhjetës trevjetore në prodhim, e cila ruhej si rezervë ushqimore për shpërndarje te nevojtarët- (Lp. 14,28-29), dhe përdorimin e lirë të fryteve të tokës në vitin e shtunë (shtatë) (Dal. 23,10-11).

Prandaj, lehtësimi i varfërisë në Izrael u ndërtua në struktura ekonomike dhe ligjore, të cilat nuk u lanë si bamirësi private. Ky ligj, zakonisht i ligjit DhV, adreson çështjen jo nga këndi i të drejtave, por i përgjegjësive. Kjo do të thotë, ajo supozon të drejtën e mbledhjes, por urdhëron pronarin e tokës që të sigurohet se ka diçka për të mbledhur. Boaz ishte një model i kësaj në praktikë (Ru. 2).

Ata që posedonin tokë (dhe burime të tjera prodhuese) mund të mos kenë qenë përgjegjës për gjendjen e të varfërve (megjithëse profetët vunë re me ngulm se lakmia dhe shfrytëzimi i tyre mund të kishin kontribuar në të), por ata ishin përgjegjës para Zotit për ta lehtësuar atë. Ky ligj vendos kështu zotërimin e burimeve në një kornizë detyre ndaj Zotit dhe të tjerëve dhe hedh poshtë idenë që prona private është një e drejtë absolute, duke i dhënë një liri të nxjerrë çdo pikë të fundit të të ardhurave ose fitimit nga pasuritë e tij. Do të ishte me mend të mendohej se në një ekonomi moderne bujqësore ky ligj ndalonte efikasitetin e korrësve. Çështja e tij është që, pavarësisht nga sistemi ekonomik, duhet të ketë sigurim të duhur për të varfërit. Pronësia jep përgjegjësi, jo vetëm privilegje. Dhe ky është kuptimi praktik i shenjtërisë.

11-18 Përgjegjësia ndaj Zotit në lidhje me të afërmin është gjithashtu tema e këtyre vargjeve. Ato mbulojnë një gamë të gjerë të konteksteve shoqërore, por lidhen së bashku nga përsëritja 'Unë jam Zoti' (12, 14, 16, 18). Kjo tregon me shumë qartësi se 'urdhërimi i dytë i madh', të duash të afërmin tënd (18) është një refleks i pashmangshëm i të parit, të duash dhe të kesh frikë nga Zoti. 1 Gjn 4,20-21 kap shumë saktë shtytjen e këtyre vargjeve.

Nuk ishte vetëm Jezusi ai që tregoi rëndësinë më të thellë të ligjit. Urdhërimet e tetë, të nënta dhe të treta janë ngjeshur në v. 11-12, dhe më pas tregohet se janë të rëndësishme për të gjitha format e mashtrimit ose mashtrimit në përgjithësi, dhe për marrëdhëniet e punës në veçanti. 6,2-7 tashmë e ka konsideruar të gjithë sjelljen e tillë "të pabesë ndaj Zotit". Betimet që përfshijnë emrin e Zotit në Izrael u përdorën për të nënshkruar kontrata dhe angazhime të tjera. Mosrespektimi i aranzhimeve të tilla, për pasojë, çnderoi edhe Zotin – si mashtrimin e palës tjetër. Të marrësh mundin e një njeriu dhe më pas të mos e paguash atë në mënyrë të duhur ose të shpejtë ishte gjithashtu e barabartë me grabitje (13; krhs. Jer. 22,13).

Në shumë pjesë të botës, punëtorët ditorë janë ende pjesa më e prekshme dhe e shfrytëzuar e ekonomisë. Zbatimi i

legjislacionit edhe minimal si v13b, i cili të paktën lejon punëtorin të blejë vaktin e tij të mbrëmjes dhe kështu të mos shkojë në shtrat i uritur, do të transformonte jetën e miliona njerëzve. Dt 24,14-15 këmbëngul gjithashtu që ligji duhet të zbatohet për emigrantët, 'mysafirët', një grup më i shfrytëzuar në të lashtë si në botën moderne. Jezusi përdori gjendjen e vështirë të njerëzve të tillë për të ilustruar një standard edhe më të lartë të bujarisë që shkonte përtej kërkesës ligjore (Mt. 20,1-16). Përsëri, DhV zakonisht ruan të drejtat (në këtë rast të drejtat e punëtorëve) në formën e përgjegjësive. Në mënyrë të ngjashme, të drejtat e njeriut të personave me aftësi të kufizuara shprehen në urdhrin për të mos përqeshur ose përfutur prej tyre (Krhs. Lp. 27,18; Fu. 17,5). Edhe kjo është shenjtëri.

Shenjtëria kërkon drejtësi në bashkësinë lokale (15-18). Në Izraelin e lashtë, administrimi i drejtësisë ishte në duart e pleqve në secilën lagje. Pra, ishte me rëndësi jetike që integriteti i tyre të mos prishej ose nga simpatia e papërshtatshme ose nga respektimi i padrejtë (15), ose nga qëllimi i keq dhe dëshmia e rreme në mesin e publikut të gjerë (16). Një përkthim ka "Mos bëj asgjë që rrezikon jetën e fqinjit tënd", që është një këshillë e shëndoshë, por jo ajo që do të thoshte hebraishtja. Faza në të vërtetë i referohet veprimit të gjykatës që kërcënoi një palë tjetër me një akuzë kapitale. Pra, harmonia e një komuniteti varej jo vetëm nga "profesionistët", por nga sjellja pozitive e të gjithëve në shmangien e shpifjeve, urrejtjes, hakmarrjes dhe madje inateve. (V.17a duhet të shpërndajë çdo keqkuptim se ligji DhV kishte të bënte vetëm me të jashtëm dhe se Krishti ishte i pari që dënoi mëkatin në zemër). Është tipike e shoqërisë moderne që të gjitha sëmundjet e saj i fajësojmë në dështimin e gjykatave, ose policisë, ose punonjësve socialë, ndërsa mbyllim një sy qorr tek rrënjët e vërteta të sëmundjes së çdo shoqërie. Prandaj, konteksti i urdhërimit të dytë të madh na tregon se të duash të afërmin tënd si veten tënde 'nuk është çështje vetëm e ndjenjave private ose e bujarisë ndër-personale, por e etikës praktike shoqërore në arenën publike, përfshirë procesin ligjor. . Edhe kjo është shenjtëri.

Shenjtëria që mori një formë kaq të veçantë në fushën shoqërore do të kishte gjithashtu pasqyrimin e saj simbolik. Ne tashmë kemi parë në ligjet për kafshët e pastra dhe të papastra se ishte një përparësi meshtarake për të shmangur të gjitha copëzat e përzierjes së panatyrshme të kategorive. Tre rregullat në këtë ajet lindin nga i njëjti shqetësim. Ndarja fetare e Izraelit u pasqyrua në vëzhgimin e disa ndarjeve praktike në jetën e zakonshme. Vlefshmëria e rregullave të tilla skadoi për të krishterët në të njëjtën pikë me ligjet e ushqimit, d.m.th. kur dallimi midis hebreat dhe johebrenjve u shfuqizua në Krishtin (shih më lart në kap. 11).

20-22 Zinaja në Izrael ishte marrëdhënie teknike teknike nga një burrë me një grua të martuar ose të fejuar (Lp. 22,22-24). Nëse gruaja e fejuar ishte një sklave që ende nuk ishte shpenguar (d.m.th. e liruar), atëherë ajo teknikisht ishte akoma pronë e zotërisë së saj, duke mos pasur ende statusin e plotë të gruas ose gruas së fejuar të lirë. Pra, vepra penale nuk ishte tradhti bashkëshortore sipas ligjit. Sidoqoftë, e keqja morale e veprës u nënvizua nga kërkesa e një flijim faji, e cila sipas përkufizimit do t'u kërkonte gjithashtu kthim palëve të dëmtuara. Përmasat vertikale dhe horizontale të veprës njihen të dyja.

23-25 Shenjtëria kërkoi kushtimin e plotë të të gjithë jetës, pasurisë, burimeve dhe veprimeve të Zotit. Në gjërat materiale, kjo përfshinte të dhjetën në prodhim, kushtimin e frutave të para Zotit (Dal. 23,19; Lp. 26,1-15) dhe shenjtërimin e kafshëve të paralindura (Dal. 34,19-20; Lp. 15,19-23). Ky ligj shtriu parimin në pemët frutore, të cilave u duhen disa vjet për të arritur një potencial të vlefshëm për të dhënë fruta. Fruti i vitit të katërt do të trajtohej si "fruta të frutave"

26-31 Fokusi kryesor i shumicës së kësaj pjese është të përjashtojë ritet dhe praktikën e lidhura me fenë pagane, kananite, veçanërisht ato që ishin shpërftyruese fizikisht ose moralisht. Abuzimi i trupit në emër të fesë është një devijim i përhapur njerëzor. DhV, me pamjen e tij të lartë të mirësisë së trupit si pjesë e krijimit të Zotit, nuk e lejoi atë. DhR përforcon

parimin me pohimin se trupi i të krishterit është një tempull i Shpirtit të Shenjtë (1 Kor. 6,19-20).

32 Respekti për të moshuarit është karakteristikë e shqetësimit të ligjit DhV për kategoritë e njerëzve që mund të jenë të prekshëm nga trajtimi i dobët nga shoqëria, p.sh. fëmijët (Krhs. v29), emigranti ose i huaji (32-33), personat me aftësi të kufizuara (14) dhe të pastrehët (vejusha dhe jetimë). Një shoqëri e cila humbet çdo respekt për Zotin (32b) shpejt e humbet atë respekt të thellë dhe të shenjtë për jetën njerëzore që mbron ata (siç janë të palindurit, shumë të rinjtë dhe shumë të moshuarit) që përndryshe janë të harxhueshme. Një pjesë e tragjedisë ironike të Jobit ishte se ai, i cili kishte qenë i përpiktë në mbrojtjen e tij ndaj njerëzve të tillë, vetë u bë viktimë e përjashtimit dhe talljes për shkak të sëmundjes së tij (Krhs. Jb. 29,7-17 me 30,1, 9 -10).

33-34 I njëjti parim zbatohet për këtë ligj të gjerë. DhV shpesh keqpërdoret për shkak të qëndrimit të tij ekskluziv dhe negativ ndaj kombeve të huaja të jashtme të Izraelit dhe insistimit të tij në ndarjen e Izraelit, saqë ne lehtë e anashkalojmë theksimin mahnitës në ligjin e Izraelit për trajtimin e drejtë dhe të dhembshur për të huajt që jetonin në mes të Izraelit. Ky ligj është një nga shumë (Dal. 12,48+, 22,21, 23,9, Lp. 10,18+, 14,29, 24,14, 17, 27,19, Krhs. Ps. 146,9 ; Jb. 29,16) Barazia para ligjit ishte një parim që përfshinte përfshirjen në përfitimet e sistemit të flijimit (Nr. 15,15f, 26) dhe të festivaleve vjetore (Lp. 16,11, 14), por edhe përgjegjësinë për keqbërje (24, 16, 22, Nr. 15,27-31).

Është e jashtëzakonshme të gjesh këtë barazi të qartë ligjore për të huajt në ligjin e Izraelit antik në funksion të mungesës së tij, deri në krahasim kohët e fundit, në legjislacionin e vendeve moderne. Dhe edhe atje ku ekziston legjislacioni për barazinë racore, praktika aktuale e shoqërisë dhe zyrtarizmi mund të jetë shumë larg saj. Ky ligj ka një rëndësi të fuqishme morale për çështjet e ngutshme të të drejtave dhe trajtimit të pakicave etnike, refugjatëve, punëtorëve migrantë, azilkërkuesve etj. Në fakt, forca e tij morale është në të njëjtin nivel me urdhrin e dytë më të madh në ligj, që nga urdhri për ta dashur të huajin si veten

tënde (34) është shprehur thujse identikisht me v. 18. Ajo vjen me një sanksion të ngjashëm (Unë jam Zoti) dhe motivimin shtesë të përvojës së Izraelit të shtypjes dhe çlirimit. Dhe kjo është gjithashtu shenjtëri.

35-36 Më në fund, shenjtëria është të qeverisësh botën e tregtisë dhe vendin e tregut. Brenga e Zotit për drejtësinë ekonomike dhe ndershmërinë tregtare përputhet me shqetësimin e tij për integritet dhe paanshmëri në sistemin ligjor. Dy shqetësimet shkojnë ngushtë së bashku, natyrisht, pasi që në Izrael (si në shumë pjesë të botës) ata që cepin pazarin mund të korruptojnë gjykatat. Ata që mashtrojnë më me sukses në biznes janë ata që mund të blejnë shkëmbimin e autoritetit – qoftë polici i korruptuar vendas apo institucioni i respektuar financiar ose ligjor. Të gjitha format e pandershmërisë, nga tezga e tregut deri te tregtia ndërkombëtare, janë të neveritshme për Zotin (Krhs.Lp. 25,13-15), e njëjta fjalë që zbatohet për çoroditjen seksuale dhe abuzimin e fëmijëve (Krhs. gjithashtu Am. 8,5; Mi. 6,10; Jer. 5,1; Fu. 20,10, 23). Është me këtë këndvështrim që të krishterët duhet të shqetësohen për çekuilibrin e padrejtë të ekonomisë botërore dhe borxhin e Botës së Tretë.

Kapitulli është i jashtëzakonshëm për gjerësinë dhe thellësinë e depërtimit moral. Ai prek mendimet e zemrës dhe veprimet e trupit, sjelljen private dhe publike dhe pothuajse çdo fushë kryesore të jetës shoqërore në një komunitet. Zbatimi i disa prej legjislacioneve të tij do të transformonte jetën e miliona njerëzve në botën e sotme. Dhe sa më thellë të reflektohet mbi të, aq më shumë duket se shumë të krishterë nuk vijnë askund afër standardeve të paraqitura shekuj para Krishtit (e lëre më zhvillimin e vetë Krishtit për të në Predikimin në Mal).

20,1-27 **Vepra të rënda dhe ndëshkime**

Shumica e përmbajtjeve të këtij kapitulli përsëriten nga kap. 18. Dallimi është se këtu dënimet specifike janë të lidhura me veprat penale. Ekziston një theks i dyfishtë në mëkatet që janë kundër Zotit dhe adhurimit të pastër të tij nga njëra anë (2-6, 25-27), dhe ato që janë shkatërruese të autoritetit dhe integritetit të

familjes nga ana tjetër (9-21) Në këtë drejtim, ne mund të shohim ndikimin e dy tabelave të Dhjetë Urdhërimeve. Është kjo natyrë themelore e shkeljeve (d.m.th. që ato janë kundër Zotit dhe familjes) që shpjegon gjithashtu natyrën e rëndë të dënimeve.

Izraeli si shoqëri u themelua mbi besëlidhjen me Jahve, dhe për këtë arsye shkeljet që kërcënonin se marrëdhënia e besëlidhjes ishte e barabartë me krime, të dënueshme në emër të autoritetit më të lartë në shtet, d.m.th. Zotit. Familja luajti një rol qendror në përvojën, ruajtjen dhe transmetimin e asaj marrëdhënieje besëlidhjeje, dhe për këtë arsye veprimet që kërcënuan familjen, ose nga mosrespektimi serioz dhe flagrant i autoritetit prindëror, ose nga devijimi seksual dhe përçarja, nga vetë natyra e tyre gjithashtu kërcënuan themeli besëlidhës i sistemit shoqëror. Zbatimi i dënimit me vdekje për vepra të tilla, nuk ishte çështje hakmarrje primitive, por një tregues se sa seriozisht Izraeli ishte për ta marrë besëlidhjen. Në DhR, besëlidhja nuk është më themeli i një shteti komb, dhe për këtë arsye natyra e krimit dhe arsyetimi për gjobat nuk janë më të lidhura me legjislacionin e Izraelit. Sidoqoftë, megjithëse prindërit e kurorëshkeljes, incesti dhe çnderimi nuk janë më vepra penale kapitale në një shoqëri laike, DhR ende i konsideron ato si të këqija morale serioze (Krhs. Mt. 15,4; Rom. 1,29-32; 1 Kor. 5) .

Dënimet në këtë kapitull ndahen midis atyre që do të kryheshin nga shoqëria (ekzekutimi gjyqësor); ato që ishin të lënë në duart e Zotit ('prerja, që ndoshta do të thoshte se vetë Zoti pritej të ndërhynte në gjykimin kundër autorit të veprës, ku vepra, për nga natyra e saj, mund të mos ketë dalë kurrë në dritë në gjykatë; shih 7,25); dhe mungesa e fëmijëve për dy lloje të incestit. Nëse jemi të prirur t'i mendojmë këto dënime në mënyrë të pashpjegueshme të ashpër, duhet të kujtojmë gamën e kufizuar të veprave penale për të cilat ato zbatohen.

Është e mundshme që ndëshkimet janë shprehur në formën maksimale, dhe shkelësit e ligjit shpesh kanë marrë dënime më

të vogla. Fakti që në rastin e një vrasjeje të qëllimshme ishte përcaktuar se nuk do të kishte asnjë ulje të dënimit me vdekje në ndonjë formë tjetër të dënimit (të tilla si kompensimi monetar; Nr. 35,31) mund të nënkuptojë që në raste të tjera një konvertim i tillë i ndëshkimit mund të jenë lejuar. Vlen gjithashtu të thuhet se në shumicën e aspekteve të tjera ligji i Izraelit ishte njerëzisht i vendosur kur krahasohej me brutalitetin e dënimeve të gjetura në kodet e ligjit të shoqërive antike bashkëkohore.

Motivimi prapa kësaj, si me çdo aspekt të ligjit të Izraelit, ishte që njerëzit të shfaqnin veçorinë e tyre nga kombet. Kërkesa themelore për shenjtëri përsëritet dy herë (7-8, 25-26), dhe në të dy rastet Zoti është subjekti, unë jam LORI), i cili ju bën të shenjtë ... Unë ju kam veçuar. Shenjtëria nuk është diçka që mund të arrihet me përpjekjet tona të mëdha. Është një shtet i krijuar tashmë dhe i dhënë nga Zoti. Njerëzit e Zotit janë thirrur të mbajnë shenjtërinë që ai tashmë u ka dhënë atyre përmes hirit të tij në premtim dhe shpengim (24). Thelbi i këtyre vargjeve është: ‘Jeto ndryshe, sepse unë të kam bërë ndryshe. Bëhu ajo që je.’

21,1 – 22,31 **Kërkesat e shenjtërisë për priftërinjtë**

E njëjta shprehje, unë jam Lotto që ju bën të shenjtë (20,7), ndodh gjashtë herë në këto kapituj dhe funksionon si një ndarës seksionesh (21,8, 15, 23; 22,9, 16, 32). Të gjithë njerëzit e Izraelit u thirrën të ishin të shenjtë, domethënë të ndryshëm nga kombet, por priftërinjtë u thirrën të ishin të shenjtë në një kuptim unik të brendshëm, d.m.th. të ishin ndryshe nga pjesa tjetër e popullit të Izraelit. Izraeli u nda midis kombeve; priftërinjtë u ndanë midis Izraelit. Pra, ashtu si Izraeli u thirr në standarde më të larta se kombet, kështu priftërinjtë duhej të respektonin kërkesa më të rrepta sesa njerëzit e zakonshëm.

21,1-15 Kufizimet u vunë në përfshirjen e priftërinjve në zi (për shkak të rrezikut të papastërtisë përmes kontaktit me vdekjen) dhe në mundësitë e tyre të martesës. Seksioni ndahet në rregulla për priftërinjtë e zakonshëm (1-9) dhe madje edhe më të rrepta për kryepriftin (10-15). 16-24 Në botën e simbolikës izraelite, integriteti shpirtëror dhe moral u shpreh në tërësinë

fizike, kështu që burrat që i përkisnin familjeve priftërore, por që kishin ndonjë defekt fizik nuk u lejuan të kryenin flijimet në altar. Sidoqoftë, ata nuk u përjashtuan nga të ardhurat materiale dhe nga mbështetja e priftërinjve dhe ata mund të hanin ushqimin e shenjtë që ishte pjesa e priftërinjve.

22,1-9 Nëse, megjithatë, një prift u bë i papastër për ndonjë arsye, atij iu ndalua të hante ushqimin e shenjtë, për shkak të parimit jetësor që e shenjtja dhe e papastra duhet të mbahen të ndara (shih më lart në kap. 11). Kjo mund të jetë aq e vogël sa papastërtia rituale për një ditë, e shkaktuar nga kontakte të caktuara, ose aq e madhe sa papastërtia e sëmundjes serioze të lëkurës e cila zgjati për sa kohë që sëmundja mbeti e pashëruar.

10-15 Këto vargje përcaktojnë se kush llogaritet si anëtar i familjes së një prifti për qëllimin e lejes për të ngrënë ushqimin e shenjtë.

17-33 Ne kemi parë tashmë në kap. 11 që dallimi midis kafshëve të pastra dhe të papastra pasqyrore atë midis Izraelit dhe kombeve të tjerë. Ky u hodh një hap më tej. Ashtu si Izraeli u nda në priftërinj dhe njerëz të zakonshëm, ashtu edhe gama e kafshëve të pastra u nda më tej në ato që do të përdoreshin për flijim dhe ato që do të haheshin. Simbolika paralele ishte kështu, priftërinjtë / kafshët e flijimit, izraelitë të tjerë / kafshë të tjera të pastra, johebrenjtë / kafshët e papastra. Është ky model që shpjegon ngjashmërinë e fjalorit në 21,17-21 dhe 22,18-24. Ashtu si defektet dhe deformimet i ndaluan një njeriu shërbimin priftëror, ashtu edhe ata ndaluan një kafshë për flijim.

Në DhR të gjitha këto dallime u hoqën. Jo vetëm që nuk ka më çifut dhe johebrenj në Krisht, por një njerëzim i ri është pajtuar me Perëndinë dhe njëri-tjetrin përmes tij, por gjithashtu, meqenëse Krishti ka përmbushur funksionin sakrifikues të 'priftërisë, nuk ka një urdhër të veçantë të vazhdueshëm të priftërinjve në të krishterët kisha në të njëjtin kuptim si në Izrael. Perdja e tempullit u shqye. Hyrja te Zoti është e hapur për të gjithë përmes gjakut të flijimit të Krishtit (Krhs. 1 Pjt. 1,19) dhe

shërbesa e tij e lartë priftërore tani kryhet përjetësisht për popullin e tij në praninë e Zotit. I gjithë populli i Zotit në Krisht quhet kështu tani priftëria e tij e shenjtë dhe ftesa për këtë bashkësi u drejtohet në mënyrë të qartë të çalëve, të verbërve, lebrozëve dhe të gjithë të tjerëve që më parë do të ishin përjashtuar nga priftëria (Krhs. Lk. 14,13-21). Edhe eunuku (i përjashtuar në 21-20) është i sigurt se ai jo vetëm që mund t'i afrohet shenjtërores së Zotit, por edhe flijimet e tij do të pranohen (Isaia 56,3-8).

Sidoqoftë, edhe pse ata që ushtrojnë mbikëqyrje morale dhe shpirtërore në kishë nuk quhen kurrë priftërinj në DhR, përgjegjësitë e tyre përfshijnë funksionin e mësimdhënies që gjithashtu i përkiste priftërinjve DhV. Për shkak të kësaj, DhR kërkon standarde të larta të jetës personale dhe familjare tek ata që thirren në një përgjegjësi të tillë. Ka jehonë të këtyre dy kapitujve, pra (megjithëse me një ton mjaft të ndryshëm), në listat e kualifikimeve për pleqtë, mbikëqyrësit dhe dhjakët (1 Tim 3,1-13; Tit. 1,5-9; Krhs. Jak. 3,1).

23,1-44 **Festivalet dhe asamblëtë e caktuara**

Shenjtëria që kërkohej në çdo aspekt të jetës shoqërore dhe ekonomike ishte thurur gjithashtu në vetë kalimin e kohës. Ky kapitull rendit rendin e festivaleve vjetore me të cilat Izraeli jo vetëm shënoi stinët e vitit bujqësor, por gjithashtu festoi historinë e shpengimit të tyre. E shtuna e përjavshme kryeson listën (3), pjesërisht sepse festivalet e tjerë përfshinin të shtunat shtesë, dhe pjesërisht sepse të gjithë festivalet morën pjesë në parimin sabbatik të kushtimit të kohës dhe punës për Zotin. Ky kapitull, si Lp. 16, është kalendari i një personi laiperson. Detaje të plota të ritualeve të flijimit që do të kishin nevojë prifti janë dhënë në Nr. 28 – 29. Në mënyrë të ngjashme, rituali i plotë i Pashkës jepet në Dal. 12 – 13.

23,4-22 festivale pranverore. Pashka dhe Festa e Bukës së Ndorme ishin teknikisht dy festa të ndara, por ato u bashkuan së

bashku, pasi njëra pasoi menjëherë pas tjetrës (4-8). Ky festival i madh binjakësh, natyrisht, festoi eksodin. Ishte, dhe është akoma, festivali kryesor i Izraelit në kujtimin e asaj ngjarje të madhe shëlbuese në fillim të historisë së tyre si komb. Muaji i parë i kalendarit izraelit (hënor) ishte nga mesi i marsit deri në mes të prillit. Kjo erdhi drejt fundit të sezonit të shirave të dimrit dhe përkoi me fillimin e sezonit të korrjes, i cili filloi me elbin, të korrat më të hershme për tu pjekur. Blatimi i frutave të para (9-14) u lidh kështu me Pashkën dhe Bukën e Ndorme dhe nuk ishte një festival i veçantë, siç sugjerojnë në mënyrë të gabuar paragrafi dhe nëntitujt e Nly. Në fakt, blatimi i frutave, drithërave ose bagëtia e parë përbënte pjesën e secilës prej tri festave që shënuan vitin bujqësor – Pashkën dhe Bukën e Ndorme, Javët dhe Tabernakujt (Krhs. Dal. 23,15; 34,18-20).

Festa e Javëve (15-21), e njohur ndryshe si Rrëshaja, (e pesëdhjeta), ra pesëdhjetë ditë pas përfundimit të Festës së Bukës së Ndorme dhe blatimit të frutave të para. Kështu erdhi në përfundimin e gëzueshëm të korrjes së grurit.

V. 22 nuk është thjesht një përsëritje e tepërt e 19,9-10. Ajo i kujtoi Izraelit që në mes të festimet dhe festat e tyre nuk duhej të linin pas dore nevojtarët në komunitet në kohën e korrjes. Blatimet e grurit dhe të bashkësisë siguronin ushqim për priftërinjtë. Të drejtat e mbledhjes ndihmuan në sigurimin e ushqimit për të varfërit. Kjo natyrë e dhembshur dhe shoqërore gjithëpërfshirëse e jetës fetare të Izraelit është shprehur më prerazi në Dr. 16,11, 14.

23,23-44 festivalet e vjeshtës. Muaji i shtatë (afërsisht në mes të shtatorit deri në mes të tetorit) erdhi në fund të gjithë vitit bujqësor, me mbledhjen e ullinjve dhe rrushit. Kështu përfundoi treshen jetike të grurit, vajit dhe verës dhe kundërpeshoi festivalet e mëdha të pranverës. Rëndësia e muajit (dhe ndoshta thjesht pranimi i shenjtërisë së tij simbolike si i shtati) u shënua nga një asamble e veçantë e shenjtë në ditën e parë, thirrur nga shpërthimet e borive (23-25).

Detajet e plota të ritualit për Ditën e Shlyerjes u dhanë në kap. 16. E vetmja gjë që duhej në këtë kalendar ishte t'u kujtonte njerëzve rëndësinë e përgatitjes shpirtërore për ditën, veçanërisht thirrjen për të mohuar veten, e cila ndoshta përfshinte agjërim dhe abstenim tjetër.

Ashtu si solemniteti i sezoneve penduese të Ardhjes dhe Kreshmës në vitin e krishterë i lë vendin festimit të gëzueshëm të Krishtlindjeve dhe Pashkëve, kështu që në kalendarin e Izraelit, Dita e Shlyerjes u pasua shpejt nga kremtimi i kurorës së vitit, Festa e Tabernakujt. Ai erdhi në fund të korrjeve të ullirit dhe rrushit dhe kështu shënoi përfundimin e ciklit vjetor bujqësor. Festalet e korrjes së krishterë bien afërsisht në të njëjtën kohë të vitit, por janë vetëm një reflektim i zbehtë i thellësisë së kuptimit historik që Izraeli investoi në këtë festë. Njerëzit duhej të bënin strehimore të përkohshme nga degët (prandaj emri «Tenda të Shenjta» ose «kabina») dhe të jetonin në to për një javë. Kjo ishte për të kujtuar pasigurinë e dukshme fizike të Izraelitëve kur ata u larguan nga Egjipti për udhëtimin e tyre nëpër shkretëtirë, dhe kështu për t'i kujtuar ata të varësisë totale nga Zoti që mbetet edhe kur mendojmë se jemi vendosur dhe të sigurt (Krh. Lp. 6, 10-11; 8,10-18; 26,1-11)

Viti i krishterë merr formën e tij themelore nga festat e lashta të Izraelit. Jezusi u kryqëzua në kohën e Pashkës dhe Pali përdor si atë ashtu edhe festën e lidhur me Bukën e Ndorme në 1 Kor. 5,7-8. Java e Shenjtë më pas kulmon në Ditën e Pashkëve dhe Pali e lidh ringjalljen e Krishtit me frytet e para në 1 Kor. 15,20-23. Ishte në ditën e Rrëshajëve (Festa e Javëve) që Fryma e Shenjtë hyri në fuqi mbi dishepujt (Vap 2,1), dhe kjo festohet në Whitsunday. Deri më tani, mund të shihet se besimi i krishterë ndjek DhV-në në lidhjen e festivaleve të tij parësore, jo thjesht me ciklin e stinëve, por me ngjarje unike historike. Dimensionin historik të Festës së Tabernakujve, megjithatë, nuk është ruajtur në festalet e korrjes së krishterë. Në çdo rast, ata së shpejti janë në hije nga festivali shtesë i Krishtlindjeve që feston lindjen historike të Krishtit.

24,1-9 **Kujdesi për Tendën e shenjtë**

Në vendin e shenjtë (d.m.th. dhoma e jashtme e Tendës së Shenjtë; shih diagramin në f. 173) kishte tre sende mobiljesh, altari i temjanit, shandani i artë dhe një tryezë e vogël prej ari. Shandanja është përshkruar plotësisht në Dal. 25,31-39; 27,20-21; 40,25-26. Priftërinjtë duhej të siguroheshin që llambat të shkurtoheshin vazhdimisht dhe të digjeshin (Krhs. 1 Sa 3,3). Kishte një qëllim praktik për këtë pasi që dhoma përndryshe do të kishte qenë plotësisht e errët, por gjithashtu ndoshta një kuptim simbolik që lidhej me dritën e pranisë dhe shpëtimit të Zotit (Krhs. Ps. 27,1) dhe ndoshta me rolin e Izraelit si një dritë për të kombet (Krhs. Zc. 4; Lk. 2,32). Në tryezë, ishin vendosur dymbëdhjetë bukë të mëdha, në dy pirgje me gjashtë. Një grumbull i freskët u rregullua çdo ditë Shabat dhe priftërinjtë hëngrën atë që hiqej. Të dymbëdhjetë bukët ndoshta përfaqësonin dymbëdhjetë fiset. Ishte kjo bukë holv që prifti Abimelek e lejoi Davidin të hante për shkak të nevojës së tij urgjente, një histori e cila u përdor me efekt të fuqishëm nga Jezusi (1 Sa. 21,1-6; Mt. 12,3-4).

24,10-23 **Vdekja e një blasfemuesi**

Ky incident nënvizon seriozitetin e ligjeve përreth (Krhs. Kap. 10). Numri i habitshëm i detajeve në lidhje me identitetin e burrit tregon se kjo nuk ishte thjesht një histori e paqartë, por një ngjarje e mbajtur mend mirë. Shkelja e tij ishte se ai blasfemoi Emrin (d.m.th. emrin personal të Zotit, Jahve) me një mallkim (11). Keqpërdorimi i emrit hyjnor dhe mallkimi i Zotit ishin rreptësisht të ndaluara dhe ishin ndër shkeljet më të rënda kundër vetë besëlidhjes (Dal. 20,7; 22,28). Kapitujt paraardhës na tregojnë se shkelja nuk ishte thjesht çështje e një gjuhe të keqe të rastësishme, siç është spërkatja pa mend e fjalimit të përditshëm në ditët e sotme në publik dhe në media. Emri i Jahve ishte përsëritur pothuajse në çdo paragraf të ligjeve. Ishte karakteri i tij që formoi të gjithë sistemin shoqëror të Izraelit dhe autoriteti i tij që vulosi ligjin e tyre të besëlidhjes. Kështu, për të

blasfemuar dhe mallkuar atë ishte në fakt për të hedhur poshtë autoritetin e tij dhe për të hedhur poshtë ligjin e tij. Ishte një krim kundër të gjithë bashkësisë që varej nga mbrojtja e vazhdueshme e Zotit nën besëlidhjen, dhe për këtë arsye ishte vendosur kryesi i veprës jashtë këtij komuniteti. Dënimi me vdekje në një farë kuptimi vulosi vetë vendimin e shkelësit.

Çështja juridike jep mundësinë për të shprehur një parim juridik, përkatësisht të ashtuquajturin *lex talionis* (16b-22) ose ligjin e shpagimit. Shprehja një sy për një sy ka filluar të përdoret gjerësisht për natyrën e supozuar primitive, gjakatare të etikës DhV. Është një karikaturë më fatkeqe, pasi ky ishte një përparim shumë i konsiderueshëm në historinë ligjore, përkatësisht heqja e hakmarrjes private të pakufizuar. Dhe grindja në favor të një ligji që kufizon dënimin për çdo vepër në ndëshkim të rreptë dhe ekuivalent. Veprat e rënda (të tilla si vrasja) nuk duhej të ndëshkoheshin lehtë (p.sh. nëse kryesi ishte i pasur dhe me ndikim), dhe veprat krahasuese të parëndësishme nuk do të dënoheshin në mënyrë të tepruar. Dhe për më tepër, siç e kemi parë tashmë, raca ose origjina nuk do të bënin ndonjë ndryshim (16, 22). Të gjithë anëtarët e komunitetit duhej të trajtoheshin në mënyrë të barabartë nga i njëjti standard i drejtësisë. Ka shumë të ngjarë që frazat e v. 20 të kishin për qëllim si një deklaratë parimi përmes ilustrimit grafik, në vend se fjalë për fjalë. Dënimi dhe kompensimi duhej të përshtateshin me krimin. Ligje të tjera tregojnë se disa dëmtime personale trajtoheshin nga kompensimi (p.sh. Dal. 21, 18-19), ndërsa në rastin e një skllavi, dëmtimi trupor u sanua duke i dhënë skllavit lirinë – një ligj krejt unik në botën antike (Dal. 21, 26-27).

Ndërsa ky ligj, duke zbatuar në mënyrë rigorozë në botën e veprimit juridik publik, parashikonte vëmendje të kujdesshme për ndëshkimin e duhur dhe ekuivalent për shkeljet (një shqetësim që është i përhershëm i rëndësishëm në çdo shoqëri), Leviticus tashmë e kishte bërë të qartë se shenjtëria në komunitet do të thotë që njerëzit nuk duhet të kërkojnë hakmarrje vetëm për çdo gabim të bërë (19, 17-18; Krhs. Lp. 32, 35; Fu. 25, 21-22). Ishte,

pra, mjaft në përputhje me këtë kur Jezusi vendosi që ligji që rregullonte procedurat gjyqësore nuk duhet të ishte masa e sjelljes personale midis ndjekësve të tij (Mt. 5,38-42; krhs Rom. 12,17-21). Thënia e tij nuk duhet të keqkuptohet (siç është shpesh) të jetë një kritikë dhe refuzim i standardeve morale të DhV si një e tërë, por më tepër një kritikë e bërjes së të drejtave minimale ligjore kriter për marrëdhëniet, madje edhe me ato të klasifikuara si armiq. si në kaq shumë çështje, Jezusi rivendosi zërin autentik, qëllimin dhe ekuilibrin e ligjit DhV.

25,1-54 **Vitet e shtuna dhe jubilarë**

Pas kap. 19, ky ka qenë ndoshta- kapitulli më me ndikim në Levitiku, përmes shqetësimit të tij për drejtësinë ekonomike dhe shoqërore, ndikimit të tij në profecinë e kohëve të fundit dhe mbi Jezusin, dhe përdorimin e tij nga disa fije të etikës shoqërore të krishterë. Aq sa Kr. 19, na kujton me forcë se pasioni i Izraelit për shenjtërinë nuk ishte i kufizuar në çështje rituale dhe fetare, por përshkonte të gjithë strukturën ekonomike të jetës. Është një kapitull kompleks, në të cilin tre praktika të veçanta ekonomike janë hedhur së bashku, së bashku me seksionet kllapa dhe klauzola përjashtuese. Këto ishin, viti i shtunë (i shtatë); viti jubilar (i pesëdhjetë); dhe procedurat e shpengimit (në çdo kohë).

25,1-7 Viti i shtunave. Ky është një zgjerim i ligjit të vitit të vjeshtës në Dal. 23,10-11. Toka do të lejohej të pushonte, si qeniet njerëzore me të Shtunën e tyre javore, në vitin e shtatë. Motivi humanitar i dhënë në Eksodi është zgjeruar nga të drejtat vjetore të grumbullimit të përshkruara tashmë në Leviticus (19,9-10; 23,22). Viti sabbatik u zhvillua më tej në Lp. 15,1-2 në një vit në të cilin borxhet (ose më shumë ndoshta premtimet e dhëna për kredi) do të liroheshin.

25,8-55 Jubileu. Ky prezantohet si viti i pesëdhjetë për të ndjekur vitin e shtatë të shtunave, megjithëse disa studiues besojnë se ishte vetë viti i dyzet e nëntë. Është sugjeruar gjithashtu se ishte një "vit" i shkurtër prej dyzet e nëntë ditësh, i futur në muajin e shtatë të vitit dyzet e nëntë, për të rikthyer

kalendarin hënor të Izraelit në përputhje me vitin diellor. (Shih Wenham, Leviticus, f. 302, 319.) V 10 paraqet konceptet binjake që janë themelore për të gjithë institucionin, domethënë liria dhe kthimi. Ata që kishin borxhe u lëshuan nga ato që mbetën të papaguara (ligji DhV supozon se duhet bërë çdo përpjekje për të respektuar borxhet) dhe nga çdo skllavëri që borxhi i tyre kishte kërkuar. Kështu ata ishin në gjendje të “ktheheshin” në pronësi të plotë të çdo toke që familja ishte detyruar t’i dorëzohej një kreditori si garanci për hua. Prandaj, ligji kishte efektin e ribashkimit të familjes në tokën e saj stërgjyshore, jo më vonë se një brez pas lindjes së borxheve origjinale. Ishin këto dy përbërës të jubileut, liria dhe restaurimi, ato që ngjyrosën përdorimin e idesë së jubileut në mendimet profetike dhe më vonë të DhR.

13-17 Implikimet financiare të një jubileu të përsëritur përkruhen në këto vargje. Shitja e një pjese të tokës në të vërtetë ishte një shitje e përdorimit vetëm të tokës. Kështu që një jubileu që po afrohej uli koston për blerësin, për sa kohë që ai po blinte numrin e të korrave derisa jubileu ta rikthente tokën te pronari i saj origjinal. Mos përfitoni nga njëri-tjetri tregon se marrëveshja është në të vërtetë midis një kreditori dhe atij që kërkon një hua në bazë të shitjes së një toke si garantuese për të. Shuma e kredisë rregullohej nga numri i viteve në të cilat ajo mund të shlyhej, deri në jubileun tjetër. Kreditori do të planifikojë huanë në një mënyrë të tillë që të rimarrë të gjithë ose pjesën më të madhe të saj para jubileut. Çdo borxh i papaguar do të anulohet dhe toka do t’i kthehet pronarit dhe huamarrësit. Kjo marrëveshje e bëri atë që në interes të huamarrësit dhe huamarrësit të ishin të kujdesshëm ndaj shumës së huazuar dhe do ta bënte huadhënien e paskrupullt të padobishme.

18-22 Kjo inkurajim për të respektuar rregulloret e shtunave premtion bekim të veçantë në vitin paraardhës, në përgjigje të një pyetjeje shumë të natyrshme (20). Parimi teologjik ishte se bindja ndaj legjisllacionit ekonomik të Izraelit do të kërkonte besim në aftësinë e Jahve për të siguruar përmes kontrollit të tij të natyrës, si dhe historisë.

23-24 Këto vargje qendrore në kapitull përbëjnë një titull në paragrafët e mbetur, të cilët kanë të bëjnë kryesisht me shpengimin ekonomik të tokës dhe personave, të ndërthurur me jubileun. Dy parime të rëndësishme janë shprehur në v. 23. Së pari, teologjia e tokës. Si pronar hyjnor, Zoti diktoi se si toka duhet të ndahet dhe përdoret, që do të thoshte që sistemi i Izraelit i zotërimit të tokës kishte dy tipare të shënuara, shpërndarjen e drejtë dhe patjetërsueshmërinë. Në Kanaan toka ishte në pronësi të mbretërve dhe fisnikëve të tyre, me pjesën më të madhe të popullsisë si fermerë qiramarrës që paguanin taksat. Në Izrael, ndarja fillestare e tokës ishte e qartë për klanet dhe familjet brenda fiseve, në një mënyrë të tillë që secili të merrte tokë sipas madhësisë dhe nevojës (Nr. 26,52-56; Jos. 13 – 21). Qëllimi ishte që toka të shpërndahej në të gjithë sistemin e farefisit sa më gjerësisht të ishte e mundur. Për të mbrojtur këtë sistem të shpërndarjes farefisnore, toka familjare nuk mund të blihej dhe shitej si një pasuri tregtare. Do të qëndronte, për aq sa ishte e mundur, brenda familjes së gjerë, ose të paktën brenda rrethit të familjeve në klan. Ishte ky parim që qëndronte pas refuzimit të Nabot për të shitur trashëgiminë e tij Ashabit (I Mbr. 21).

Parimi i dytë i v. 23 është statusi i izraelitëve si të huaj dhe qiramarrësit e mi. Këto terma përshkruajnë një klasë njerëzish që banonin midis izraelitëve në Kanaan por nuk ishin izraelitë etnikë (Krhs. Ef. 2,19). Ata nuk zotëronin tokë vetë, por mbijetuan duke marrë me qira shërbimet e tyre si punonjës rezidencialë (punëtorë, zanatçinj etj.) Për shtëpitë e tokave izraelite. Me kusht që familja të mbetej ekonomikisht e qëndrueshme, punonjësit e huaj rezidentë të saj gëzonin mbrojtje dhe siguri. Por përndryshe pozicioni i tyre mund të jetë i rrezikshëm. Prandaj, ligji i Izraelit shpesh kërkon trajtim të drejtë dhe bujar ndaj tyre.

Izraelitët duhej ta konsideronin statusin e tyre para Zotit si analog me atë të familjeve të tyre në varësi të banimit. Kështu, ata nuk kishin asnjë titull përfundimtar në tokë – ajo ishte në pronësi të Zotit. Sidoqoftë, ata mund të gëzonin përfitime të

sigurta prej tij nën mbrojtjen e tij dhe në varësi nga ai. Pra, termat nuk janë një mohim i të drejtave, por më tepër një pohim i një marrëdhënieje të varësisë së mbrojtur. Efekti praktik i këtij modeli për marrëdhëniet e Izraelit me Zotin shihet në v. 35, 40 dhe 53. Nëse të gjithë Izraelitët ndajnë të njëjtin status para Zotit, atëherë vëllai i varfër ose borxhli duhet të konsiderohet dhe trajtohet në të njëjtën mënyrë si Zoti i përket dhe trajton të gjithë Izraelin, d.m.th me bujari dhe veprim shëlbues.

25-55 Këto vargje përmbajnë detajet praktike të shëlbimit dhe jubileut. Ekzistojnë tre faza zbritëse të varfërisë me përgjigjet e kërkuara, secila e paraqitur nga fraza nëse një nga bashkatdhetarët tuaj bëhet i varfër (25-28, 35-38, 39-43 + 47-53). Këto ndërpriten nga seksione që kanë të bëjnë me shtëpi në qytete dhe prona të Levitëve (29-34) dhe skllëvër jo-izraelitë (44-46).

Përgjigjja e parë ishte shpengimi (25-28). Fillimisht, pronari izraelit i tokës që ishte në vështirësi ekonomike, do të shiste ose do të kushtonte të shiste një pjesë të tokës së tij. Për ta mbajtur atë brenda familjes, ishte para së gjithash detyra e të afërmit më të afërt ose ta blinte atë (nëse ishte akoma në flijim, p.sh. Jer. 32) ose ta shpengonte atë (nëse ishte shitur, p.sh. Ru. 4) Së dyti, shitësi mbajti të drejtën për ta shlyer atë vetë, nëse më vonë i mori mjetet për ta bërë këtë. Së treti, dhe në çdo rast, prona, qoftë e shitur apo e shpenguar nga një i afërm, u kthye në familjen origjinale në vitin e jubileut. Shtëpitë në qytete përjashtoheshin nga rregullat normale të shpengimit dhe jubileut, pasi ato nuk ishin pjesë e bazës prodhuese ekonomike për një familje. Ky përjashtim nuk vlente për pronën e Levitëve, pasi ata nuk kishin toka fisnore (29-34).

Nëse gjendja e vëllait më të varfër përkeqësohej, me sa duket edhe pas disa shitjeve të tilla të tokës, atëherë ai u bë detyra e të afërmit ta mbante atë si një punëtor të varur, me anë të huave pa interes (35-38).

Në rast të një kolapsi të plotë ekonomik, i tillë që një i afërm më i varfër nuk kishte më tokë për të shitur ose peng për hua, ai

dhe e gjithë familja e tij mund t'i shesin vetvetes farefisit më të pasur, d.m.th. të hynin në shërbim të lidhur me të. Debitori izraelit nuk duhej të trajtohej si skllav, por më tepër si një punonjës rezident. Kjo gjendje e padëshirueshme e punëve do të vazhdonte vetëm deri në jubileun tjetër, d.m.th. jo më shumë se një brez më shumë. Atëherë debitori dhe / ose fëmijët e tij (debitori origjinal mund të ketë vdekur, por brezi tjetër do të përfitonte nga jubileu; 41, 54) do të rimarrnin trashëgiminë e tyre origjinale të tokës dhe do të mundësohej të bënë një fillim të ri. Ky ligj kishte për qëllim të ruante qëndrueshmërinë e familjeve izraelite në tokë dhe kështu nuk zbatoheshin për skllavërit e huaj, të cilët nuk ishin pjesë e sistemit të zotërimit të tokës (44-46). DhV kishte shumë ligje të tjera për të mbrojtur interesat e skllavëve të tillë.

Nëse një burrë kishte hyrë në këtë skllavëri borxhi jashtë klanit, atëherë një detyrim ishte mbi të gjithë klanin (48-49) për të parandaluar këtë humbje të një familjeje të tërë duke ushtruar detyrën e tyre për ta shpenguar atë. Ata gjithashtu kishin për detyrë të shihnin që një kreditor jo-izraelit sillej si një izraelit ndaj një debitori izraelit dhe që dispozitat jubilarë të zbatoheshin përfundimisht.

Kështu, qëllimi kryesor i shpengimit ishte ruajtja e tokës dhe personave të klanit; ndërsa përfituesi kryesor i jubileut ishte familja e gjerë, ose 'shtëpia e babait'. Jubileu ishte kështu një mekanizëm për të parandaluar akumulimin e tokës në duart e më pak dhe të pasurve të Izraelit, dhe për të ruajtur strukturën socio-ekonomike të zotërimit të tokës së shumëfishtë me barazinë krahasuese dhe qëndrueshmërinë e pavarur të njësive më të vogla të familjes plus tokës. Mençuria e gjithë kësaj në një ditë marrjesh, konglomeratesh më të mëdha dhe më të mëdha dhe biznesi monopolist multi-kombëtar duket shumë e qartë.

Zhvillimi teologjik dhe etik i jubileut

Në Dhiatën e Vjetër. Megjithëse nuk dihet nëse jubileu u vu në praktikë në Izraelin e lashtë (nuk ka të dhëna për të në rrëfime,

por në mënyrë të barabartë nuk ka asnjë shënim për ndonjë respektim të Ditës së Shlyerjes), dy shtytjet kryesore të jubileut, liria dhe restaurimi, të dy u transferuan lehtësisht nga parashikimi i rreptë ekonomik i jubileut në një zbatim më të gjerë metaforik. Ideja e shpengimit dhe kthimit kombinohen në vizionin e ardhshëm të Isaisë 35 dhe vendosen krahas një transformimi të vetë natyrës. Misioni i Shërbëtorit të Jahve në Isaia ka elementë të fortë të planit restaurues të Zotit për popullin e tij, që synon posaçërisht të dobëtit dhe të shtypurit (Isaia 42,1-7). Isaia 58 është një sulm ndaj respektimit të kultit pa drejtësi shoqërore dhe bën thirrje për çlirimin e të shtypurve (v 6), veçanërisht duke u përqëndruar në detyrimet farefisnore të dikujt (v 7). Më e qartë nga të gjitha, Isaia .61 përdor imazhe jubilarë për të portretizuar të vajosurin si lajmëtarin e Jahve për të 'ungjillizuar' të varfërit, për të shpallur lirinë e robërve dhe për të shpallur vitin e favorit të Jahve – pothuajse me siguri një aludim për një viti jubilar Kështu, brenda vetë Dhiatës së Vjetër, jubileu tërhoqi një imazh të ardhshëm, por pa humbur sfidën e tij etike për drejtësinë ndaj të shtypurve në historinë bashkëkohore.

Në Dhiatën e Re. Jezusi njoftoi prishjen e mbretërimit të Zotit, në shërbesën e tij. Manifesti Nazareth (Lk. 4,16-30) është deklarata më e qartë, programatike e kësaj dhe citon direkt nga Isaia 61, i cili u ndikua fuqimisht nga konceptet jubilarë. Pothuajse me siguri Jezusi nuk bëri thirrje për një jubile të mirëfilltë në kohën e tij, por ka edhe jehonë të imazheve jubilarë, p.sh. në lumturi, përgjigjja ndaj Gjon Pagëzorit (Mt. 11,2-6), shëmbëlltyra e banketit (Lk. 14,12-24) dhe episodet e faljes dhe mësimdhënies për borxhet (Mt. 18,21-35) Në Vap, koncepti jubilar i restaurimit përfundimtar gjendet në Vap 1,6 dhe 3,21. Në mënyrë domethënëse, kisha e hershme iu përgjigj kësaj shprese në nivelin e ndihmës reciproke ekonomike (Vap 4,34; Krhs. Lp.15,4).

Zbatim bashkëkohor. Jubileu mbetet ende një model i fuqishëm në formulimin e etikës biblike të krishterë. Supozimet

dhe objektivat e tij kryesorë mund të përdoren si udhëzues dhe kritikë për agjendën tonë etike në botën moderne.

Ekonomikisht, jubileu ekzistonte për të mbrojtur një formë të zotërimit të tokës që bazohej në një shpërndarje të drejtë dhe të përhapur të tokës, dhe për të parandaluar akumulimin e pronësisë në duart e një pakice të pasur. Kjo i bën jehonë parimit të krijimit që e gjithë toka është dhënë nga Zoti për të gjithë njerëzimin, i cili vepron si bashkë-administruer të burimeve të saj. Ekziston një paralele midis pohimit të Lv. 25,23, në lidhje me Izraelin, se “toka është imja”, dhe pohimin e Ps. 24,1 në lidhje me njerëzimin në tërësi, se “Toka është Zoti dhe gjithçka në të, bota dhe të gjithë ata që jetojnë në të”. Prandaj, parimet morale të jubileut kanë për qëllim të zbatohen për të gjithë në bazë të qëndrueshmërisë morale të Zotit. Ajo që ai kërkoi nga Izraeli pasqyron atë që, në parim, ai dëshiron për njerëzimin – shpërndarje gjerësisht e drejtë e burimeve të tokës (veçanërisht e tokës) dhe një frenim i prirjes për akumulim me shtypjen dhe tjetërsimin e tij të pashmangshëm. Jubileu qëndron kështu si një kritikë jo vetëm e akumulimit masiv privat të tokës dhe pasurisë së lidhur, por edhe e formave në shkallë të gjerë të kolektivizmit ose shtetëzimit, të cilat shkatërrojnë çdo kuptim kuptimplotë të pronësisë personale ose familjare.

Shoqërisht, jubileu mishëronte një shqetësim praktik për familjen. Në rastin e Izraelit, kjo nënkuptonte familjen e gjerë, “shtëpinë e babait”, e cila ishte një grup i konsiderueshëm i familjeve të lidhura bërthamore, të zbritur në linjën mashkullore nga një pasardhës i gjallë, duke përfshirë deri në tre ose katër breza. Kjo ishte njësia më e vogël në strukturën farefisnore të Izraelit dhe ishte fokusi i identitetit, statusit, përgjegjësisë dhe sigurisë për izraelitët individualë. Ishte kjo që jubileu synonte të mbronte dhe periodikisht të rikthehej nëse ishte e nevojshme. Veçanërisht, ajo e bëri këtë jo thjesht me mjete “morale” (d.m.th. duke bërë thirrje për kohezion më të madh familjar ose duke paralajmëruar prindër dhe fëmijë), por duke ligjëruar për mekanizma specifike strukturorë për të rregulluar efektet

ekonomike të borxhit. Morali familjar ishte i pakuptimtë nëse familjet po ndaheshin dhe zhvendoseshin nga forcat ekonomike që i bënin ato të pafuqishme (Krhs. Ne. 5,1-5). Jubileu synonte të rikthente dinjitetin shoqëror dhe pjesëmarrjen në familje përmes ruajtjes ose rivendosjes së qëndrueshmërisë së tyre ekonomike. Rënia ekonomike e një familjeje në një brez nuk do të dënonte të gjithë brezat e ardhshëm me skllavërinë e borxhit të përhershëm. Parime dhe objektiva të tilla sigurisht që nuk janë të parëndësishme për legjislacionin e mirëqenies, ose për ndonjë legjislacion me implikime socio-ekonomike.

Teologjikisht, jubileu u bazua në disa pohime qendrore të besimit të Izraelit dhe rëndësia e tyre nuk duhet të lihet pas dore kur vlerësohet rëndësia e tij për etikën dhe misionin e krishterë. Ashtu si pjesa tjetër e dispozitave të shtunave, jubileu shpalli sovranitetin e Zotit me kalimin e kohës dhe natyrës, dhe bindja ndaj tij do të kërkonte nënshtrim ndaj këtij sovraniteti, prandaj viti quhet “i shenjtë”, për t’u vëzhguar nga “frika e Jahve ‘(12, 17) Për më tepër, vëzhgimi i dimensionit të vitit të vjeshtës do të kërkonte gjithashtu besim në providencën e Zotit si ai që mund të urdhërojë bekimin në rendin natyror (18-22). Motivimi shtesë për ligjin sigurohet nga ankesat e përsëritura për njohjen e aktit historik të shpengimit të Zotit në eksodin dhe gjithçka që kishte menduar për Izraelin (38, 42, 55).

Këtij dimensionit historik iu shtua përvoja e përsëritur e faljes, sepse jubileu u shpall në Ditën e Shlyerjes (9). Të njohësh veten të falur nga Zoti do të thoshte faljen praktike të borxheve dhe skllavërisë për bashkë-izraelitët. Dhe, siç e kemi parë, shpresa e ngulitur në të ardhmen e jubileut fjalë për fjalë, e përzier me një shpresë eskatologjike të rivendosjes përfundimtare të Zotit të njerëzimit dhe natyrës në qëllimin e tij origjinal. Për të zbatuar modelin jubilar, pra, kërkon që njerëzit të përballen me sovranitetin e Zotit, të besojnë në providencën e tij, të njohin veprimin e tij shëlbues, të provojnë shlyerjen e tij, të praktikojnë drejtësinë dhe shpresën e tij në premtimin e tij. Tërësia e modelit

përfshin misionin ungjillizues të kishës, etikën e saj personale dhe shoqërore dhe shpresën e saj në të ardhmen.

26,1-46 **Bekime, mallkime dhe pretime**

Ishte një praktikë standarde në botën e lashtë për të përfunduar dokumente të mëdha ligjore, të tilla si traktate ndërkombëtare, me listat e përfitimeve që do të vijnë nga mbajtja e tyre, dhe thirrjen e mallkimeve për ata që i thyejnë ato. Ky format i zakonshëm gjendet këtu dhe në Lp. 28. Pas një hyrjeje që i kujton Izraelit kërkesat thelbësore të ligjit (1-2), kapitulli vazhdon të flasë për bekimin që do të shoqërojë bindjen (3-13), katastrofat që do të vijnë si rezultat i mosbindjes (14 -39), dhe perspektiva afatgjatë e restaurimit edhe pas gjykimit (40-45).

26,3-13 Bindje dhe bekim. Do të ishte gabim të mendohej se bekimet dhe mallkimet në këtë kapitull ishin çështje “të barabarta dhe të kundërta” të shpërblimit ose ndëshkimit (siç sugjerojnë titujt viv). Nuk është rasti që bekimi do të “fitohej” si një shpërblim për sjelljen e mirë, në të njëjtën gjë që fatkeqësitë do të meritoheshin si gjykim. Bekimi i Zotit nuk kishte pse të fitohej nga Izraeli. Ajo ishte tashmë atje, e premtuar dhe e brendshme për marrëdhëniet e besëlidhjes – në aktet e Izraelit për titullin, për të thënë kështu – që nga besëlidhja e Zotit me Abrahamin. Por ai bekim mund të përjetohej në plotësinë e tij vetëm pasi Izraeli jetoi në përputhje me besëlidhjen. Përndryshe ajo do të tërhiqej dhe mbajtja e bekimit të Zotit do ta ekspozonte Izraelin ndaj rreziqeve të një toke të mallkuar dhe ligësisë njerëzore.

Katër elementë përbëjnë bekimin e premtuar, shiun dhe korrjet e mira (3-5); paqja dhe siguria (6-8); rritje numerike (9); dhe vendbanimi i Zotit në mes të tyre (11-13). Këto janë vërtet të njëjta me bekimet e besëlidhjes me Abrahamin (Zan. 12,1-3), me disa ngjyra ekstra lokale. Zoti i kishte premtuar Abrahamit se do të kishte një mori pasardhësish; se ata do të kishin tokë (por kjo do të ishte e kotë pa shi, të korra dhe siguri); dhe mbi të gjitha, se ata do të gëzonin një marrëdhënie posesive të bekimit me Zotin. Këto vargje jo vetëm i bëjnë jehonë besëlidhjes së

Abrahamit, por edhe besëlidhjes me Noeun (Zan. 8,21 – 9,17) dhe madje kujtojnë kopshtin e Edenit. Unë do të eci midis jush, përdor të njëjtën formë, të pazakontë të fjalës që përdoret për të përshkruar Zotin që ecën shoqërueshëm me Adamin dhe Evën (Zan. 3,8; nga 5,22, 24; 6,9; 17,1). Ishte për rivendosjen e një intimiteti të tillë me Zotin, për gëzimin e të jetuarit me Perëndinë në tokën e mirë të Zotit, që Perëndia i kishte shpenguar ata në ngjarjen e madhe të eksodit, e cila ishte vetë një provë e besnikërisë së tij të besëlidhjes (13).

26,14-39 Mosbindje dhe mallkime. Siç ishte zakon në dokumente të tilla, lista e mallkimeve është më e gjatë. Është në thelb një përshkrim e përmbysjes ose tërheqjes së bekimit të Zotit, me rezultate katastrofike. Sekuenca e tmerreve ishte e njohur mirë në botën antike, sëmundjet (16), disfata (17), thatësira (18-20), kafshët e egra (21-22), lufta, murtaja dhe uria (23-31), shkatërrimet, shpërndarja dhe deportimi (27-39). Gjëra të tilla janë të zakonshme në botën e katastrofave natyrore dhe njerëzore. Por në këtë kontekst të besëlidhjes së Izraelit me Zotin, ata ishin mjeti i ndëshkimit të Zotit (Krhs. V. 25). Ishte mbi këtë bazë që profetët mund të interpretonin ngjarje të ditës së tyre që i përshtateshin një modeli të tillë si provë e një besëlidhjeje të prishur dhe zemërimit të Zotit. Por profetët gjithashtu kuptuan që qëllimi i një ndëshkimi të tillë ishte në fund të fundit ta tërhiqnin Izraelin përsëri te Zoti me pendim (Krhs. Am. 4,6-12) dhe se shpresën e morën edhe nga një tekst i tillë si ky.

26,40-45 Pendimi dhe rikthimi. Bibla 'por nëse' shpesh është e pasur me domethënie, dhe kjo është një nga më të arriturat. Përkundër mëkatit, gjykimit dhe mërgimit, e ardhmja nuk u mbyll (Krhs. Lp. 30,1-10). Shpresa e vetme e Izraelit, siç e kishin njohur që nga incidenti i viçit të artë (Dal. 32 – 34), qëndronte në besnikërinë e Zotit ndaj besëlidhjes së tij, edhe pse qëndronin në mes të rrënojave të tradhtisë dhe dështimit të tyre. Zoti kishte një të ardhme dhe një shpresë për ta, të cilën profetët në kohën e mërgimit e morën thellësisht (Krhs. Jer. 29,10-14; 30 – 31; Ezk. 34,25-31; 36,24-38 ; 37,24-28) Arsyja për këtë, jo e shprehur

këtu drejtpërdrejt por e nënkuptuar në referimin e besëlidhjes Abrahamike, ishte se Izraeli ishte mjete i qëllimit shëlbues të Zotit për të bekuar gjithë njerëzimin. Angazhimi i tij ndaj Izraelit ishte për shkak të angazhimit të tij ndaj të gjitha kombeve. Ai nuk do t'i shkatërronte plotësisht sepse nuk do të braktiste misionin e tij për të shpëtuar botën. Është ajo lidhje midis besnikërisë së Zotit ndaj Izraelit dhe shtrirjes së shpëtimit tek kombet johebrenj që e bëri Palin të reflektojë thellë mbi këtë dhe pasazhet e tjera të restaurimit (veçanërisht Lp. 32) në Rom. 9 – 11. Është gjithashtu në atë kontekst më të gjerë që ne duhet të interpretojmë premtimin e trefishtë të Zotit që ai të kujtojë besëlidhjen e tij me Abrahamin (42), tokën (426-43) dhe besëlidhjen e Sinait (45). Jo se Zoti i kishte 'harruar' ata. Por ashtu si iu kujtua Abrahami dhe më pas ndërmoi veprim për të shpëtuar Izraelin nga Egjipti (Dal. 2,24), kështu ai përsëri do të vepronte për të shpëtuar popullin e tij. Zakaria, babai i Gjon Pagëzorit, i ktheu mendimet e tilla në një himn lavdërimi ndërsa qëndroi në prag të kulmit të të gjithë veprimit shpëtimtar të Zotit (Lk. 1,67-79).

27,1-34 **Vlerësimi i zotimeve dhe sendeve të kushtuara**

Ligji DhV askund nuk urdhëron bërjen e zotimeve ose kushtimin e njerëzve ose gjërave Zotit (përveç të dhjetës së rregullt dhe frutave të para dhe shenjtërimit të bijve të parëlindur). Betimet e veçanta ishin tërësisht vullnetare. Megjithatë, ajo për të cilën insistoi ligji ishte që njerëzit nuk duhet të bënin zotime të shpejta ose zotime dhe më pas të mos i mbanin ato. Zoti nuk duhet të vogëlohet dhe premtimet e bëra atij duhet të trajtohen po aq seriozisht sa premtimet e dhëna çdo personi njerëzor. Parimi është përmbledhur mirë në Lp. 23,21-23. Nuk kishte faj të mos bëje një betim; por për të bërë një zotim dhe për të mos përmbushur atë do të thotë të bësh faj (shih, Koh. 5,2-7; Fu. 20,25).

Ky kapitull, duke pranuar që njerëzit e përkushtuar ndaj shenjtërisë dhe që përpiqen të jetojnë sipas kapitujve të mëparshëm mund të tundohen t'i bëjnë Perëndisë "blatime"

tepër entuziaste ose joreale, duke e zbutur një entuziazëm të tillë me një realizëm të ftohtë. Betimet duhet të lidhen vetëm në vetëdijen e plotë të kushtueshmërisë së tyre. Ishte e mundur të shpengohej një zotim, d.m.th. të blesh vetë nga pasojat e tij, por këto rregullore tregojnë se ky ishte një opsion i shtrenjtë. Në disa raste, një ndryshim i mendjes shkaktoi një shtesë prej 20% të vlerës së artikullit të dedikuar fillimisht.

Kapitulli merret me zotimet që përfshijnë persona (2-8), kafshë (9-13), shtëpi (14-15), fusha (16-25) dhe më pas përfundon me disa rregulla të ngjashme (26-33). Efekti themelor i një zotimi ose kushtimi ishte që personi ose sendi t'i jepej Zotit, që normalisht do të thoshte se ai, ajo ose ajo ishte në dispozicion të priftërinjve dhe shenjtërores. Kështu, një person që i kushtohej vetvetes, ose një anëtar i familjes së tyre, mbase do t'i ndihmonte priftërinjtë në ato aspekte të detyrave të tyre që nuk do të përfshinin kontakt të drejtpërdrejtë me flijimet e shenjta. Kafshët, shtëpitë ose arat do të bëheshin pjesë e të ardhurave priftërore, veçanërisht nëse ato do të shndërroheshin në vlerësimin e parave të tyre. Fëmija Samuel ishte ndoshta një shembull i kësaj dhe një ilustrim i llojit të rrethanave që mund të shkaktojnë një zotim të tillë (1 Sa. 1 – 2). Nëse personi kaq i përkushtuar nuk dëshironte të shërbente në një mënyrë të tillë, ai ose ajo mund të shpengohej duke paguar një shumë parash për priftërinjtë në vend të tyre. Shifrat në v. 3-7 janë thelbësore, jo të gjitha vetëm vlerat e shenjave. Ato ndoshta pasqyrojnë vlerat aktuale të tregut që u vunë në aftësinë e punës së skllëvërve. Kjo do të thotë, ne nuk duhet të imagjinojmë që qenieve njerëzore u është dhënë një vlerë parash në vetvete, por përkundrazi se vlerësimi ishte një vlerësim i punës së dobishme që ata mund të kishin bërë. Karakteristikisht, si në ligjet e flijimit, u bë parashikim për të varfrit (8).

Në rastin e tokës (16-25), një person mund t'ia kushtonte një pjesë të pasurisë së tij Zotit dhe nëse nuk e shlyenin më vonë, ajo do t'u kalonte priftërinjve përgjithmonë në vitin e jubileut. Sidoqoftë, Zoti ishte pronari i vërtetë i tokës. Një person i butë

nuk mund t'i kushtonte Zotit përgjithmonë tokën e blerë nga një person tjetër (ndoshta si një garanci për një hua), pasi, me ligjet e kr. 25, në fund të fundit nuk i përkiste blerësit. Në jubile duhet t'i kthehet pronarit të tij original njerëzor.

Edhe pse ky kapitull duket disi si një shtojcë, pas kulmit të madh të Kr. 26, shqetësimi i tij për zotimet, përkushtimin dhe përkushtimin nuk është plotësisht i pavend. Veprimet e veçanta ose të jashtëzakonshme të kushtimit presupozojnë një jetë të përgjithshme të zotimit të Zotit. Betimet nuk e bëjnë një person më të shenjtë, por ato mund të përfaqësojnë një angazhim specifik, një seriozitet përgjigje ndaj Zotit, karakteri, kërkesat dhe bekimet e të cilit janë paraqitur kaq qartë në pjesën tjetër të librit. Në një kontekst të krishterë, një angazhim i tillë mund të marrë forma shumë të ndryshme, por sigurisht që mund të përfshijë persona, pasuri, pronë dhe tokë. Nuk ka detyrim, por aty ku bëhen premtime ose deklarata, atëherë Zoti nuk kënaqet me ata që mashtrojnë (Vap 4,32 – 5,11; Krhs. 2 Kor. 9,7). Në fund të fundit, çdo betim ose përkushtim i veçantë që ne mund të bëjmë rrjedh nga ai kushtim i plotë i gjithë jetës në shërbimin e Zotit, i cili është shenja e çdo dishepulli të vërtetë të Krishtit (Rom. 12,1-2).